

Open Monumentendag Mechelen

Zondag 9 september 2018

4	Voorwoord
6	Plattegrond
8	Woning met trapgevel Augustijnenstraat 1
14	De Fortuyne - Immo ID Beffersstraat 18-20
18	Hof van Befferen Beffersstraat 22
22	Oude Stadsfeestzaal Frederik de Merodestraat 28
30	Predikherenklooster Goswin de Stassartstraat z/n
40	Hof van Cortenbach Korenmarkt 27-29
48	Heilige Geest-site-DE MAAN Minderbroedersgang 1-3
55	De Cellekens Minderbroedersgang 12
60	Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie en Center for Artefact Research Paardenstraatje 3
64	Sint-Jan-Baptist en -Evangelistkerk Sint-Janskerkhof z/n
74	Sint-Romboutskathedraal Sint-Romboutskerkhof z/n
82	Taste-M - Woning Zestig Gebroeders en Congregatiekapel Sint-Romboutskerkhof 2-3
90	Schepenhuis Vleeshouwersstraat 6
101	Colofon
102	Bronverwijzingen

Voorwoord

Daar is hij weer! De Open Monumentendag, dé topdag voor iedereen die van erfgoed, geschiedenis en architectuur houdt. Het startschot van deze editie - de dertigste alweer - wordt gegeven in het heringerichte Schepenhuis, dat vandaag zijn première beleeft als nieuwe locatie van Toerisme en UIT in Mechelen. Je krijgt er informatie over alle activiteiten in de stad, de zeventien locaties die je tijdens deze Open Monumentendag kan bezoeken bijvoorbeeld, en vindt er thema-eilanden die je de verschillende facetten van de stad laten ontdekken.

De voorbije jaren stelde de stad Mechelen zelf verscheidene restauratiewerven open. Net zoals het Schepenhuis zijn vele daarvan ondertussen uit de stellingen. Met de plechtige inhuldiging van de interieurrestauratie van de Sint-Jan-Baptist en -Evangelistkerk vorige week, schittert er weer een (gotisch-barokke) parel aan de kroon van historische kerken in de binnenstad.

Enkele maanden geleden, op 17 juni, heropende het Museum Hof van Busleyden zijn deuren na een grondige restauratie. Tijdens de Open Monumentendag leer je hoe het stadspaleis door de eeuwen heen evolueerde en ontdek je de collectie met focus op het Bourgondische verleden van de stad.

De cascorestauratie van het Hof van Cortenbach redde dit 16de-eeuwse stadspaleis van de totale ondergang. Momenteel loopt de onderhandelingsprocedure voor de herbestemming van dit trotse gebouw, dat ongetwijfeld een schakel zal zijn in de verdere ontwikkeling van de buurt.

Ondertussen vordert ook de omvorming van het predikherenklooster tot stadsbibliotheek met rasse schreden. Vanaf 7 september biedt Open Predikheren je drie weekends lang de kans om het gebouw te verkennen en deel te nemen aan talrijke activiteiten, die je een voorsmaakje geven van de bruisende toekomst van deze 'plek om op verhaal te komen'.

De Oude Stadsfeestzaal wordt heringericht tot stadsbioscoop. Momenteel loopt de aanbesteding, zodat de werken hopelijk nog dit jaar van start kunnen gaan. Begin 2020 zal je er dan echt een film kunnen meepikken. Vandaag krijg je een laatste gelegenheid om de zaal nog eens in haar oude gedaante te zien.

Dat stadsprojecten hoge ogen kunnen gooien bewijst de Heilige Geestsite. De voorbeeldige renovatie en uitbreiding van de thuisbasis van beeldmederij DE MAAN schopte het tot één van de drie laureaten van de Vlaamse Onroerendergoedprijs 2018.

Met de werken aan de lage gevels van het kathedraalkoor komt ook de langstlopende en omvangrijkste restauratiewerk - de buitenrestauratie van Sint-Rombouts - stilaan in de eindfase. Vanop de stellingen kan je zien hoe de laatste hand wordt gelegd aan de gevels en de glas-in-loodramen. Ondertussen is ook het startschot gegeven voor het volgende titanenwerk: de interieurrestauratie van de kathedraal. Het voorbereidende onderzoek van de afwerkklagen - het grootste dat ooit in Vlaanderen in één fase heeft plaatsgevonden - bracht al heel wat ontdekkingen aan de oppervlakte. De onderzoekers lichten ze zelf ter plaatse toe.

De vrijwaring van het Mechelse bouwkundig erfgoed steunt evenzeer op gedreven, private opdrachtgevers en ontwerpers. De openstelling van twee naast elkaar gelegen huizen met een gezamenlijk laatmiddeleeuws verleden in de Bafferstraat bewijst dit eens te meer. De restauratie en herbestemming tot restaurant en immokantoor met bovengelegen appartementen van Bafferstraat 18-20 wakkert de activiteit in de binnenstad verder aan. Dat geldt ook voor het verwaarloosde buurpand, dat volledig wordt gerenoveerd tot een woning met commerciële ruimte.

De eigenaars van Sint-Romboutskerkhof 2-3 bieden je de kans om kennis te maken met de historische woning van de Zestig Gebroeders en de Congregatiekapel, die binnen afzienbare tijd omgevormd zullen worden tot een culinaire hotspot, evenementenruimte en vakantiewoning. Voor het huis met trapgevel aan de Augustijnenstraat 1 moet het nieuwe verhaal nog geschreven worden; misschien door u?

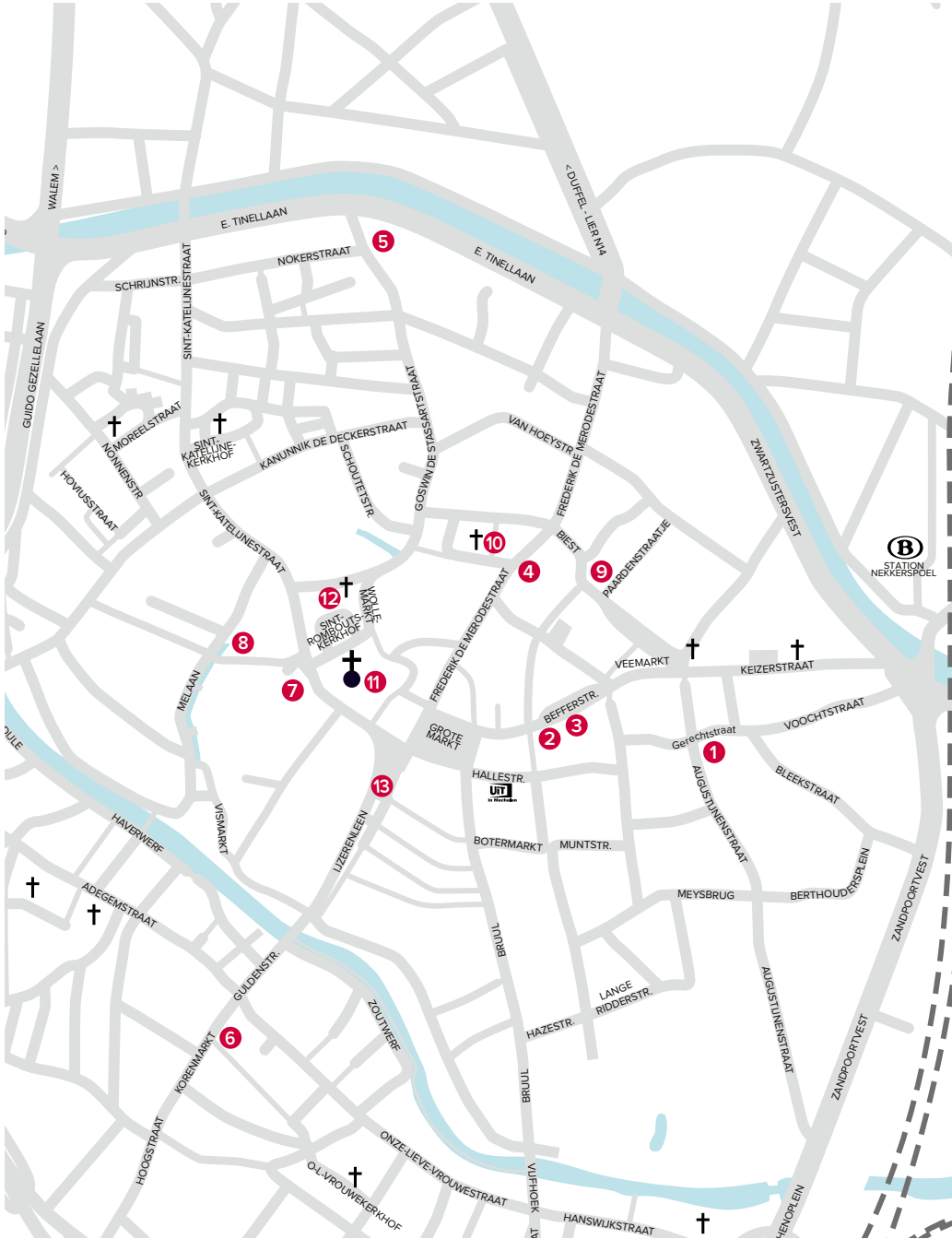
In dit Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed is het een genoegen ook toegang te mogen verlenen tot de enige Mechelse winnaar van de Europa Nostra Award. Een bezoek aan de woning en het atelier van Mariette Teugels in de 19de-eeuwse Cellekens zal je ervan overtuigen dat de jury in 2002 een terechte winnaar koos.

De inzet voor het Mechelse erfgoed beperkt zich uiteraard niet tot eigenaars. Al 25 jaar stellen de vrijwilligers van de Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie zich ten dienste van het bouwkundige en archeologische erfgoed van de stad. Vier samen met hen hun jubileum en bezoek in première de expo over het unieke gekleurde majolica-aardewerk dat werd teruggevonden op de site van het Sint-Janshof.

Ook het Fort van Walem, enkele boten van de VVBHV en Kazerne Dossin - ondertussen 'klassieke' deelnemers - stellen dit jaar hun deuren open voor het publiek.

In de namiddag vult de Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk zich met de klanken van het Mechels Harmonie Orkest en ook de leerlingen van het Conservatorium geven in enkele monumenten het beste van zichzelf.

Wij wensen je alvast een fijne editie van Open Monumentendag toe.

- 1 **Woning met trapgevel** ★ Augustijnenstraat 1
- 2 **De Fortuyne - Immo ID** ★ Bafferstraat 18-20
- 3 **Hof van Bfferen** ★ Bafferstraat 22
- 4 **Oude Stadsfeestzaal** ★ Frederik de Merodestraat 28
- 5 **Predikherenklooster** ★ Goswin de Stassartstraat z/n
- 6 **Hof van Cortenbach** ★ Korenmarkt 27-29
- 7 **Heilige Geest-site-DE MAAN** ★ Minderbroedersgang 1-3
- 8 **De Cellekens** ★ Minderbroedersgang 12
- 9 **Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie en Center for Artefact Research** ★ Paardenstraatje 3
- 10 **Sint-Jan-Baptist en -Evangelistkerk** ★ Sint-Janskerkhof z/n
- 11 **Sint-Romboutskathedraal** ★ Sint-Romboutskerkhof z/n
- 12 **Taste-M - Woning Zestig Gebroeders en Congregatiekapel** ★ Sint-Romboutskerkhof 2-3
- 13 **Schepenhuis** ★ Vleeshouwersstraat 6

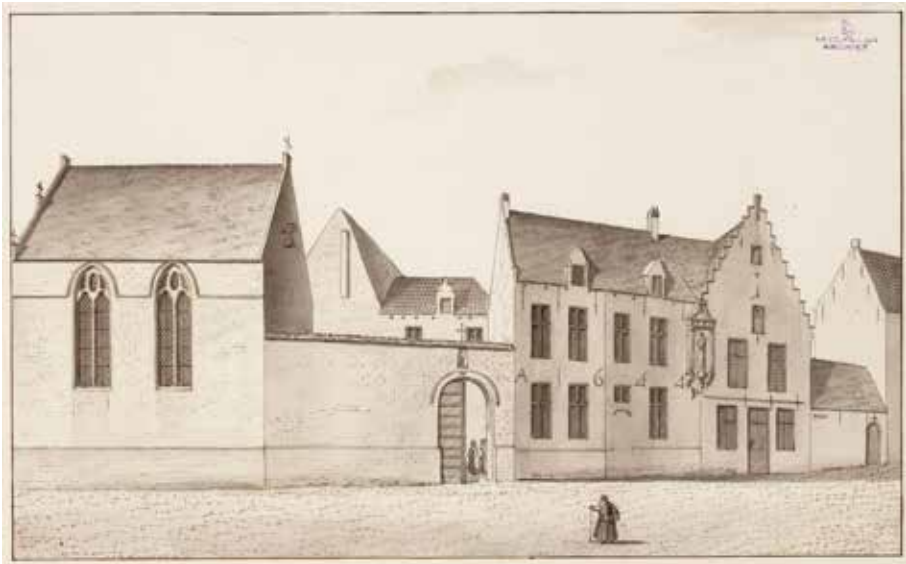
Woning met trapgevel

Augustijnenstraat 1

Het godshuis van Sint-Pieter en Sint-Paul

Tijdens het ancien régime namen talrijke instellingen in onze gewesten de zorg voor minderbedeelden op zich. Verschillende van deze stichtingen waren ontstaan op privé-initiatief. Zo gaf oud-burgemeester en schepen Adam De Gortere in zijn testament van november 1411 de opdracht om na zijn dood een nieuw 'gasthuis' te stichten

oude, nu verdwenen Sint-Pieter en Sint-Paulkerk. Op 21 maart 1414 bekrachtigde paus Joannes XXIII de stichting, die ook gewijd was aan Sint-Pieter en Sint-Paul, en gaf hij de toestemming om een kapel te bouwen. Aanvankelijk waren zowel mannen als vrouwen welkom. Hun aantal werd bepaald door de financiële mogelijkheden van het gesticht, dat dankzij talrijke schenkingen al snel over een solide basis beschikte.

Het godshuis van Sint-Pieter en Sint-Paul rond 1842 door Auguste Van den Eynde (1822-1861). Links de kapel van het gesticht, rechts de trapgevel van het huis in de huidige Augustijnenstraat 1.

waar armen en zieken terecht konden voor onderdak en voedsel. Daarvoor stelde hij een van zijn eigendommen ter beschikking aan de huidige Gerechtstraat, achter de

Een woning met trapgevel

Dankzij de vele giften kon het godshuis onder meer heel wat gronden en gebouwen verwerven in de binnenstad en gebouwen verdaar buiten. Een grondplan uit 1808 toont bijvoorbeeld hoe het gesticht aan het einde van zijn bestaan het volledige bouwblok op de hoek van de Gerechtstraat en de Augustijnenstraat bezat. Alles wijst erop dat

Op dit grondplan uit 1808 is het vroegere godshuis te identificeren als het groen ingekleurde gedeelte. De aanpalende eigendommen werden verhuurd, waaronder Augustijnenstraat 1 (geel)

het eigenlijke godshuis - de kapel en de kamers en gemeenschappelijke ruimtes van de hulpbehoevenden - maar een klein deel daarvan innam. De instelling verhuurde de aanpalende huizen, waaronder ook dat in de huidige Augustijnenstraat 1, om inkomsten te genereren.

Zonder een uitgebreid archiefonderzoek is het moeilijk om te bepalen wanneer het godshuis de woning met trapgevel in de Augustijnenstraat kocht of om een bouwdatum naar voor te schuiven. Het huis zelf geeft wel enkele indicaties over de bouw, die minstens twee grote fasen kende. Achter de imposante trapgevel bevindt zich een voorhuis van amper drie traveeën diep. Tegen dit volume werd een bijna even diep achterhuis gebouwd, dat echter iets minder breed en minder hoog is. De

bouwwijze, de materialen en de afwerking - de trapgevel, de houten dakconstructie met schaargebinten, de eiken moerbalken - werden lange tijd toegepast, zodat een datering zich voorlopig beperkt tot een bouwperiode tussen de 15de en de 17de eeuw.

Enkel vrouwen toegelaten

In 1555, meer dan honderd jaar na de oprichting, verkeerde het godshuis in goede papieren. Dat jaar verbleven er 27 personen: 18 mannen en 9 vrouwen. De strijd tussen rooms-katholieken en protestanten die de Nederlanden kort daarop teisterde - de godsdienstoorlogen - veranderde de situatie. Op 9 april 1580 werd Mechelen ingenomen door protestantse troepen, die de stad plunderden. Tijdens deze Engelse Furie werden talloze rooms-katholieke instellingen

Rond 1767 kon het godshuis zich een sober, nieuw plafond in de eetzaal veroorloven, getuige de datering op deze vermoedelijk door Auguste Van den Eynde (1822-1861) gemaakte tekening.

leeggeroofd, waaronder ook het godshuis van Sint-Pieter en Sint-Paul.

In juli 1585 heroverden Spaanse troepen de stad. De heropbouw van het godshuis, dat toen nog amper zeven kostgangers telde, duurde vele jaren en had ook gevolgen voor de interne organisatie. Het lijkt er immers sterk op dat er na de herinrichting van het godshuis alleen nog vrouwen werden toegelaten. Vanaf ongeveer 1595 vermelden de archieven van het gesticht enkel nog inwonsters. Hun aantal steeg

gestaag, van elf in 1704 tot zeventien bij de definitieve opheffing van het godshuis in 1808. De toename van het aantal inwonsters geeft aan dat de financiële situatie van het gesticht na de heropbouw geleidelijk verbeterde. Af en toe was het ook mogelijk om verbeteringswerken uit te voeren aan het godshuis of aan een van zijn eigendommen. Misschien is de laat-18de-eeuwse, classicistische muurkast op de benedenverdieping van Augustijnenstraat 1 nog het resultaat van zo'n investering.

De opheffing van het godshuis

De Franse bezetting van onze gewesten (1794-1815) leidde tot grondige maatschappelijke veranderingen. Na de inlijving van de Oostenrijkse Nederlanden in de Republiek in 1795, gold daar voortaan dezelfde republikeinse wetgeving als in Frankrijk. De bepalingen rond de bijstandszorg van het Jaar V van de Republiek (1796) brachten dus ook in onze gewesten structurele wijzigingen teweeg. Alle bestaande instellingen werden afgeschaft en hun taken en eigendommen werden overgedragen aan twee nieuwe instanties onder toezicht van de gemeente. Het Bureau van Weldadigheid kreeg als opdracht de armoede te lenigen. De institutionele zorgverlening via onder meer bejaardentehuizen en hospitalen kwam in handen van de Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen, die zo ook het vroegere godshuis van Sint-Pieter en Sint-Paul toebedeeld kreeg.

De Commissie verkavelt

Aanvankelijk veranderde de Mechelse Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen weinig aan de werking van het gesticht in de Gerechtstraat. Het godshuis bleef functioneren - in 1803 vonden zeventien inwonsters er onderdak - en de aanpalende eigendommen werden verder verhuurd. Het huis met de trapgevel aan het begin van de Augustijnenstraat behield na de overdracht aan de Commissie dezelfde huurder: bakker Jean-François De Coster en zijn gezin.

Om haar werking te optimaliseren, besloot de Commissie in 1808 echter om de meeste bewoners en bewoonsters van de heren der verspreide instellingen te centraliseren. Aan het einde van datzelfde jaar werden de dames van het godshuis van Sint-Pieter en Sint-Paul ondergebracht in de vroegere infirmerie van het Groot Begijnhof, samen met heel wat oude vrouwen uit andere instellingen. De ontruimde lokalen aan de Gerechtstraat werden - met inbegrip van de kapel - te huur gesteld.

Deze situatie bleef bestaan tot omstreeks het begin van de jaren 1840. Nadat de Commissie eerder al het pakhuis op de hoek met de Voochtstraat van de hand gedaan had, verkocht het de naastgelegen woning aan de kerkfabriek van de Sint-Pieter en Sint-Paulkerk. Die liet het huis in 1842 afbreken om er een pastorie op te richten, het pand in de huidige Gerechtstraat 8.

In datzelfde jaar stelde de Commissie ook het godshuis en twee aanpalende eigendommen te koop. De kerkfabriek kocht het godshuis met de kapel, die nog geen jaar later moest wijken voor een nieuwe opbrengsteigendom. Het huis met de trapgevel werd verkocht aan Corneille De Belder, die bakker was van beroep, net als de toenmalige huurder en diens schoonvader voor hem. Het huis werd bij de verkoop omschreven als een bakkerij met winkel, kelder, opkamer, drie vertrekken op de verdieping en een zolder.

Het bouwdoossier dat Corneille De Belder in 1842 indiende, toont de plaatsing van een baldakijn voor het beeld van Onze-Lieve-Vrouw-van-de-Leegheid tegen de voorgevel.

Bakkerij De Belder

Meteen na de aankoop van de bakkerij liet de nieuwe eigenaar de voorgevel van het huis verbouwen naar een ontwerp van metselaar Michel Poplemon. De kruisvensters op het gelijkvloers moesten wijken voor een eigentijdse winkelpui en op de verdieping werden nieuwe ramen ingebracht. De plaatsing van een baldakijn op de scheiding met het linker buurpand maakt duidelijk dat het 18de-eeuwse beeld van Onze-Lieve-Vrouw-van-de-Leegheid pas op dat moment zijn huidige plek kreeg. De familie De Belder bleef nog twee generaties actief als bakker in de Augustijnenstraat. Pas in 1920 kwam er verandering in de situatie.

Omvorming tot kruidenierszaak

In 1920 kocht Marie-Anne Rottiers van haar broers, zussen en halfzus alle rechten op het huis aan het begin van de Augustijnenstraat, waar haar halfbroer Jean De Belder een bakkerij had uitgebaat. Samen met haar man Lodewijk Janssens vormde ze het gelijkvloers om tot een kruidenierszaak. Dit ging vermoedelijk gepaard met enkele interne herschikkingen, want in 1923 liet de heer Janssens de winkelpui verkleinen door de vitrine aan de rechterzijde om te vormen tot een schuifraam.

Nadat Lodewijk Janssens in 1949 het huis van zijn toen overleden echtgenote verkocht, zetten de nieuwe eigenaars,

Armand Croonen en zijn vrouw, de uitbating van de kruidenierszaak voort. Volgens de ideeën van die tijd lieten ze vier jaar later de bepleistering van de voorgevel verwijderen, waardoor de bak- en zandsteenarchitectuur weer zichtbaar werd. Nadat het echtpaar met pensioen ging, bleven ze in het huis aan de Augustijnenstraat wonen. Pas enige tijd geleden zag de heer Croonen zich genoodzaakt om te verhuizen naar een rusthuis, waar hij eerder dit jaar jammer genoeg is overleden.

*Mevrouw Croonen
achter de toonbank van
de kruidenierszaak in de
Augustijnenstraat.*

Tekst: Luc Croonen en Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Onze-Lieve-Vrouw-van-de-Leegheid

Na een jarenlange administratieve lijdensweg begon Geneviève Hardy in mei 2008 met de restauratie van het prachtige, maar totaal verwaarloosde beeld van Onze-Lieve-Vrouw-van-de-Leegheid. Bijna zes maanden lang heeft ze geduldig de oude verflagen weggenomen en de koperen kap hersteld. De voetjes en de handen van het Christuskind, die in de loop der eeuwen onkundig waren vervangen, werden zorgvuldig hermaakt en het geheel werd van de nodige grondlagen voorzien.

Op basis van de oude verflagen en van teruggevonden facturen werd beslist om het beeld het uitzicht te geven van 1869. Dat jaar werd ook het huidige baldakijn aangebracht dankzij de vrijgevigheid van de pastoor van de Sint-Pietersparochie. Omwille van de esthetiek werd de wereldbol met bladsilver belegd, een primeur in Vlaanderen. Het resultaat oogst zowel in vakkringen als bij de gewone voorbijganger heel veel lof. De restauratie kostte in totaal ongeveer € 16.000 waarvan de Vlaamse, stedelijke en provinciale overheid samen € 12.000 betaalden. Voor het overige konden we rekenen op de financiële steun van kanunnik Billiau en van heel wat buurtbewoners.

Patrick De Greef

*Het godshuis van Sint-Pieter en Sint-Paul rond 1842
door Auguste Van den Eynde (1822-1861). Links de
kapel van het gesticht, rechts de trapgevel van het
huis in de huidige Augustijnenstraat 1.*

De Fortuyne - Immo ID

Beffersstraat 18-20

De laatmiddeleeuwse kern van Beffersstraat 18-20 is in het hele huis zichtbaar in de eiken-houten balkenroosteringen van de plafonds, de talrijke spitsboognissen en de imposante houten dakconstructie.

Een huis van de Zestig Gebroeders

Alles wijst erop dat de huidige nummers 18-20 en 22 in de Beffersstraat oorspronkelijk deel uitmaakten van één grote woning met een verdieping. Elementen als de gevelbekleding in witte natuursteen en de kelders aan de straatzijde - die in beide huizen bestaan uit twee naast elkaar gelegen tongewelven op een centrale arcade met zuilen van Doornikse kalksteen - wijzen alvast in die richting.

In 1435 schonk Wouter Van der Maele, een kanunnik van het Sint-Romboutskapittel, dit huis via testament aan de Zestig Gebroeders van het Sint-Romboutskapittel. Met de Zestig Gebroeders werd het geheel van ongeveer zestig religieuzen bedoeld, die samen met de kanunniken van het kapittel de geestelijkheid van Sint-Rombouts uitmaakten tijdens het ancien régime.

Zij stonden in voor de eucharistievieringen in één van de vele kapellen, aan één van de ambachts- of gildealtaren of hadden de verantwoordelijkheid voor eeuwigdurende gebedsdiensten. Aan al deze functies waren eigen inkomsten verbonden, aangevuld met de toelagen uit de goederen en gelden die de Zestig Gebroeders beheerden. Vermoedelijk vóór 1544 splitsten de Zestig Gebroeders het grote huis dat ze van Wouter Van der Maele hadden gekregen, in twee afzonderlijke woningen. Het rechterhuis (Beffersstraat 18-20) werd bekend als De Fortuyne. Het linkerhuis (Beffersstraat 22) werd een tijd aangeduid als Tstestichhuys en kreeg enkele eeuwen later de naam Hof van Befferen.

De Fortuynе wordt brouwerij De Clocke

De Zestig Gebroeders behielden beide helften van het huis nog een tijdje na de splitsing. In 1578 vermeldt een belastingkohier meester Jan Martini, lid van de Zestig Gebroeders en kerkelijk raadsheer bij de Grote Raad van Mechelen, als bewoner van het huis De Fortuynе. Dat was na de opdeling uiteraard kleiner geworden, zodat aan het einde van de 16de eeuw tegen de achtergevel de nog bestaande uitbreiding werd gebouwd.

In 1598-1599 verkochten de Zestig Gebroeders De Fortuynе aan brouwer Floris de Gortere. Die had in de Zakstraat - waar De Fortuynе achteraan op uitgaf - al verschillende bij elkaar gelegen panden gekocht. De nieuwe eigenaar vormde het huis aan de Bafferstraat om tot een brouwerij met een woning. Vermoedelijk bij deze verbouwing veranderde de naam De Fortuynе in De (Gulden) Clocke. In 1638 kwam De Clocke via erfenis in handen van brouwer Jan Louché,

echtgenoot van Elisabeth van Kiel. Tien jaar lang verhuurde hij het huis aan Jan Van Kiel, net als zijn vrouw een telg uit deze vooraanstaande brouwersfamilie. Als eigenaar voerde hij in 1652 wel nog enkele reparatiewerken uit.

In 1671 verkocht oud-schepen Jan Louché de brouwerij aan Hendrik De Leeuw. Dat het huis met de brouwerij daarna nog een lange periode door aanverwante brouwersfamilies werd gebruikt, blijkt uit de verkoop van het pand door Felix Franciscus en Maria Anna Van Kiel aan brandewijnstoker Franciscus Pauwels in 1756.

Een huis van nering

In 1792 werd De Clocke openbaar verkocht. De aankondiging in een plaatselijke krant herinnerde duidelijk aan het verleden van het huis als brouwerij en later brandewijnstokerij. Met aantrekkelijke facetten als mooie zolderingen, kelders en pakhuis werd dit *'schoon, groot en welgelege huys van neringe'* omschreven als *'dienstig voor alle fabrieke'*.

Deze pentekening uit 1798 van Jan Frans Mardulyn toont Bafferstraat 22 en nr. 18-20, dat hier - vermoedelijk per vergissing - een breedte van vier vensters heeft.

Bij de verbouwing van de voorgevel in 1847 bleef de keldertoegang aan de straat links onderaan behouden.

Een pentekening uit 1798 van Mechelaar Jan Frans Mardulyn (1751-1843) toont dat de natuurstenen voorgevel op dat moment al was verhoogd met een halve verdieping. Vermoedelijk gebeurde dat tijdens de tweede helft van de 18de eeuw. Door deze uitbreiding kwam het onderste gedeelte van de zolder, die oorspronkelijk twee verdiepingen hoog was, in gebruik als nieuwe woonverdieping. De historische zijpuntgevels in bak- en zandsteen bleven wel bewaard, waarin onder andere een dichtgemaakte doorgang naar de zolder van het Hof van Befferen (nr. 22) te zien is. In 1847 werd het pand opnieuw verkocht. De toenmalige annonce omschreef het als een mooi en ruim huis, dat voordien in gebruik was geweest als bierbrouwerij en brandewijnstokerij De Klok. Beneden

bevonden zich onder andere twee vertrekken behangen met 'meubel papier' en versierd met marmeren schouwen en spiegels. De bovenverdiepingen telden in totaal acht kamers, waarvan drie behangen waren en voorzien van marmeren schouwen, spiegels en alkoven. Achteraan op het terrein bevond zich een groot koetshuis dat uitgaaf op de Zakstraat. De nieuwe eigenaar, schrijnwerker J.B. Van der Auwera, diende datzelfde jaar nog een aanvraag in voor de wijziging van de voorgevel. Op de begane grond werd een houten winkelpui geplaatst en de vensters op de verdiepingen kregen nieuw schrijnwerk met een grotere verdeling en onderdorpels.

Verder opgesplitst

Al in 1852 werd het huis opnieuw verkocht, ditmaal aan Corneille Van Hoof. Die baatte er een kruidenierswinkel uit, zoals blijkt uit de openbare verkoop na zijn dood in 1875. Louis Van Craen-Vervloet kocht het pand, maar liet het in 1883 opsplitsen in twee afzonderlijke rijhuizen, de nummers 18 en 20. Het grondplan van het bouwdoossier toont hoe een lange scheidingsmuur het pand in tweeën deelde. De houten winkelpui bleef grotendeels behouden, maar kreeg een extra toegang.

In 1983 lieten de heer en mevrouw Verleyen-Van Hees het gelijkvloers van de nummers 18 en 20 opnieuw samenvoegen om er een restaurant uit te baten. Op dat ogenblik werd ook de bepleistering van nr. 18 verwijderd en werden de twee 19de-eeuwse winkelpuien vervangen door pilasters en een parament van gekapte imitatiesteen, naar analogie met de bovenverdiepingen. Enkele jaren geleden sloot het restaurant de deuren en werd het gebouw te koop gesteld. Katia Tassaert en haar partner Steven Mariën kochten het pand om het een nieuwe toekomst te geven.

Restaurant De Fortuyne - Immo ID

De nieuwe eigenaars namen Architecten Beeck & Hermans uit Mechelen onder de arm om het bouwprogramma uit te werken. Dat bestaat op het gelijkvloers uit de combinatie van een restaurant - toepasselijk De Fortuyne genoemd - met een kantoor van Katia's immobiëlnagenschap Immo ID. Op de verdiepingen werd de jammerlijke opdeling van het huis uit 1883 ongedaan gemaakt. Daardoor kon op de eerste verdieping een ruime woongelegenheid ingericht worden; op de bovenste verdieping en de zolder werd een tweede appartement ingepland.

Het uitgangspunt van de herinrichting was de restauratie van de historische elementen zoals de wanden en eiken balkenlagen, in

combinatie met hedendaagse toevoegingen. Daartoe werden onder meer de valse wanden en de plafonds op het gelijkvloers weggenomen, waar de vele bouwsporen in de gemene muur met het nr. 22 zichtbaar gelaten werden. Een weinig waardevolle aanbouw tegen de achtergevel ruimde plaats voor een nieuwe constructie, die mee het restaurantconcept uitdraagt. De beide appartementen op de etages zijn toegankelijk via een nieuwe circulatiezone met een trap en een lift. Ook op de eerste verdieping gaan de eeuwenoude structuren samen met een hedendaagse inrichting. De woongelegenheid op de tweede verdieping integreert de imposante houten dakstructuur en zal binnenkort voltooid worden.

De bepleisterde lijstgevel met versierde vensterlijsten van Bafferstraat 18-20 links op de foto bleef na de splitsing in 1883 aanvankelijk uniform; enkel de opdeling van de winkelpui wijst op de interne verbouwing.

Tekst: Annelies Wouters

Redactie: Silke Hubrechtsen voor dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Hof van Befferen

Befferstraet 22

Een huis van de Zestig Gebroeders

Alles wijst erop dat de huidige nummers 18-20 en 22 in de Befferstraat oorspronkelijk deel uitmaakten van één grote woning met een verdieping. Elementen als de gevelbekleding in witte natuursteen en de kelders aan de straatzijde - die in beide huizen bestaan uit twee naast elkaar gelegen tongewelven op een centrale arcade met zuilen van Doornikse kalksteen - wijzen alvast in die richting.

In 1435 schonk Wouter Van der Maele, een kanunnik van het Sint-Romboutskapittel, dit huis via testament aan de Zestig Gebroeders van het Sint-Romboutskapittel. Met de Zestig Gebroeders werd het geheel van ongeveer zestig religieuzen bedoeld, die samen met de kanunniken van het kapittel de geestelijkheid van Sint-Rombouts uitmaakten tijdens het ancien régime. Zij stonden in voor de eucharistievieringen in één van de vele kapellen, aan één van de ambachts- of gildealtaren of hadden de verantwoordelijkheid voor eeuwigdurende gebedsdiensten. Aan al deze functies waren eigen inkomsten verbonden, aangevuld met de toelagen uit de goederen en gelden die beheerd werden door de Zestig Gebroeders. Vermoedelijk vóór 1544 splitsten de Zestig Gebroeders het grote huis dat ze van Wouter Van der Maele hadden gekregen in twee afzonderlijke woningen. Het rechterhuis (Befferstraet 18-20) werd bekend als De Fortuyne. Het linkerhuis (Befferstraet 22) werd een tijd aangeduid als Tsestichuys en kreeg enkele eeuwen later de naam Hof van Befferen.

Laatmiddeleeuwse muurschilderingen

Net zoals bij Befferstraat 18-20 is ook in het nummer 22 de laatmiddeleeuwse kern van het pand zichtbaar in onder meer de eikenhouten balkenroosteringen van de plafonds en de spitsboognissen in de historische scheimuren. Uitzonderlijk is de aanwezigheid van verschillende veelkleurige middeleeuwse schilderingen, die in 2005 door het agentschap Onroerend Erfgoed onderzocht werden.

De laatmiddeleeuwse muurschildering van het Laatste Oordeel toont Christus op een regenboog met onderaan de Heilige Johannes en Maria (?), geflankeerd door twee zwevende figuren met passiewerktuigen.

De schilderijen zijn het talrijkst op de eerste verdieping, in de kamer aan de straat. Waarschijnlijk was dat in de middeleeuwen de voornaamste ruimte, waar gasten werden ontvangen en de bewoners leefden en studeerden. De wanden vertonen een middeleeuws imitatie-tapijtwerk (mille fleur-motief) dat bestaat uit een repeterend motief van vrij regelmatig geschikte bloemvazen op een donkergrijze achtergrond. Op de gemene muur met nr. 18-20, vlak aan het straatvenster, is het restant te zien van een laatmiddeleeuwse schildering van het Laatste Oordeel. In de tegenovergelegen wand zien we een rechthoekige boekennis, aan beide zijden geflankeerd door een spitsboogvormige muurnis. Verder vertoont een moerbalk op het gelijkvloers een vermoedelijk 16de-eeuwse polychromie van vierlobmotieven in wit, blauw, rood en zwart en werd op de eerste verdieping van het achterhuis het hoofd van een heiligenfiguur met aureool teruggevonden.

Tsestichhuys

Door schenkingen en aankopen beschikten de Zestig Gebroeders over uitgebreide bezittingen, waarvan ze de inkomsten gebruikten om de gemeenschappelijke kas te spijzen. De leden konden ook zelf hun intrek nemen in een van hun huizen via een vorm van huurkoop. Voor een bescheiden koopsom en een lage huur konden ze hun leven lang het gewenste huis bewonen. Na hun dood kwam het pand opnieuw in de gemeenschap terecht.

Na de splitsing van het huis aan de Bfferstraat in De Fortuyn (Bfferstraat 18-20) en Tsestichhuys (Bfferstraat 22), hielden de Zestig Gebroeders de beide helften nog een tijdje in handen. Hun archieven leren ons dat in de tweede helft van de 16de eeuw kanunnik Hendrick Luytens het Tsestichhuys voor het leven had gekocht. De kamer per kamer opgemaakte inventaris van zijn sterfhuis uit 1593 levert

een schat aan informatie op. Het document leert ons onder meer dat het voorhuis op dat moment al uitgebreid was met een achterhuis met twee verdiepingen en een zolder, en dat het beschikte over een gang die naar een achterliggende keuken en bijgebouwen leidde.

De volgende eigenaar-bewoner, kanunnik en cantor Petrus Vander Plast, overleed nauwelijks tien jaar na zijn voorganger. In zijn testament uit 1603 voorzag hij in de nodige financiën voor de herstelling van het 'groot schoon huys' dat volgens de toenmalige beschrijving ook over een galerij beschikte. Ook de volgende bewoner, kanunnik Van Wou, liet in de korte tijd dat hij er woonde, nog werken uitvoeren. In 1606 deden de Zestig Gebroeders de woning van de hand. Alles wijst erop dat het huis - dat na de verkoop lange tijd naamloos bleef - tijdens de 17de eeuw in gebruik bleef als een woning van stand. Nadat de Zestig Gebroeders het in 1606 verkocht hadden aan Margriete David, weduwe van brouwer Gillis Verhoeven, ging het via vererving in 1616 over naar Cornelia Verhoeven. In 1642 kwam het in het bezit van Gommarus Gheens, advocaat aan de Grote Raad van Mechelen. Daarna bleef het pand bijna tachtig jaar in handen van nakomelingen van Gheens, die allemaal een functie bekleedden aan de Grote Raad van Mechelen.

Hof van Bfferen

Deze situatie veranderde met de aankoop van het huis door Joannes Jacobus Vermeulen in 1720, meteen ook de eerste maal dat de huisnaam Hof van Bfferen opduikt. Toen het pand in 1731 werd doorverkocht aan Joannes Boschmans (sr.), stond het immers omschreven als een 'huys van neiringe'. Het gebouw moet dus in de eerste kwart van de 18de eeuw een commerciële functie hebben gehad. Ook de staat uit het sterfhuis van

Joannes Boschmans (sr.) uit 1746 bevestigt deze omslag, want het regelt de verkoop van het meubilair en de gebruiksvoorwerpen van een brandewijnstokerij.

Rond het midden van de 18de eeuw vonden verfraaiingswerken plaats. In de linkertravee van de voorgevel kwam een hoge schouderboogdeur met witstenen rococo-omlijsting te staan en het interieur werd verfraaid met nu grotendeels verdwenen schouwen en stucplafonds.

Het Hof van Bifferen werd in 1770 openbaar verkocht aan Jacques François De Bruijne, procureur aan de Grote Raad van Mechelen, en zijn echtgenote. Hun erfgenamen verkochten het in 1811 aan Antonius van Craen, distillateur in de Hoogstraat, en zijn vrouw. Uit de verkoopvoorwaarden blijkt dat het huis toen verhuurd was aan Jean-Baptiste Van Hoof, die er een winkel had en de voorste ruimten van de benedenverdieping rijkelijk had ingericht met lambriseringen en glasramen. In de achterste ruimte en op de bovenverdieping is er sprake van alkoven, kasten, lambriseringen en papierbehangen. Deze interieuronderdelen waren echter niet in de verkoop begrepen, noch de fruitbomen in de tuin of de dienstgebouwen die uitgaven op de Zakstraat.

Een vermaard hotel

Een aankoopakte van Livinus De Keyser uit 1837 maakt duidelijk dat het gebouw toen in gebruik was als 'afspanning', wat we nu een hotel zouden noemen. Herbergierster Carolina Boels kocht het pand in 1865 en liet uitgebreide werken uitvoeren.

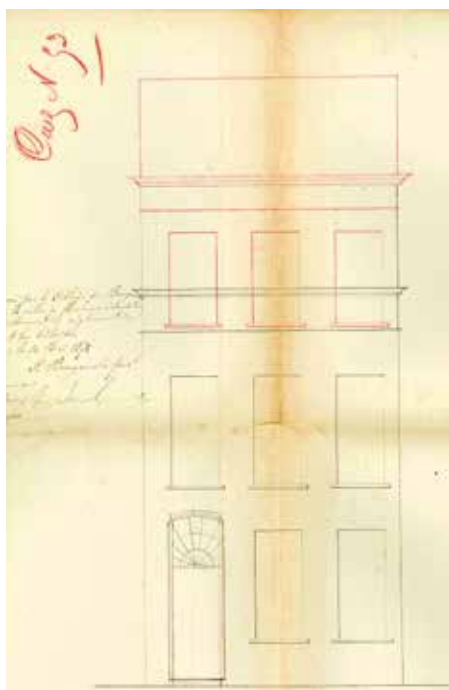
Op 30 mei 1871 kreeg ze de toestemming om naar de plannen van timmerman S. Peeters een bijkomende verdieping te bouwen voor hotelkamers.

In 1871 kreeg Bifferstraat 22 een bijkomende verdieping, met rode lijnen aangeduid op het toenmalige bouwdoossier.

De bak- en zandstenen zijpuntgevels van het oorspronkelijke huis aan de Bifferstraat en van het 16de-eeuwse achterhuis werden verwerkt in het baksteenmetselwerk van deze nieuwe verdieping, waar ze nog steeds herkenbaar zijn.

In datzelfde jaar registreerde het kadaster nog een vergroting van het bijgebouw met twee traveeën, in 1878 uitgebreid met een dwars daarop aansluitend volume. Volgens oude foto's was dit een bakstenen dwarshuis met een rondboogarcade van twee bouwlagen. Deze bijgebouwen zijn intussen afgebroken.

In 1922 werd het hotel andermaal verkocht, nu aan Jan Victor de Graaf, die het nog tot 1927 uitbaatte. Het hotel beschikte op dat ogenblik onder andere over veertien slaapkamers - zeven per verdieping - en feestzalen op de eerste verdieping.

Een foto uit de jaren 1920 toont de bepleisterde en witgeschilderde voorgevel van het hotel met de geschilderde opschriften 'Hotel de la Cour de Beffer' 'Banquets particuliers - Banquets de noces - Table d'Hote a midi et demi - Victor de Graef Propre.'

In 1925 liet de eigenaar door de schilder W. Alderse Baes op het gelijkvloers een monumentale muurschildering aanbrengen met gezichten op de Brusselsepoort, de Grootbrug en de Volmolen. Deze werd aangebracht boven op een oudere monumentale muurschildering, vermoedelijk een architecturale polychromie.

Handel op het gelijkvloers

Na de sluiting van het hotel in 1927 werd het pand omgevormd tot handelszaak. Meer dan 40 jaar lang was er een fietswinkel gevestigd van de familie Jannes, die vermoedelijk ook de twee vensteropeningen op het gelijkvloers liet verbouwen tot een vitrine. Vervolgens nam een 'maak-het-zelf-zaak' er haar intrek, waarna het tot 2013 verhuurd werd aan een broodjeszaak. De verdiepingen raakten echter in onbruik - en verval - nadat de eigenaar van het gebouw het onderste deel van de trap verwijderd had. In 1987 werd de niet-vergunde afbraak van de bijgebouwen aan de zijde van de binnenplaats geregulariseerd.

In ere hersteld

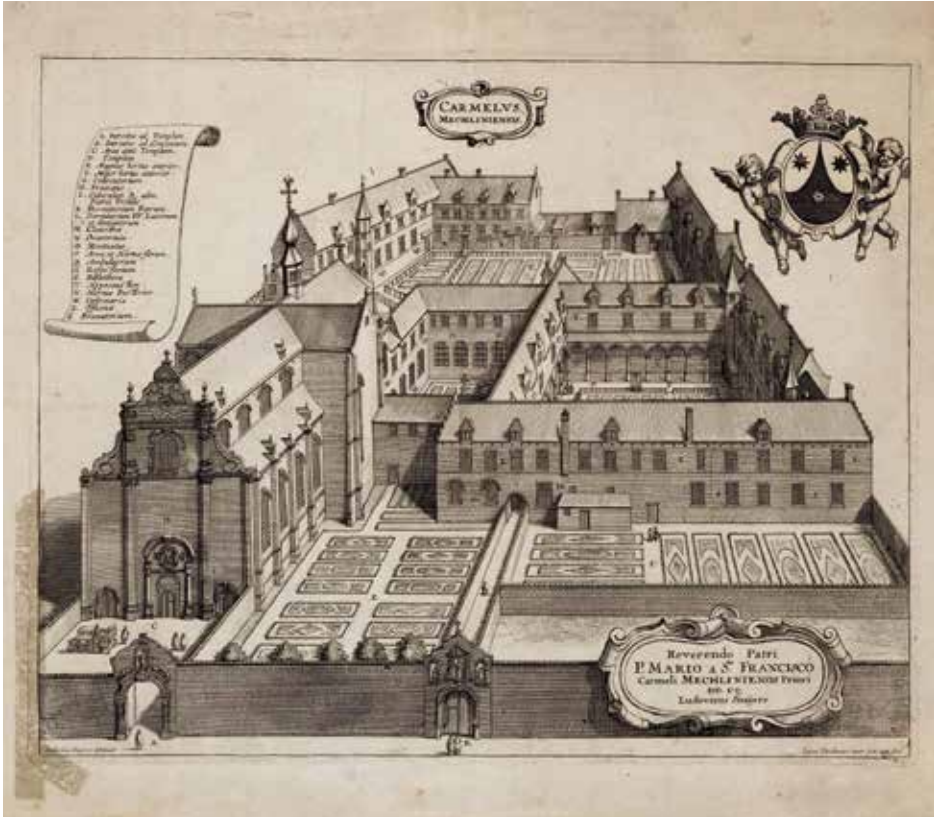
Toen het verwaarloosde pand in 2014 te koop kwam, kochten de heer en mevrouw Selleslagh-Gauthier het met de bedoeling het te restaureren en herin te richten. Architecten Beeck & Hermans werkten een bouwdossier uit, waarbij de commerciële ruimte op het gelijkvloers gecombineerd wordt met een woning op de verdiepingen. De structurele ingrepen die nodig zijn voor deze functies, zoals het toevoegen van een aparte toegang voor woon- en handelsruimte, houden rekening met de historische waarde van het gebouw. Het herstellen van de vensteropeningen op het gelijkvloers en het kaleien en schilderen in natuursteenkleur van de 19de-eeuwse bovenverdieping zorgen dan weer voor een evenwichtiger gevelbeeld.

Tekst: Annelies Wouters

Redactie: Silke Hubrechtsen voor dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Oude Stadsfeestzaal

Frederik de Merodestraat 28

De Mechelse Lievevroubroeders

De karmelieten - een kloostergemeenschap gericht op stil gebed, armoede en handenarbeid - zouden al in 1254 een klooster gesticht hebben in de wijk Nekkerspoel. Pas in 1303 vestigden ze zich binnen de stadsmuren, op een uitgestrekt terrein tussen de Varkensstraat en de Biest. De karmelieten - door hun toewijding aan

De bovenstaande gravure van Lucas Vorstermans toont het ruime, heropgebouwde klooster van de Mechelse geschoeide karmelieten in 1734.

Maria ook Lievevroubroeders genoemd - bouwden er stapsgewijs een bloeiende gemeenschap uit, die een groot aanzien genoot en in verscheidene steden over bijhuizen beschikte. Deze opgang werd abrupt beëindigd door de strijd tussen rooms-katholieken en protestanten in de tweede helft van

de 16de eeuw. In april 1580 namen protestantse troepen Mechelen in. Op 17 juni van dat jaar gaf het nieuwe stadsbestuur de opdracht om het klooster van de karmelieten af te breken zodat de gevluchte paters, die grote tegenstand geboden hadden, niet konden terugkeren. Nadat de protestanten in juli 1585 verdreven waren, begonnen de teruggekeerde Lievevrouwbroeders met de heropbouw. Dat gebeurde gefaseerd: zowel de politieke als de economische toestand was weinig rooskleurig. In de orde rees er ook steeds meer weerstand tegen de stapsgewijs versoepelde leefregel, waardoor het de karmelieten onder meer werd toegestaan om kloosters te bouwen in de steden en de stille tijden te verkorten. Door toedoen van Theresia van Avila en Johannes van het Kruis - die de nadruk legden op armoede, gebed en afzondering - kwamen hervormingen tot stand. Dat leidde in 1593 tot een opsplitsing tussen de geschoeide karmelieten, aanhangers van de oude leefregel, en de ongeschoeide karmelieten, die de hervormde, strengere leefregel toepasten. De Mechelse gemeenschap aan de Frederik de Merodestraat, die trouw bleef aan de oude regel, bouwde stelselmatig een schitterend nieuw klooster uit.

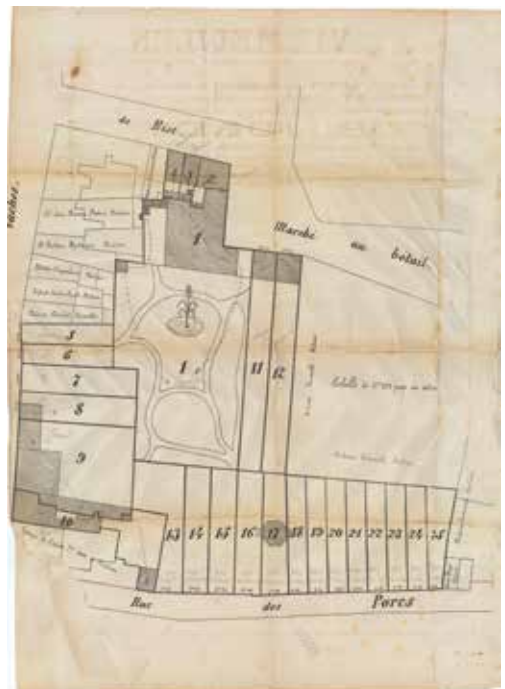
Een tweede maal - definitief - verwoest

Met de annexatie van onze gewesten door het antiklerikale Frankrijk in 1796 kwam er een einde aan de aanwezigheid van de geschoeide karmelieten in Mechelen. In december van dat jaar werd hun kerk gesloten en werden de

paters gewapenderhand uit hun klooster verdreven. In mei van het volgende jaar kwamen de gebouwen via een openbare verkoop in handen van een pater van de voormalige Sint-Pietersabdij in Gent, waarschijnlijk met het oog op een terugkeer van de Lievevrouwbroeders. Toen dat uitbleef, verkocht hij de kerk en het klooster in 1804 aan de Brusselaar Joannes Baptista Permentier, die ze nog dat jaar liet afbreken voor de bouwmaterialen.

Een advocatenwoning met een enorme tuin

Het volledig kaalgeslagen terrein van het voormalige klooster werd in 1819 opgedeeld in 13 percelen en openbaar verkocht. Het grootste gedeelte kwam in handen van omwonenden die ze in de meeste gevallen in gebruik namen als tuin, waardoor het vroegere kloosterterrein

Het plan bij de annonce van de openbare verkoop in 1880 geeft aan hoe de enorme tuin van het huis aan de Veemarkt volledig verkaveld werd.

grotendeels onbebouwd bleef. Rond 1859 kwamen nagenoeg al deze loten opnieuw in het bezit van één man, advocaat Guillaume Frans. Die vestigde zich op de Veemarkt, in een kluzenaarswoning die ooit tegen de kloosterkerk had aangeleund en die hij liet uitbreiden en verfraaien. Achteraan gaf dit herenhuis uit op een enorme tuin, die zo goed als het hele vroegere kloosterterrein tussen de Veemarkt, de Frederik de Merodestraat en de Varkensstraat in beslag nam.

Na het overlijden van het kinderloze echtpaar Frans besloot hun erfgenaam, Henri-Théodore Hap uit Etterbeek, hun vroegere woning meteen te gelde te maken. De eigendom werd opgedeeld in liefst 25 loten en in 1880 openbaar verkocht. Het huis aan de Veemarkt en zeven grote loten van de tuin kwamen zo in handen van stadsarchitect Victor Loucx, die ze kocht in opdracht van het stadsbestuur.

De Rijksmiddelbare Meisjesschool

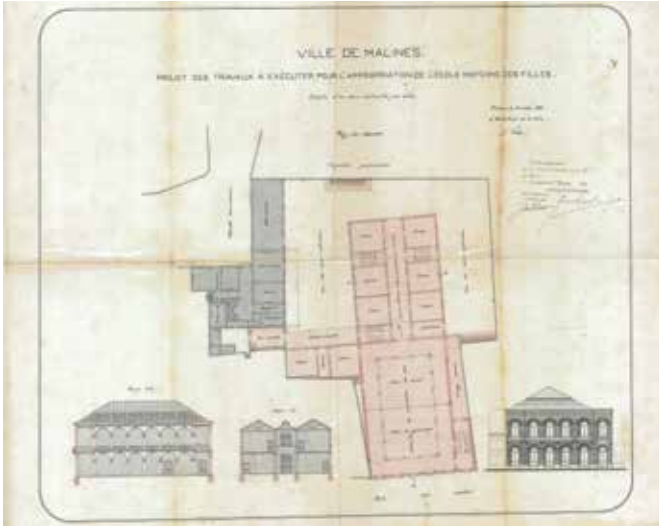
In 1879 had het Mechelse stadsbestuur van de minister van Onderwijs reeds de vraag gekregen om de betalende 'lagere meisjesschool met voortgezet programma' aan de Wollemarkt om te vormen tot een middelbare meisjesschool gesubsidieerd door de staat. Op dat ogenblik kampte de stad al met plaatsgebrek aan de Wollemarkt en in de naburige lagere school in de Frederik de Merodestraat. Het moment leek dus ideaal om enkele loten uit de nalatenschap Frans te kopen. De grote, goedverlichte kamers van de vroegere woning konden gemakkelijk omgevormd worden tot klaslokalen en een deel van de ruime tuin kon dienen als speelplaats.

De omvang van het terrein bood bovendien nog andere mogelijkheden: zo kon er gedacht worden aan de bouw van een 'bewaarschool' voor jongens en meisjes van drie tot zes jaar en van een grote zaal. Die zou dienstdoen als feestzaal voor verenigingen en voor de recent opgetrokken stedelijke scholen - die zo functioneel gebouwd waren dat ze geen zaal hadden - en meteen ook als overdekte speelplaats en gymnastiekrimte voor de toekomstige school aan de Veemarkt.

In februari 1881 startten de aanpassingswerken aan het huis aan de Veemarkt - onder andere het inrichten van een viertal klaslokalen en een woning voor de directrice - en enkele maanden later werd de school in gebruik genomen. Kort daarop werd de omvorming tot Rijksmiddelbare Meisjesschool weer opgenomen. Het college stelde de gemeenteraad voor om in te gaan op de vraag omdat het meende dat hierdoor het niveau van het middelbaar onderwijs voor meisjes gelijkgeschakeld zou worden met dat van de jongens. Bovendien was ook de beloofde subsidie welkom. De gemeenteraad stemde in met het voorstel, en met de publicatie van het K.B. van 26 september 1881 beschikte Mechelen over een Rijksmiddelbare Meisjesschool.

Samen en weer apart

Al vóór de aankoop uit de nalatenschap Frans bestond de idee om op een deel van het terrein een grote feest- en turnzaal en een bewaarschool te bouwen. Bovendien kampte de Rijksmiddelbare Meisjesschool door haar grote succes al van in het begin met plaatsgebrek. Stadsarchitect Victor Loucx werkte twee ontwerpen uit, waarbij de zaal aan de Frederik de Merodestraat ingepland werd. In zijn eerste voorstel voorzag hij

In maart 1883 presenteerde stadsarchitect Victor Louckx een uitgewerkt plan voor de Rijksmiddelbare Meisjesschool. De feest- en turnzaal had rechtstreekse toegangen in de sobere straatgevel.

los van de zaal een klasvleugel tegen de school aan de Veemarkt. In een alternatief ontwerp werden de zaal en de klassen gecombineerd in één langgerekte constructie.

Hoewel de eerste variant de voorkeur van de architect genoot - onder meer omdat daarin een grote centrale speelplaats mogelijk was en de bestaande en nieuwe klassen op elkaar konden aansluiten - vroeg het stadsbestuur hem om het

tweede voorstel uit te werken. In maart 1883 had de stadsarchitect een meer gedetailleerd ontwerp klaar. De gewenste turn- en feestzaal, de huidige Oude Stadsfeestzaal, kwam zoals beoogd aan de Frederik de Merodestraat. Aansluitend hierop plande hij een klasvleugel met één verdieping en een overdekte middengang,

momenteel in gebruik door het Instituut voor Kunst en Ambacht (IKA).

Na enkele opmerkingen van het ministerie van Onderwijs onderging het voorstel van stadsarchitect Louckx nog enkele wijzigingen, met als voornaamste de omvorming van een deel van de overdekte gang tot conciërgewoning. In februari 1884

Gezicht uit 1929 vanaf de Sint-Romboutstoren op de Oude Stadsfeestzaal en de achterliggende klasvleugel. Het bovenste deel van het dak van de feestzaal was oorspronkelijk bekleed met glas, dat licht toeliet tot aan de lantaarn in de zaal.

Rond 1923 werd op de wanden van de Oude Stadsfeestzaal een lambrisering in houtimitatie aangebracht.

keurde de minister de aangepaste plannen goed en enkele maanden later werd de aanbesteding gepubliceerd. Begin 1885 stond alles al onder dak en op 1 september van dat jaar werd de nieuwbouw in gebruik genomen, al was het wel nog enkele jaren wachten op de volledige bemeubeling. Al in 1897 bleek een gezamenlijk gebruik van de zaal door de stad en de school niet langer werkbaar. Steeds meer verenigingen vroegen om de zaal te mogen gebruiken, wat enkel kon na toestemming van de school. Door het risico op beschadiging was de zaal ook weinig geschikt als gymnastieklokaal. Kort daarop werd de school gescheiden van de zaal, die voortaan alleen nog dienst zou doen als stadsfeestzaal.

De stadsfeestzaal wordt afgewerkt

In 1896 noteerde de toenmalige stadsarchitect dat de feestzaal nooit geschilderd was en het houtwerk enkel de grondlagen had gekregen. Tijdens

een materiaaltechnisch onderzoek vond de firma Examino (nu VandenBorre-Lauwers) in 2009-2010 inderdaad geen afwerkklagen van vóór 1918. Als er voordien al geschilderd was, gebeurde dat vermoedelijk met reversibele verven als lijm- of kalkverf.

Rond 1923 brachten de stadsdiensten de eerste afwerking aan: op de muren een geschilderde lambrisering in houtimitatie met daarboven een zachte groen-beige laag; de zuilen en mogelijk ook de bühnewanden hadden een bruinrode kleur, de boogzwikken een okerafwerking.

Inrichting tijdens het interbellum

Het materiaaltechnisch onderzoek wees uit dat het volledige interieur nadien een groene kleur kreeg. Deze fase werd echter heel snel overschilderd; mogelijk was men niet tevreden met het resultaat. In 1936 werden opnieuw aanpassingswerken uitgevoerd. De muren werden rozebruin geschilderd. De zuilschachten kregen een okerkleur met een roodbruine

marmerschildering. De kapitelen, de deuren en de balustrade werden donkergroen, bijna zwart geschilderd. De bühne werd afgewerkt met een donkerrode laag, met in de booglijst een auberginekleur. Tegelijkertijd werd in het middenvak een parket aangebracht op een betonnen ondervloer, afgeboord door cementtegels onder de gaanderijen. Expert Mario Baeck

schrijft ze toe aan de Gentse firma S.A. Les Usines à carreaux en ciment Fièvé, die ze tussen 1914 en 1940 fabriceerde. Dezelfde tegels komen ook voor in de vestibule aan de straatzijde. Onder meer daarom kan de bouw van deze vestibule met dubbele trap - bedoeld om de interne circulatie te verbeteren - rond 1936 gedateerd worden.

Reconstructietekening van de rond 1936 aangebrachte schildering op de wanden en de zuilen.

© VandenBorre-Lauwers bvba

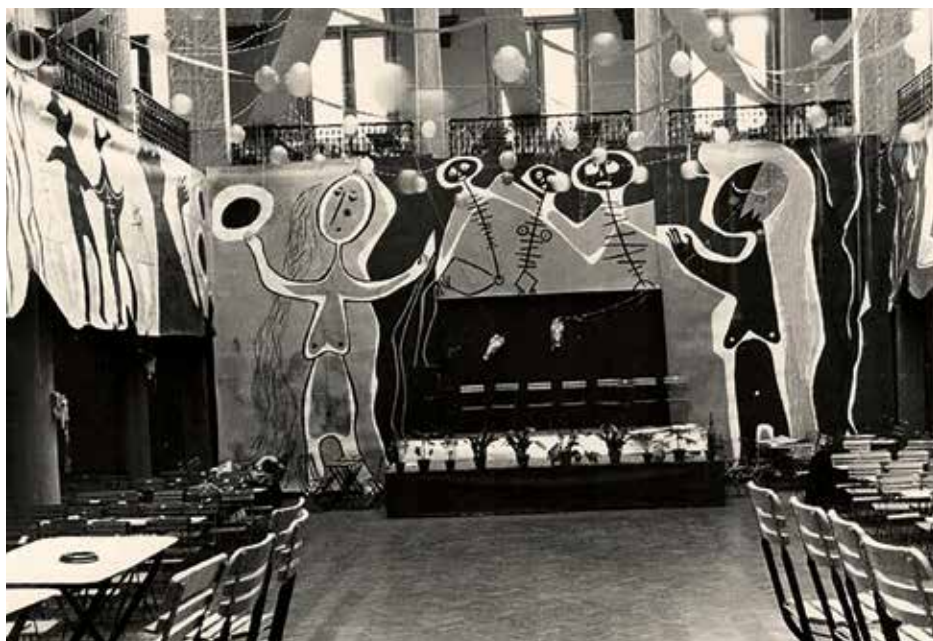
De nog aanwezige cementtegels op het gelijkvloers worden door de heer Mario Baeck toegeschreven aan de Gentse firma Fièvé, die ze - volgens hun catalogi - fabriceerde tussen 1914 en 1940. © Mario Baeck

Hoogdagen na het herstel

Door oorlogsschade moest in 1949 de volledige dakconstructie vervangen worden door een stalen gebinte. Tegelijkertijd werd de historische - vermoedelijk houten - lantaarn in de zaal vervangen door de huidige ijzeren constructie met ophangsysteem. Een vijfde afwerkingsfase kleurde aansluitend het hele interieur wit.

In de tweede helft van de 20ste eeuw draaide de stadsfeestzaal op volle toeren. Dansfeesten, theatervoorstellingen, exposities en festiviteiten wisselden elkaar af: expo's rond Theo Verschaeren en Willem Geets, feesten van turnkring 'Moed en Kracht' en de Koninklijke Kring der Mechelse Turners, het bal van Akademia, een internationale bijeenkomst van Sahaja Yoga ...

23 januari 1965, optreden van KKT Sint-Jozef Coloma © Louis Crol

1953 Bal Akademia © Marc Alcide

Van stadsfeestzaal naar bioscoop

In de jaren 1980 vonden enkele aanpassingswerken plaats. De zaal kreeg rond 1980 een nieuwe verwarmingsinstallatie en in 1986-1987 legde de firma Dille de weggebroken plankenvloer van de Koninklijke Paardenstallen op de bestaande betonplaat. Rond die tijd kreeg de zaal ook haar huidige afwerking, die de witte kleur van de vorige fase hernam.

Rond 2009 bleek een meer globale aanpak van het gebouw - zes jaar voordien beschermd als monument - noodzakelijk. Vanuit de idee om de stadsfeestzaal in eigen beheer te restaureren en opnieuw als zaal te gebruiken, werden de eerste stappen gezet in de opmaak van een dossier. Om zicht te krijgen op de historische afwerkingen en om de uiteindelijke restauratieopties te kunnen vastleggen, voerde de firma Examino (nu VandenBorre-Lauwers) een materiaaltechnisch onderzoek uit in het gebouw. Specialisten legden met scalpel en vergrootbril de opeenvolgende verflagen trapsgewijs vrij. Door de resultaten te vergelijken met onder andere oude foto's en archiefdocumenten, trachtten de onderzoekers de verschillende afwerkingsfasen te bepalen en te dateren. Hun studiewerk leidde uiteindelijk tot de beslissing om enkel voor de vestibule terug te gaan naar de vroegere kleurstelling. De zaal zelf zal volledig geschilderd worden in een lichte natuursteenkleur, die aansluit bij de laat 19de-eeuwse architectuur.

Met de aanstelling van DG-architecten voor het uitwerken van een concreet restauratiedossier, werd een volgende stap gezet in de procedure. In 2010 werd er in de zaal echter een te hoge concentratie asbestvezels gemeten,

waarna het gebouw onmiddellijk gesloten werd voor het publiek. De vezels bleken afkomstig van de golfplaten op het dak en van de brandwerende schildering op de metalen dakspanten en lantaarn. Het stadsbestuur stelde daarom de firma Renotec aan voor het verwijderen van het bestaande dak, het plaatsen van een metalen nooddak en het fixeren van de asbesthoudende verf.

Om budgettaire redenen besloot het stadsbestuur in 2013 om op zoek te gaan naar een externe partner. Dat leidde in 2015 tot een akkoord met de firma Lumière om de stadsfeestzaal in concessie te geven voor de uitbating van een kleinschalige stadsbioscoop. Het stadsbestuur zal zorgen voor de restauratie en de aanpassing van het bestaande gebouw. Lumière zal instaan voor de bouw en de inrichting van de drie geplande cinemazalen. Momenteel loopt de aanbesteding van de werken. De opening van de Mechelse stadsbioscoop is voorzien voor begin 2020.

Tekst: Marc Debatty, Sofie Stevens, Maarten Van den Mooter, dienst monumentenzorg stad Mechelen

Het predikherenklooster

Goswin de Stassartstraat z/n

In 2010 besloot het Mechelse stadsbestuur om de nieuwe stadsbibliotheek onder te brengen in het voormalige predikherenklooster. Een uitgelezen functie voor dit prachtige gebouw, waarvan de 17de-eeuwse kloosterbibliotheek ooit het kloppende hart was.

HET PREDIKHERENKLOOSTER IN HET VERLEDEN

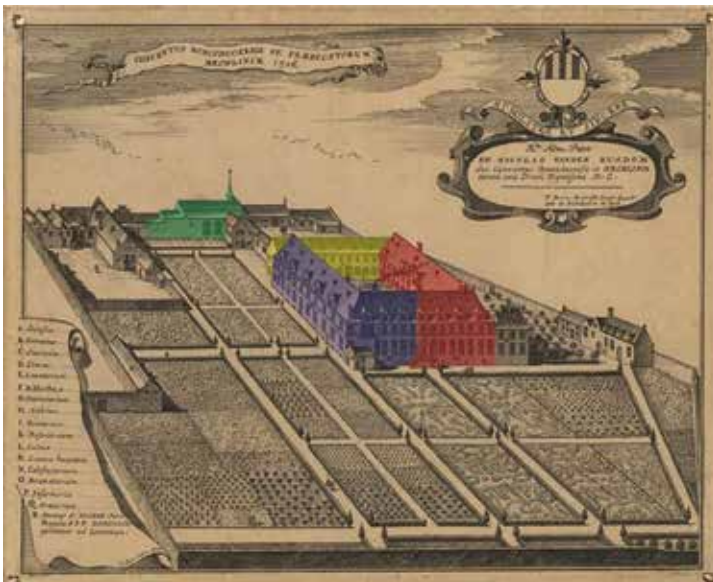
De predikheren in Mechelen

De predikheren die zich hier in 1651 vestigden, kwamen oorspronkelijk uit 's-Hertogenbosch, waar ze tijdens de 16de-eeuwse godsdienstoorlogen verjaagd waren. Na heel wat omzwervingen streken ze uiteindelijk neer in Mechelen. Als locatie voor de bouw van hun nieuwe klooster kozen ze in 1655 voor een gebied tussen de stadsvesten en de huidige Goswin de Stassartstraat, Jodenstraat en Kattenbleekstraat. Twee jaar later bezaten ze alle eigendommen op dit terrein.

De enkele aanwezige huizen werden vervolgens stapsgewijs afgebroken, zodat ze de handen vrij hadden om een volstrekt nieuw klooster uit te denken.

De gefaseerde bouw van het klooster

De predikheren hanteerden voor de bouw van hun kloosters een aantal richtlijnen, onder meer om een sobere architectuur te gebruiken. Idealiter werd de kerk, met een naar het oosten gericht koor, geflankeerd door een klooster op een

Deze pentekening van Jacobus Harrewijn toont het klooster in 1716. Op de hoek met de Jodenstraat bevond zich de toenmalige, voorlopige kerk (groen). Vooraan het klooster met de vleugels uit de eerste (paars), tweede (rood) en derde (geel) bouwfase.

vierkante of rechthoekige plattegrond. Rond de centrale binnenplaats lag de pandgang, een galerij die aan de ene zijde uitgaf op de binnenplaats en aan de andere zijde rechtstreeks verbonden was met de gemeenschappelijke ruimten als de kerk en de refter. Door hun gerichtheid op gebed en studie beschikten de kloosters van de orde al sinds de 14de eeuw over individuele cellen voor de paters, doorgaans op de verdieping, en een ruime bibliotheek. De gebouwen met economische functies - zoals de brouwerij - werden indien mogelijk los van het klooster geplaatst, op een plek in de tuin. Door hun beperkte financiën moesten de Mechelse predikheren de bouw van hun nieuwe onderkomen faseren over vier grote bouwcampagnes, die in totaal bijna 80 jaar in beslag namen. Alles wijst er overigens op dat de paters niet alleen instonden voor het ontwerp, maar ook voor (een deel van) de eigenlijke bouw.

Fase 1 (1657-1661): de oostelijke en noordelijke vleugels

De bouw startte rond 1657 met de inrichting van een kleine voorlopige kerk langs de Jodenstraat, die vermoedelijk ontstond door het samenvoegen van drie à vier bestaande huizen. Even verderop - zodat er ruimte vrij bleef voor een grotere kerk - werd tegelijk het klooster aangevat. Tijdens deze fase kwam de oostelijke vleugel tot stand, met beneden de refter en de keuken. Aansluitend hierop werd een deel van de noordelijke vleugel gebouwd, met de zieken- of gastenkamers. Op de verdieping van beide vleugels kwamen de cellen voor de paters, per klooster waren dat er gemiddeld 40 tot 50, die toen waarschijnlijk nog gescheiden waren door houten tussenwanden.

Het ideaal van armoede dat de orde voorstond, is weerspiegeld in de zeer sobere bak- en zandsteenarchitectuur, alleen verlevendigd door de barokke toegangsportalen. Om de kosten zo laag mogelijk te houden, werd er deels ook materiaal van de afgebroken huizen op het terrein gebruikt.

Fase 2 (1681-1684): de noordelijke en westelijke vleugels

Twintig jaar later vatten de paters de voltooiing van de noordelijke vleugel en de bouw van de westelijke vleugel aan. Het bestaande plan werd voortgezet: doorgaans wijzen slechts kleine details op de latere bouwdatum, zoals een iets mooiere kroonlijst. Een duidelijk verschil is er wel in de pandgang. Daar stapten de paters af van de eerder gebruikte kruisribgewelven en realiseerden ze zeilgewelven met een variatie van geometrische traceringen waaraan soms figuratieve elementen of monogrammen toegevoegd werden.

Fase 3 (1686-1689): het klooster voltooid

Enkele jaren nadien volgde de bouw van de laatste kloostervleugel. Beneden bestond die enkel uit de pandgang, maar op de verdieping werd een van de belangrijkste plekken van het klooster ondergebracht: de bibliotheek. Deze ruimte werd rijkelijker gedecoreerd dan de andere vertrekken. Ze kreeg een monumentaal zeilgewelf met figuratieve elementen, gordelbogen en figuratieve kraagstenen. Hoewel het klooster nu feitelijk voltooid was - het werd in 1689 ingewijd - moest er nog een laatste bouwcampagne volgen. De nieuwe kerk zou echter lang op zich laten wachten.

Deze ingekleurde pentekening van de Mechelse kunstenaar Jan-Baptist De Noter (1786-1855) geeft een idee van het interieur van de predikherenkerk rond 1790.

Fase 4 (1720-1735): een nieuwe kerk

Pas in 1720 startte de bouw van de nieuwe kerk op de hoek van de Jodenstraat en de Goswin de Stassartstraat. De driebeukige, basilicale ruimte met een driezijdig koor is mogelijk een ontwerp van de Mechelse predikheer Philippus Meulemans (*1742), een bekende bouwkundige die geregeld andere kloosters en overheden adviseerde. Net zoals het klooster werd ook de kerk sober opgevat. Het barokke toegangsportaal en de zeilgewelven van de middenbeuk (gedateerd '1733') vormen de belangrijkste decoraties. De bouw nam 15 jaar in beslag; pas in 1735 werd de kerk gewijd. Het bovenste deel van de voorgevel zou echter altijd onvoltooid blijven. Toen er in de tweede helft van de

18de eeuw geld beschikbaar kwam, werd dat besteed aan de inrichting van de kerk.

Het klooster verdwijnt

Vier jaar na de eerste Franse inval in onze gewesten werden ook hier alle kloosters afgeschaft. In december 1796 werden de Mechelse predikheren verdreven uit hun klooster, dat in beslag genomen werd. De Mechelse Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen, een door de Franse overheid opgerichte instelling die instond voor de institutionele zorgverlening, liet in 1802 de vroegere kloostercellen samenvoegen tot zalen waarin 'ouden van dagen' werden ondergebracht. Nauwelijks zeven jaar later kreeg het complex echter een nieuwe bestemming als militair hospitaal.

Een lange en ingrijpende militaire periode (1809-1975)

Verscheidene militaire eenheden benutten het complex nog tot in 1975, zonder respect voor het historische karakter. Het klooster diende van 1809 tot in het interbellum als militair hospitaal. De vroegere kerk werd op een nietsontziende manier ingericht als artilleriesmagazijn. Om stapelruimte te creëren brachten de militairen in de midden- en de zijbeuken twee houten verdiepingen aan. Het eerste tussenniveau verscheen op halve hoogte van de zuilenrij, het tweede net onder de rondbogen, die daarvoor verlaagd moesten worden tot steekbogen. Om paarden en wagens rechtstreeks tot in de kerk te brengen, werden de toegangstrappen en de kerkvloer vervangen door kasseien. In de muren van de beide zijbeuken bevinden zich nog ijzeren ringen waaraan de paarden vastgemaakt werden.

In de loop van de jaren werden in de tuin allerlei constructies toegevoegd. In 1830 kwam er een arresthuis op de plek van het huidige Holocaustmuseum. Later volgden tal van opslagplaatsen, wachthuisjes en andere lokalen. Tegen de oostgevel van het klooster verrees in 1907 zelfs een neogotische kapel. In 1900 werd in Berchem een voor die tijd hypermodern militair ziekenhuis in gebruik genomen. Het belang van het Mechelse hospitaal nam af en het vroegere klooster werd een kazerne. Van 1930 tot 1940 verbleef hier het 7de linieregiment, dat zich tijdens de Eerste Wereldoorlog onderscheiden had bij de verdediging van Nieuwpoort. De toenmalige bevelhebber, Hector De Lobbe, gaf zijn naam aan de kazerne, die bij veel Mechelaars nog als dusdanig bekend staat.

In 1946 woedde er een felle brand in de kerk, waarbij onder andere de houten tussenniveaus in vlammen opgingen. Hoewel er in 1953 een nieuw, stomper kerkdak met metalen vakwerkspanten werd aangebracht, staat de kerk sindsdien leeg.

Het klooster werd na de Tweede Wereldoorlog een opleidingscentrum voor het onderhoud van materiaal voor transmissietroepen van het Royal Army Ordnance Corps (RAOC). Op de verdieping kwamen er klaslokalen, de kloosterbibliotheek werd een slaapzaal en de vroegere refter een turnzaal. In 1950 nam ook de 10de compagnie transmissie haar intrek in het gebouw. Toen veranderden onder andere de noordelijke en de westelijke zolders in slaapzalen. Deze situatie bleef bestaan tot in 1975, toen alle militairen naar Peutie verhuisden.

De 19de-eeuwse tussenniveaus in de midden- en zijbeuken van de kerk verdwenen na een brand in 1946. De tussenmuur aan het koor geeft aan op welke hoogte de afgebroken niveaus zich bevonden.

Leegstand (1975-2010)

In 1982, drie jaar nadat het complex beschermd was als monument, kocht de stad Mechelen het aan. Het stadsbestuur liet toen zowat alle recente aanbouwen

slopen en richtte de tuin in als een buurtterrein. In 2000 werd het gebouw eigendom van een projectontwikkelaar, die het nog steeds leegstaande gebouw tien jaar later weer verkocht aan de stad.

HERBESTEMMING TOT STADSBIBLIOTHEEK

Open Oproep

Op 30 juli 2010 besloot het Mechelse stadsbestuur om het predikherenklooster in te richten als stadsbibliotheek. Via de procedure Open Oproep van de Vlaamse Bouwmeester werd een ontwerper gezocht voor de restauratie van het gebouw en de inrichting van de bibliotheek. In de bijbehorende opdrachtschrijving wordt de nieuwe bibliotheek beschreven als 'een plek om op verhaal te komen'. Op allerlei manieren is dat een doordachte woordkeuze. De nieuwe bibliotheek zal niet alleen een rustplek zijn waar de bezoeker toegang heeft tot allerlei verhalen; het gebouw zelf draagt ook eeuwenoude histories van onder meer geloof, oorlog en verwaarlozing in zich.

Het ontwerp bureau KSA | Hildundk Architecten BV, dat als laureaat uit de wedstrijd kwam, vond het een prachtig idee dat een bibliotheek die het verhaal centraal stelt, zelf haar eigen verhaal aan het klooster zal toevoegen. Daarom wou het de verschillende verhaallijnen van het gebouw in het ontwerp laten doorklinken.

In overeenstemming met het 'zachte' restauratieconcept werd de resterende bepleistering van de gewelven gerestaureerd, maar niet verder aangevuld.

© Callebaut-architecten

Een 'zacht' restauratieconcept

Het restauratieconcept laat zoveel mogelijk sporen van de lange bouwgeschiedenis zichtbaar. Om de charme en de rijkdom van het complex te behouden en te versterken, accepteerden de ontwerpers de onvolkomenheden die de verwaarlozing en de vele verbouwingen meebrachten en interpreteerden die als de grote kracht van het complex. Ze zagen af van reconstructie: verbouwingen, toevoegingen en sporen van het verval blijven zowel buiten als binnen zichtbaar. Dat beeld is in de ogen van de ontwerpers even verontrustend als aantrekkelijk en biedt tegelijk een architecturale en een educatieve meerwaarde.

Duurzame technieken

De keuze voor een ontwerp dat alle tijdslagen zichtbaar laat, had ook gevolgen voor de technische uitwerking. Noodzakelijke ingrepen, zoals de versteviging van de zoldervloer en de toevoeging van nieuwe trappen en een lift, werden zorgvuldig ingepast in de bestaande structuur. Deze ingrepen zijn ontworpen met het oog op omkeerbaarheid en aanpasbaarheid, onder meer door zoveel mogelijk duurzame houtbouwsystemen te gebruiken. Die worden ook toegepast op de zolder, waar de imposante, eikenhouten constructie ook na de restauratie zichtbaar blijft. Met een goede isolatie en nieuwe dakkapellen kan er een aangenaam binnenklimaat met voldoende daglicht en een goede akoestiek bereikt worden. De keuze om de historische onvolkomenheden van de gevels en het interieur zichtbaar te laten, verhindert een traditionele muurisolatie. Vloerverwarming en een houten lambrisering maken de ruimten toch comfortabel. Door de hoge isolatiewaarde van de zolder en de nieuwe, goed geïsoleerde ramen is het gebouw toch energiezuinig. Dankzij technieken zoals warmte-koude-opslag en een fotovoltaïsche installatie op een gedeelte van het kerkdak, ontstaat er een duurzaam geheel dat ruimtelijk en technisch voldoet aan alle eisen van een hedendaags gebouw.

De bibliotheek 'nabij, midden en diep'

Bij het uittekenen van de herbestemming werd de bibliotheek verdeeld in drie zones, die elk een aparte plek kregen in het gebouw. De zone 'nabij' staat voor de publieksfuncties. Beneden zijn

dat de hal, het café, de speelruimte voor kleine kinderen en de pandgang, die wordt ingericht als cyberzone en tentoonstellingsruimte. Het café en de referer zijn van buitenaf rechtstreeks toegankelijk en kunnen dienstdoen als een deel van de bibliotheek of als zelfstandige ruimten. De pandhof fungeert als terras en als polyvalente buitenruimte.

Zone nabij: De pandgang beneden wordt ingericht als cyberzone en tentoonstellingsruimte. © KSA

De zone 'diep' omvat de vertrekken waar in stilte gestudeerd kan worden. De ruimten op de eerste verdieping boven de pandgang, zoals de oude kloosterbibliotheek, passen goed bij de beoogde sfeer en worden ingericht als rustige, klassieke studievertrekken. De grotere ruimten eromheen zijn multifunctioneel en kunnen dienen als kantoor of leslokaal.

Met de zone 'midden' wordt de algemene bibliotheek bedoeld. Dit is de grootste afdeling, ondergebracht in de grootste ruimte van het klooster: de zolder. Ze is verdeeld in een afdeling voor kinderen en één voor volwassenen en bevat boeken, films en hedendaagse media. Voor lezingen, educatie, werken en gespreksgroepen zijn er afsluitbare kamers.

Zone diep: de oude kloosterbibliotheek op de eerste verdieping wordt een rustige studieruimte.
© KSA

Zone midden: een deel van de zolder wordt de kinderafdeling van de bibliotheek. © KSA

De kerk als 'agora'

De kerk is nog steeds een indrukwekkende ruimte. Ze dankt haar charme niet alleen aan de goede verhoudingen en fragmenten van de oorspronkelijke inrichting, maar ook aan de vele sporen van de verschillende verbouwingen. Door het gebruik als multifunctionele ruimte of 'agora' voor lezingen, voorstellingen, markten, ...

en andere bibliotheekgerelateerde activiteiten, kunnen ingrijpende verbouwingen en verdelingen vermeden worden en blijft de bijzondere schoonheid van de ruimte behouden. Met haar multifunctionele karakter kan de kerk deel uitmaken van de publieke zone van de bibliotheek, maar kan ze er ook los van staan.

DE RESTAURATIEWERKEN

Fasering en begeleiding van de werken

Een team met vertegenwoordigers van de ontwerpers (de project- en de restauratiearchitect en de studiebureaus voor stabiliteit en technieken), de stad Mechelen, het agentschap Onroerend Erfgoed en de restauratie-aannemers waken over de goede uitvoering van de werken. Zij dragen zorg voor timing, budgetbeheer en kwaliteit. De uitvoering omvat vier logisch opeenvolgende fasen, die elkaar vrij snel opvolgen dankzij een meerjarige subsidiëringsovereenkomst met de Vlaamse overheid.

De buitenrestauratie

In september 2015 startte de uitvoering van de fasen A en B. Die omvatten de restauratie van de bedaking, de dakconstructie en de zolder (fase A) en van de buitengevels en de historische kloostermuur (fase B).

De asbestleien werden vervangen door natuurleien. De houten vloer- en dakconstructie van de zolder werd volledig gerestaureerd. Moerbalken en spantbenen werden polymeerchemisch hersteld en waar nodig werden nieuwe houten onderdelen ingebracht.

*De afgewerkte gevels van de pandhof.
© Callebaut-architecten*

De volledige houten zolderconstructie werd versterkt door een overkoepelende staalconstructie waartussen ook de isolatie werd aangebracht.

De gevels met metselwerk van baksteen en witte natuursteen werden zacht gereinigd en hersteld. Voor de raamopeningen werd nieuw houten schrijnwerk ontworpen; de nieuwe dakkapellen kregen stalen schrijnwerk. Ook de restauratiewerken aan de historische tuinmuur in de Tinellaan werden opgestart. In de loop van 2018 werd de buitenrestauratie van het klooster en de historische tuinmuur afgerond.

De binnenrestauratie

In september 2016 startte ook de interieurrestauratie van het klooster (fase C), die uit twee delen bestaat. Het eerste deel omvat het herstel van de waardevolle interieurelementen zoals de baksteengewelven, de consolidatie van het nog resterende pleisterwerk en het plaatsen van nieuwe, historisch verantwoorde vloeren.

Het tweede deel omvat de aanpassing van het gebouw aan de bibliotheekfunctie: de noodzakelijke technieken zoals elektriciteit, verwarming, ventilatie en sanitair worden vernieuwd of aangelegd, rekening houdend met de erfgoedwaarde

*Consolidatie van de bepleistering in de voormalige kloosterbibliotheek.
© Callebaut-architecten*

van het gebouw. Verder zijn er aanpassingen nodig om te voldoen aan de verplichte brand- en isolatienormen en worden er liften ingebracht om alle niveaus voor iedereen goed toegankelijk te maken.

Tot slot moet het gebouw ingericht worden als bibliotheek, met kastenwanden en meubilair voor onthaalbalies, werkruimtes en keukens. Al deze werken zijn vergevorderd; het beeld van de nieuwe bibliotheek is al duidelijk. Intussen is ook het dossier voor de binnen- en buitenrestauratie van de kerk (fase D) opgemaakt. Deze werken zullen starten in 2019.

*'Het predikherenklooster in het verleden':
redactie Maarten Van den Mooter,
dienst Monumentenzorg stad Mechelen
(aangepaste tekst brochure OMD 2016)*

*'Restauratie en herbestemming tot
stadsbibliotheek', redactie Eveline De
haes, dienst Monumentenzorg stad
Mechelen (aangepaste tekst brochure
OMD 2016)*

Hof van Cortenbach

Korenmarkt 27-29

Het Hof van Cortenbach is een zeldzaam voorbeeld van vroeg 16de-eeuwse burgerlijke paleisarchitectuur. Er bestaan zelfs sterke aanwijzingen dat het een ontwerp is van de bekende bouwmeester Rombout II Keldermans. Ondanks het verval waarin het hof zich tot voor kort bevond, bleef het eeuwenlang gespaard van ingrijpende verbouwingen.

De familie van Cortenbach aan de Korenmarkt

Rond 1492 vestigde Ywein van Cortenbach zich in het huis Den Drake aan de Mechelse Korenmarkt, dat hij kort daarop liet verbouwen tot de imposante woning die we nu kennen als Den Breckpot (Korenmarkt 23). Rond 1520-1530 liet Yweins zoon, Jan IV van Cortenbach, op de binnenplaats van dit huis zijn eigen stadspaleis optrekken. Beide woningen bleven in het bezit van de nazaten van de familie van Cortenbach tot de Gilde van de Jonge Kruisboog ze in 1639 kocht.

Reconstructietekening van de tuingevel van het stadspaleis dat Jan IV van Cortenbach rond 1520-1530 liet bouwen.

© Architecten Beeck & Hermans

Een imposant stadspaleis

Jan IV van Cortenbach was een vooraanstaand Mechelaar. Hij zetelde in het schepencollege en werd enkele keren verkozen tot burgemeester. Hij bracht het voorts tot overhoofdman van de Gilde van de Jonge Kruisboog en was lid van de rederijderskamer De Peoene, waarvan hij enkele malen koning was. De residentie die hij liet optrekken, weerspiegelde zijn status. Zijn hof bestaat uit een groot volume (8 bij 20 meter) met een kleiner huis (6 bij 10 meter) ernaast. Aan de binnenplaats, op de overgang van beide volumes, bevindt zich een huiskapel met een driezijdige hangende erker. Het geheel werd opgetrokken in traditionele bak- en zandsteenstijl onder steile zadeldaken.

*De heropende galerij met dubbele arcade aan de tuinzijde.
© Architecten Beeck & Hermans*

Er werden nog geen archivalische of iconografische bronnen gevonden die de bouw van zijn residentie documenteren. Voor de vroegste geschiedenis van het hof zijn we daarom aangewezen op het gebouw zelf. Een analyse van de bouwsporen leert dat de werken startten met het grote volume. Hiertegen werd het kleine huis aangebouwd, vermoedelijk in dezelfde campagne. Onderzoek door Architecten Beeck & Hermans leert dat de huiskapel waarschijnlijk niet tot de eerste bouwfase behoorde, maar later werd toegevoegd. De typologie en de bouwstijl van de kapel doen vermoeden dat dit kort na de voltooiing van het grote en het kleine volume was. Het oorspronkelijke gevelontwerp is nog steeds aanwezig,

met ruitvormige metselpatronen boven de kruis- en bolkozijnen van de benedenverdieping, en de galerij met dubbele arcade aan de tuinzijde als opvallende elementen.

Op basis van een stilistische vergelijking met soortgelijke stadspaleizen zoals de Mechelse hoven van Busleyden, Hoogstraten en Savoyen, kan Rombout II Keldermans (rond 1460-1531) naar voren geschoven worden als ontwerper. Dat is nog aannemelijker door de herkomst van de blauwe hardsteen van de centrale zuil in de galerij, de schouw van beeldhouwer Jan Mone die vroeger in het interieur prijkte, en de zeer waarschijnlijke contacten tussen Rombout II Keldermans, Jan Mone en Jan IV van Cortenbach.

De kennis van het 16de-eeuwse interieur is zeer fragmentair, op de bewaarde structuur en de hiermee samengaande kamerindeling na. Slechts enkele elementen van toen bleven ter plaatse bewaard: onder meer de balkenroosteringen, de natuurstenen omlijstingen van de binnendeuren, een goed bewaarde laatgotische schouw en het gewelf van de huiskapel. Mogelijk dateren ook de gedeeltelijk bewaarde plavuizen in de huiskapel, de kelders en het secreet uit de 16de eeuw.

Alleen de zuidelijke kamer van de benedenverdieping van het grote huis is beter gedocumenteerd. Een litho van F. Stroobant uit 1853 geeft een impressie van de afwerking van deze

pronkkamer. Centraal staat een aan Jan Mone toegeschreven renaissanceschouw, geflankeerd door twee monumentale deuromlijstingen. Verder zien we een stenen vloer, een onbeschilderde eikenhouten plafondroostering en vermoedelijk 17de-eeuws goudleerbehang.

De monumentale renaissanceschouw werd waarschijnlijk tussen 1853 en 1855 uitgebroken en verkocht aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis in Brussel. Ze maakt nu deel uit van de collectie van het Hallepoortmuseum. Ook de andere interieurelementen van dit vertrek zijn intussen verdwenen, zodat er met uitzondering van de plafondafwerking niets meer bewaard is van dit bijzonder rijke decor.

Impressie door F. Stroobant uit 1853 van de pronkkamer met de schouw van beeldhouwer Jan Mone.

Een waardevolle erfenis (1560-1639)

Al in 1528 lieten Jan IV en zijn vrouw Elisabeth Bau in hun testament opnemen dat hun huwelijk kinderloos was gebleven. Al hun bezittingen moesten daarom eerst overgaan op wie van hen beiden het langst zou leven en vervolgens op hun gerechtigde erfgenamen. Op die manier kwamen na het overlijden van Jan IV (1549) en Elisabeth (1560) de woningen van Ywein en Jan IV in handen van Elisabeths neef Willem van Berlo. Deze gefortuneerde familie was er lang eigenaar van, maar woonde er slechts af en toe; even vaak werden de huizen verhuurd.

Opdeling door de Gilde

De Gilde van de Jonge Kruisboog kocht de beide woningen in 1639 van de familie van Berlo. De schutters richtten enkel het huis van Ywein aan de Korenmarkt in als Gildekamer. De residentie van Jan IV op de binnenplaats werd vermoedelijk verhuurd tot aan de verkoop in 1648 aan Nicolas Van Gemen, die er vervolgens twintig jaar woonde.

De familie Scheppers (1673-eind 18de eeuw)

Na de dood van Nicolas Van Gemen werd het stadspaleis van Jan IV verkocht aan Peeter Scheppers. Aanvankelijk werd het verhuurd, maar in 1701 nam Petrus Scheppers er zijn intrek. Het hof bleef na zijn dood in 1747 familiebezit tot het einde van de 18de eeuw.

Waarschijnlijk liet ook een lid van deze familie de stenen piltrap uitbreken en een 'nieuwmodisch' eikenhouten exemplaar in Lodewijk XVI-stijl plaatsen. Op de achtergrond van de vermelde litho is deze nog bestaande trap al te zien. Op het einde van de 18de eeuw, na enkele jaren leegstand, begon de geleidelijke teloorgang van het Hof van Cortenbach.

De 19de eeuw: van hof tot herberg

Vanaf 1804 fungeerde het hof als een afspanning met pension en herberg, Francfort genoemd. De Mechelse herbergier Henri Peeters-Nicolay kocht de afspanning in 1846 en wijzigde het uitzicht drastisch door het zo veel mogelijk te gelde te maken. De renaissanceschouw van Jan Mone en een 16de-eeuwse binnendeur verkocht hij aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. Vermoedelijk deed hij ook andere waardevolle interieurelementen van de hand, zoals het goudleer. De tuin langs de Ziekeliëdenstraat verkavelde hij in 1864-1866 voor de bouw van zeven arbeiderswoningen. Hierdoor verdween de oorspronkelijke poort van het hof in de Ziekeliëdenstraat en werd de tot dan toe vrijstaande kopgevel bijna volledig aan het zicht onttrokken.

De tuingevel van het Hof van Cortenbach met dichtgemetselde galerij op de overgang van de 19de naar de 20ste eeuw.

Toen deze eigenaar in 1874 overleed, kwam het oude hof in handen van herbergier Peeters-Geets. Die voerde in de jaren nadien heel wat wijzigingen uit aan de gevelopeningen in de Ziekeliëdenstraat. Vermoedelijk nam hij toen ook de tuingevel onder handen: foto's uit het begin van de 20ste eeuw tonen een dichtgemetselde galerij met 19de-eeuwse ramen. De talrijke gevelwijzigingen veroorzaakten een rommelig zicht, dat met witkalk wat gecamoufleerd werd.

Herbergier Pieter Claes-Aelaerts kocht het hof in 1889 en splitste het grote en het kleine volume. Vermoedelijk werd daarbij een nieuwe trap in het kleine huis geplaatst. Waarschijnlijk werd toen ook de dakconstructie van het grote gebouw verlaagd tot de onderste dakstoelen van het oorspronkelijke schaargebint.

De vermelde foto's uit het begin van de 20ste eeuw tonen dat dit alleszins vóór de aankoop van de gebouwen door de gebroeders Hertsens gebeurd was.

IJzermagazijn Gebroeders Hertsens (1922-1985)

In 1922 kwamen het grote en het kleine volume van het oude hof in handen van de gebroeders Hertsens. Zij richtten het grote huis in als ijzermagazijn en het kleine gebouw als conciërgewoning. De omvorming tot ijzermagazijn bracht ingrijpende wijzigingen mee. Zo werd er beneden een tussenniveau geplaatst om stapelruimte te winnen, wat leidde tot de aanpassing van deuren en ramen en de afbraak van een 18de-eeuwse schouw. Dankzij een nieuwe goederenlift kon het laden en lossen van op de binnenplaats gebeuren.

De dichtgemetselde galerij werd deels heropend en kreeg een erkerachtige uitbouw die uitgaf op de binnenplaats. Het kleine huis bleef in gebruik als woning, maar onderging ook verscheidene aanpassingen: kamers werden opgedeeld, ramen verlaagd of gedicht en de natuurleien dakbedekking werd vervangen door ruitleien van vezelcement. De binnenplaats van het hof verkleinde aanzienlijk door de bouw van twee magazijnen. De resterende open ruimte kreeg rond 1934 een glazen overkapping.

De tuingevel van het Hof van Cortenbach in 2006 met de uitbouw aan de galerij en de glazen overkapping.

Schrijnend verval

Op 22 september 1982 werd het Hof van Cortenbach beschermd als monument. De slooopaanvraag van de Gebroeders Hertsens in 1984 werd dan ook geweigerd. Een jaar later zette de familie Hertsens haar ijzerwarenhandel stop en verkocht de gebouwen aan Gustaaf Min.

De schoringswerken in de Ziekeliëdenstraat in 2014 namen bijna de hele breedte van de straat in beslag.

De nieuwe eigenaar liet zowel de historische gebouwen als de magazijnen meer dan 30 jaar verkommeren. Dat leidde tot een schrijnend verval van het Hof van Cortenbach. Een absoluut dieptepunt werd bereikt eind 2010, toen een deel van de gevel van het grote volume in de Ziekeliëdenstraat instortte. Drie jaar later verzakte ook een deel van de tuingevel van het kleine huis. Uiteindelijk kocht de stad Mechelen het Hof van Cortenbach op 20 december 2013 om het van de complete ondergang te redden.

In 2010 viel een moerbalk op de verdieping van het grote huis naar beneden en sleurde een deel van de gevel aan de Ziekeliëdenstraat mee in zijn val.

Een nieuwe toekomst

Door de zeer slechte toestand van de beschermde volumes moest er snel ingegrepen worden. In 2014 stelde het stadsbestuur het Mechelse bureau Architecten Beeck & Hermans bvba aan om meteen de meest dringende instandhoudings- en stabiliteitswerken uit te voeren.

Vervolgens stelde het bureau de plannen op voor de casco restauratie van de historische gebouwen. Uitgangspunt was het herstel van de vroeg 16de-eeuwse uitstraling van het Hof van Cortenbach met zijn steile leien daken en rijkelijk gedetailleerde bak- en zandsteenarchitectuur. Ook de interieurrestauratie was gericht op duurzaam herstel. Door de later toegevoegde wanden en tussenverdiepingen te verwijderen, werd de oorspronkelijke kamerindeling hersteld. De resterende waardevolle elementen werden met zorg geconserveerd en gerestaureerd.

Cascorestaurotie

In juni 2016 startte aannemer Artes-Woudenberg uit Brugge met de casco-restauratie. In eerste instantie werden er bijkomende stabiliteitswerken uitgevoerd. De houten structuur van de vloer- en dakconstructie werd grondig aangepakt, waar mogelijk met behoud van de bestaande elementen. Vervolgens werd de dakconstructie verhoogd tot haar oorspronkelijke omvang. De restauratie van het gevelmetselwerk bleek problematischer dan gedacht.

Tijdens de werken werd duidelijk dat boomstammen en wortels zich een weg hadden gebaand tot in de baksteenmuren. De toestand van de huiskapel was zelfs zo dramatisch dat ze volledig gedemonteerd en heropgebouwd moest worden.

De cascorestauratie duurde ongeveer anderhalf jaar; in februari 2018 werden de werken opgeleverd. Het Hof van Cortenbach heeft nu opnieuw de grandeur van weleer.

Het bovendeel van de dakconstructie werd gereconstrueerd naar de oorspronkelijke, steile vorm.
© Architecten Beeck & Hermans

Ondertussen wordt gezocht naar een nieuwe functie. Een gepaste bestemming en gebruik bieden op lange termijn immers de beste garantie op behoud. Voor de uiteindelijke herbestemming, interieurrestauratie, binneninrichting en uitbating is de stad op zoek naar een privé-partner. Er wordt gedacht aan een semipublieke herbestemming zoals een horecazaak. De nieuwe functie moet alleszins compatibel zijn met de erfgoedwaarde van het monument. De restauratie en de herbestemming van het Hof van Cortenbach moeten de trekker en hoeksteen worden van een groter herwaarderingsproject voor het bouwblok tussen de Korenmarkt, de Onze-Lieve-Vrouwestraat, de Lieve-Heerstraat en de Ziekeliëdenstraat. In dit project wordt de voormalige tuin van het hof een openbaar binnenpleintje dat langs drie zijden toegankelijk is.

Reconstructie van het bakstenen gewelf van de huiskapel. © Artes-Woudenberg

Redactie: Marc Debatty, Eveline De haes en Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

*Toestand van het Hof van Cortenbach voor en na de cascorestauratie.
© Architecten Beeck & Hermans*

De Heilige Geestite - DE MAAN

Minderbroedersgang 1-3

aangeduid door het stadsbestuur. Zij werden bijgestaan door een rentmeester

De witgepleisterde gevels van de Heilige Geestkapel en het aanpalende Heilige Geesthuis rond 1870. Tijdens een historiserende restauratie in 1909 wijzigde met name de kapel van uitzicht.

De Heilige Geesttafel van Sint-Rombouts

De Heilige Geestkapel en het Heilige Geesthuis waren tijdens het ancien régime de zetel van de Heilige Geesttafel van Sint-Rombouts. De Heilige Geesttafels waren parochiale liefdadigheidsinstellingen onder toezicht van goegode burgers en onder voogdij van de stedelijke overheid. Ze kunnen beschouwd worden als een typische instelling voor onze streken. Na onder andere Brugge, Oudenaarde en Leuven werd ook in Mechelen rond 1220 een tafel gesticht. Lange tijd was er in de stad maar één Heilige Geesttafel, deze van Sint-Rombouts. Nadat in de 13de eeuw nieuwe parochies tot stand kwamen, leidde dat in het begin van de 14de eeuw tot een opsplitsing in verschillende tafels. Het beheer van deze Mechelse instellingen was in handen van twee Heilige Geestmeesters of 'proviseurs',

die de financiën beheerde. De Heilige Geesttafels haalden hun inkomsten voornamelijk uit allerlei schenkingen en de opbrengsten die daaruit voortkwamen. Deze inkomsten dienden om de werking en de bedelingen te bekostigen. De Heilige Geesttafel van Sint-Rombouts hield haar wekelijkse bedelingen op woensdag na de mis in de kapel, die de arme parochianen moesten bijwonen als ze ervan wilden genieten. De armen kregen regelmatig brood en vlees en soms ook geld. In de wintermaanden werd hout of turf uitgedeeld voor de verwarming. De giften kwamen alleen toe aan de armen die al twee jaar in de parochie verbleven. De inkomsten van de tafel bepaalden hoeveel er werd uitgedeeld. Daardoor kregen armen in rijke parochies meer steun dan in minder kapitaalkrachtige stadsdelen. Opmerkelijk is dat deze steun voor het leven was. De Heilige Geesttafels hielden geen

rekening met de tijdelijke toestand van armoede van sommige noodlijdenden, wat wel eens tot mistoestanden kon leiden. De tafels ontfermden zich voorts over de weeskinderen van de parochie en droegen bij tot het onderhoud van de geesteszieken en zwakzinnigen. De Heilige Geesttafels bleven bestaan tot de Franse bezetter ze in 1795 zou opheffen. Hun bezittingen werden in beslag genomen en overgedragen aan het nieuw opgerichte Bureel van Weldadigheid, de voorloper van het huidige Sociaal Huis. Het Bureel was een openbare instelling die materiële hulp moest verstrekken aan de noodlijdenden en zette dus in feite de taken van de tafels voort. Het hoofdbestuur van het Bureel vestigde zich in het Heilige Geesthuis van Sint-Rombouts, waar het met enkele onderbrekingen en onder verschillende benamingen zetelde tot ongeveer 1965.

De gotische Heilige Geestkapel

De rond 1220 gestichte Heilige Geesttafel van Sint-Rombouts beschikte vermoedelijk aan het einde van de 13de eeuw over voldoende financiën om een eigen kapel te bekostigen. De onmiddellijke omgeving was in die tijd zelfs één grote bouwwerf: onder andere de oudste delen van de Sint-Romboutskerk, het eerste minderbroedersklooster, het Oude Schepenhuis en de Lakenhal zagen toen het licht.

De Heilige Geestkapel is een eenbeukige gotische kapel, die aan de straatzijden volledig bekleed is met kalkzandsteen. Boven het centrale spitsboogvenster in de voorgevel - vermoedelijk een latere aanpassing van een rondboogvenster - bevindt zich een klein laadluik onder een driehoekig geprofileerde druiplijst. Op de begane grond is een drielobbig nisje aanwezig, dat pas in 1909 werd aangebracht.

In 1909 liet de toenmalige Commissie van Openbare Onderstand namelijk zowel de kapel als het Heilige Geesthuis 'restaureren' naar een ontwerp van architect Edmond Peel. Volledig in lijn met de toenmalige historiserende visie op restauraties werden de gebouwen grondig aangepast om ze meer stijleenheid te geven. Dat uitte zich het sterkst in de zijgevel van de kapel, waarvoor de architect vier spitsboogvormige tweelichten met deelzuiltje en een nieuwe deur ontwierp. Het pleisterwerk van het interieur werd bijna volledig afgekapt, zodat veel van de oorspronkelijke afwerking verloren ging. Gelukkig werden onder meer het houten dakgebinte, een witstenen fries met gestileerde bladmotieven en een drielobbige nis die vermoedelijk werd gebruikt als piscine om het liturgische vaatwerk te reinigen, ongemoeid gelaten.

De zijgevel van de vroegere Heilige Geestkapel vóór de historiserende 'restauratie' in 1909.

De Heilige Geestkapel was niet alleen de plek voor de wekelijkse uitdeling aan de armen, na de mis. Ook deed ze dienst als zondagsschool, waar de armen op zonen feestdagen catechismusles kregen van de minderbroeders uit het naburige klooster. Voorts werden er wekelijks missen opgedragen aan de oprichters en weldoeners van de tafel. Ten slotte had de kapel een belangrijke openbare functie, omdat ze als publieke ruimte gebruikt mocht worden wanneer er nergens anders plaats was in de stad.

Het herbouwde Heilige Geesthuis

Het Heilige Geesthuis is altijd onlosmakelijk verbonden geweest met de kapel. In het begin werden de goederen er opgeslagen voordat ze aan de armen werden uitgedeeld. Daarnaast bevatte het een kamer waar de 'proviseurs' vergaderden en waar de administratie van de tafel bewaard werd. Een deel van het Heilige Geesthuis werd bovendien bewoond: de rentmeester mocht er gratis intrekken of kreeg een deel van de opbrengst wanneer het verhuurd werd. De vroegste geschiedenis van het gebouw is heel onduidelijk. Vóór 1530 is de geschiedschrijving van het Heilige Geesthuis één groot hiaat, bij gebrek aan bronnen. Het 'breedhuis' in bak- en zandsteenarchitectuur dat we nu zien, is het resultaat van een grondige verbouwing in 1675-1677. Het verkeerde toen in een zo bouwvallige staat dat het bijna volledig afgebroken werd; slechts enkele delen van de achtergevel en de scheidingsgevels werden hergebruikt in de nieuwe constructie. Een duidelijke verwijzing naar deze bouwfase werd ontdekt tijdens de restauratie in 2014-2016, toen op de verdieping van het Heilige Geesthuis een plafond met lijstwerk en de datering '1677' aan het licht kwam.

Tijdens de restauratie in 2014-2016 kwamen op de verdieping van het Heilige Geesthuis plafonds met kleigewelven en lijstwerk aan het licht. In het centrale veld bevindt zich een cartouche met Christushoofd en de datering '1677'. © Inge Vermeiren

Het Bureel van Weldadigheid

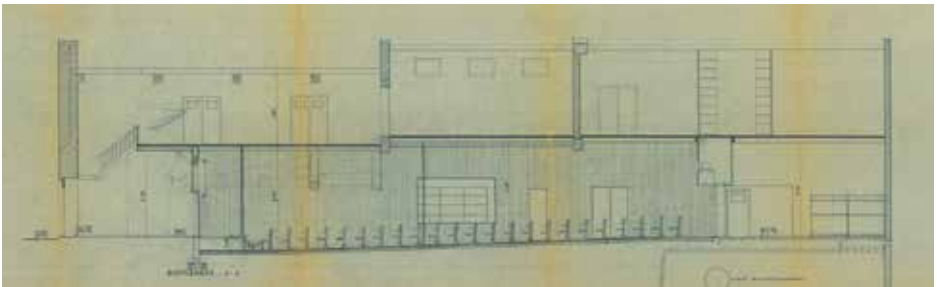
Na de afschaffing van de Heilige Geesttafels in 1795 nam het bestuur van het nieuw opgerichte Bureel van Weldadigheid zijn intrek in het Heilige Geesthuis van Sint-Rombouts. De kapel werd een wachtzaal voor de armen die hun toelage kwamen halen in het Bureel. De nieuwe eigenaar liet het vroegere Heilige Geesthuis enkele malen verbouwen. Zo werden in 1825 een aantal deur- en vensteropeningen op het gelijkvloers gewijzigd. Ingrijpender was echter de historiserende restauratie onder architect Edmond Peel in 1909, die bijna de volledige bekleding van de voorgevel liet vervangen.

In de jaren 1930 kwam er een eerste, voorlopige onderbreking in de eeuwenlange geschiedenis van armenzorg op de site. De toenmalige Commissie van Openbare Onderstand verhuisde naar het vroegere klooster van Leliëndaal aan de Bruul. De kapel bood toen even onderdak aan de stedelijke bibliotheek, maar werd tussen 1935 en 1942, samen met het Heilige Geesthuis, de thuishaven van de Beiaardschool. Nadien nam de Commissie van Openbare Onderstand er opnieuw haar intrek, omdat haar onderkomen aan de Bruul zwaar beschadigd was tijdens bombardementen in 1940. De restauratie van Leliëndaal volgde pas in 1965; tot dan

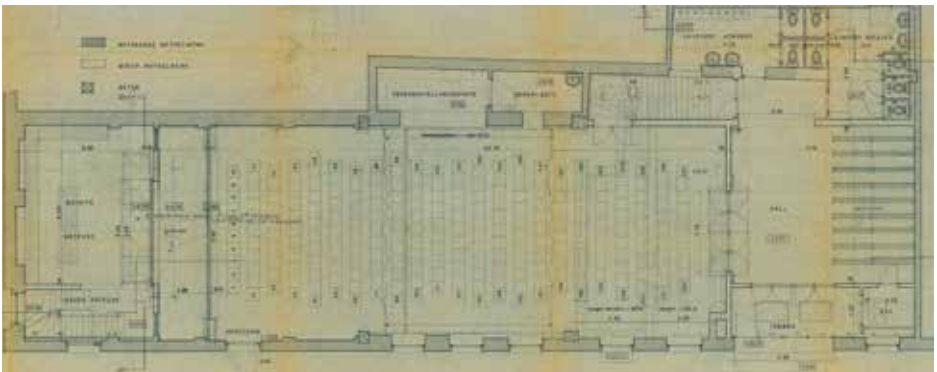
bleef de Commissie in het complex aan de Minderbroedersgang.

Beeldsmederij DE MAAN

In 1968 kocht de stad Mechelen de Heilige Geestsite om er het Mechels Stadspoppentheater onder te brengen. Volgens de heersende tijdsgeest ging deze inbreng niet zonder slag of stoot. De scène en de bühne werden 'brutaal' in de kapel geplaatst, de betonnen tribune in het aangrenzende Heilige Geesthuis. Door deze ingreep verdween op het gelijkvloers ook de historische scheidingmuur tussen beide gebouwen.

Om een voldoende grote tribune te kunnen bouwen voor het Stadspoppentheater, werd de gelijkvloerse scheidingswand tussen de kapel (links) en het Heilige Geesthuis (rechts) weggebroken.

Een opmerkelijke transformatie

Bijna 40 jaar lang wijzigde er weinig aan het gebruik van de Heilige Geest-site, dat al die tijd de thuishaven bleef van het Stadsoppentheater/Beeldsmederij DE MAAN. In 2007 kregen de toenmalige zalen echter een negatieve keuring van de brandweer. Het was nu pijnlijk duidelijk dat de gebouwen niet meer voldeden aan de hedendaagse noden. Het stadsbestuur startte een renovatieproject op en stelde een ontwerpteam aan, bestaande uit Architecten Beeck & Hermans en architectenbureau ooSTPool.

Naarmate het herbestemmingsproject vorderde, nam ook het aantal eisen en wensen toe. Het werd duidelijk dat het uiteindelijke programma de draagkracht van de historische gebouwen ver zou overstijgen.

Op advies van de Vlaamse bouwmeester werd het ontwerpteam in 2010 daarom uitgebreid met Import. Export.architecture. Na grondige analyse van de site en de gebouwen werd beslist om voor de twee theaterzalen een nieuwbouw te voorzien. Daardoor konden de zware theaterfuncties uit de fragiele monumentale

delen gelicht worden en konden ze beter voldoen aan de huidige eisen van techniek, comfort en toegankelijkheid. Bovendien liet dit toe de historische gebouwen maximaal in ere te herstellen. De nieuwe, grote theaterzaal werd ingepland bovenop het aanpalende kunstencentrum 'De Garage'. De aanpalende vroegere conciërgewoning van de academie ruimde plaats voor een zwevende 'gouden' kubus, geïnspireerd op de maanlander, met een kleine theaterzaal en cultuurcafé De Kuub. De kapel en het gelijkvloers van het Heilige Geesthuis werden ingericht tot polyvalente ruimtes. De verdieping en de zolder van het Heilige Geesthuis werden opgenomen in de werking van DE MAAN.

Het materiaal-technisch vooronderzoek bracht onder andere een barokke schildering van een altaar of een gedecoreerde gedenksteen aan het licht in het wandvlak naast de piscine.
© Sofie Stevens

Restauratie van de Heilige Geestsite

In de periode 2014-2016 werd zowel de Heilige Geestkapel als het Heilige Geesthuis gerestaureerd en heringericht. In eerste instantie verdwenen alle theaterinvullingen uit de kapel. Een materiaaltechnisch onderzoek door Ornament cvba en een grondige inventarisatie brachten alle interessante bouwelementen in kaart, waarna het restauratiedossier uitgewerkt kon worden.

De in 1909 sterk gerestaureerde voor- en zijgevels van beide gebouwen bevonden zich in goede staat, zodat plaatselijk herstel en restauratie van de glas-in-loodramen volstond. Een hedendaagse toets kwam er door de 20ste-eeuwse deur in de voorgevel van de kapel te vervangen door een raam dat zicht biedt op het interieur. Na het herstel van de dakconstructie van de beide gebouwen, werden ze geïsoleerd en bekleed met nieuwe natuurleien.

De achtergevel van het Heilige Geesthuis

was door Edmond Peel grotendeels ongemoeid gelaten en vertoonde daarom nog heel wat authentieke elementen, zoals dichtgemetselde vensteropeningen. Omdat deze achtergevel door de toevoeging van de nieuwbouw een binnenmuur zou worden, werd besloten de twee historische kruisvensters te heropenen en zo inkijk en doorzichten te creëren. Aan de achtergevel werd ook een unieke ontdekking gedaan: de originele 17de-eeuwse luiken bleken mee ingemetseld. Ze kwamen bijna ongeschonden uit een jarenlange eenzame opsluiting en bieden de bezoeker nu inkijk in het atelier van de figuren- en theatermaker.

*Een 17de-eeuws kruisvenster met authentieke, gerestaureerde buitenluiken in de achtergevel van het Heilige Geesthuis geeft zicht op het atelier van de figuren- en theatermaker.
© Sofie Stevens*

In de vrijgemaakte kapel - met een zicht tot in de nok van de houten dakconstructie - werden alle waardevolle afwerkingen zichtbaar gemaakt en geconserveerd. De slecht bewaarde wandafwerking uit 1909 werd vervangen door een dunne kalkbepoetsing met daarop een vrij transparante kalkverf, om contrast met de historische elementen te vermijden. De betonvloer van het Stadspopentheater werd vervangen door één in blauwe hardsteen met vloerverwarming.

Het gelijkvloers van het Heilige Geesthuis kreeg een meer hedendaagse afwerking omdat hier geen authentieke elementen meer aanwezig waren. Een nieuwe gepolierde betonvloer, een betonnen plafond uit 1968 en ruw afgewerkte muren bepalen er het uitzicht. De betonnen regiecabine bleef er bewaard als verwijzing naar de vroegere invulling. De verdieping werd gerestaureerd en heringericht tot kantoren. De vroegere banale vloeren ruimen plaats voor een plankenvloer, passend bij het 17de-eeuwse karakter met de herstellende moerbalken en de gerestaureerde kleigewelven. De zolder kreeg een bestemming als artiestenruimte met een keuken, vergaderruimte, loges en douches. Doordat er bewust geen binnenwanden werden geplaatst en de houten vloering hersteld werd, bleef het 'zoldergevoel' optimaal behouden.

Onroerendergoedprijs 2018

In 2016 werd de restauratie en herbestemming van de Heilige Geestsite beëindigd. De positieve reacties bij alle betrokkenen en bezoekers zetten het stadsbestuur er toe aan een kandidatuur in te dienen voor de Onroerendergoedprijs van de Vlaamse Gemeenschap. Met die prijs belooft Vlaanderen erfgoedprojecten die getuigen van een goed beheer. Voor de editie van 2018 schreven negenentwintig kandidaten zich in met een project over bouwkundig, landschappelijk en/of archeologisch erfgoed dat publiek toegankelijk is. Daaruit selecteerde een onafhankelijke jury drie laureaten, waaronder de Heilige Geestsite. Op 5 oktober zal blijken of dit geslaagde project ook de hoofdprijs kan wegstrepen.

Tekst historiek: Annemie Foubert

Tekst restauratie: Architecten Beeck & Hermans

Redactie: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

De Cellekens - woning en atelier Mariette Teugels

Minderbroedersgang 12

Twee worden één

Het godshuis De Cellekens in de Minderbroedersgang ontstond in 1854 uit de fusie van twee veel oudere stichtingen, die onderdak verschaften aan arme, oude vrouwen, kinderloze weduwen en noodlijdende 'jonge dochters'. De ene stichting, bekend als Cellekens, bevond zich in de buurt van de huidige Augustijnenstraat 13 en staat al vermeld in documenten uit 1466. De andere fundatie werd in 1620 opgericht door Anna de Blehen, weduwe van jonker Jacob Quarré, en bestond uit vier hujsjes in de Bergstraat.

De Franse bezetting van onze gewesten (1794-1815) maakte een abrupt einde aan het eeuwenlange bestaan van de beide instellingen. In oktober 1795 werden de Oostenrijkse Nederlanden ingelijfd in de Franse Republiek en onderworpen aan de republikeinse wetten en instellingen. De taken en bezittingen van de vele weldadigheidsinstellingen uit het ancien régime werden overgeheveld naar twee nieuwe instellingen onder toezicht van het gemeentebestuur. De institutionele zorgverlening, bijvoorbeeld via bejaardentehuizen en hospitalen, kwam in handen van de Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen. Het Bureel van Weldadigheid kreeg de opdracht om materiële hulp te verstrekken aan de noodlijdenden. Wellicht omdat de beide fundaties niet beschouwd werden als godshuizen, werden zij onder het toezicht geplaatst van het Bureel van Weldadigheid.

Huisvestingsproblemen

Het Bureel van Weldadigheid zette bijna een halve eeuw lang de specifieke werking van de fundaties in de Augustijnenstraat (Cellekens) en de Bergstraat voort. In 1832 noteerde de administratie dat de gebouwen van beide stichtingen zich in een slechte staat bevonden. De idee om alle gebouwen te verkopen en elders een nieuw, gemeenschappelijk onderkomen voor beide stichtingen te realiseren, bleef echter dode letter tot 1852. Dat jaar gaven twee bouwkundige experts aan dat de huizen in de Augustijnenstraat en de Bergstraat zich in een 'allerslechtste' staat bevonden en verder herstel zinloos was. Kort daarop werd meester-metselaar Louis Van Horenbeeck aangesteld om een bestek en plannen uit te werken voor een nieuw godshuis. Dat moest volgens het Bureel van Weldadigheid verrijzen op de plek van de vroegere Huidevetterskapel in de Kapelstraat.

Het eerste, geweigerde ontwerp voor het nieuwe godshuis bestond uit twee tegenover elkaar gelegen vleugels met in totaal 26 eenkamerwoninkjes

Toestand aan de Melaan in 1830 vóór de bouw van De Cellekens. Rechts de kerk van het Minderbroedersklooster en de brug naar de Minderbroedersgang. Tekening toegeschreven aan Arnold F. Van Den Eynde (1793-1885).

Het stadsbestuur gaf echter negatief advies over zowel de locatie - te ver verwijderd van een kerk - als het gevelontwerp, dat werd verweten er uit te zien als een beluik met arbeiderswoningen.

In 1853 kwam er een nieuwe plek uit de bus: een deel van de grote tuin van procureur André Verhaghen op de hoek van de Minderbroedersgang en de Melaan, vlakbij de kathedraal. Begin 1854 werd het nieuwe ontwerp - vermoedelijk van een zekere architect Corthout - goedgekeurd. Iets meer dan een jaar later volgde al de eindafrekening van de bouw, die één vijfde duurder uitviel dan gepland.

Nieuw versus oud

Het ontwerp voor het nieuwe godshuis reed op twee sporen. Aansluitend bij de toenmalige, internationaal verspreide en voortdurend bijgestelde inzichten over hygiëne, volksgezondheid en mensenrechten, werd gepoogd om de oude bewoonsters een waardig en leefbaar onderkomen te geven. Zo was er oog voor een gemakkelijk beloopbare toegang tot de kamers en werd het eigen, vervallen meubilair van de bewoonsters op kosten van de administratie vervangen. Anderzijds was soberheid troef: de woninkjes omvatten maar één kamer en zowel de pomp als de toiletten waren gemeenschappelijk.

In opzet, architectuur én materiaalgebruik verschilde De Cellekens bovendien nauwelijks van de 16de- of 17de-eeuwse

voorgangers. Dit was een bewuste keuze om de intenties van het gesticht voor iedereen duidelijk te maken. De drie vleugels van het U-vormige complex werden gebouwd in een sobere, eeuwenoude bak- en zandsteenarchitectuur. De witte natuursteen voor de speklagen en omlijstingen was de enige vorm van decoratie.

Ook de indeling van het complex was zeer eenvoudig: vanuit het hoger opgetrokken 'conventhuis' achteraan strekten twee gelijkvloerse vleugels zich uit tot aan de straat, waar ze eindigden op een hoger opgetrokken

trapgevel. De rondboogdeurtjes met oculus van de lage vleugels gaven uit op een gemeenschappelijk halletje. Daar bevond zich de toegang tot de eigenlijke kamer van ongeveer 4 bij 4 meter met een aanpalende slaapkooft. Elke kamer had een schouw en een raam met uitzicht op de binnentuin, waar zich de gemeenschappelijke waterpomp bevond. Samen met de vertrekken op de verdieping van het 'conventhuis' beschikte het godshuis over 24 kamerwoningen. Bij de inrichting in 1854 beschikten zes woningen echter over een dubbelbed om samenwonende zussen te huisvesten, zodat er in totaal 30 vrouwen konden verblijven.

De imposante neobarokke poort in de afsluitmuur aan de Minderbroedersgang was de enige toegang tot het complex. Het opschrift op de poort en de flankerende gedenksteden zijn ietwat misleidend. Bij de fusie werd de naam van de ene stichting versmolten met de oprichtingsdatum en de stichtster van de andere, wat de indruk wekt dat De Cellekens in 1620 werd gesticht door Anna de Blehen.

Geleidelijke leegloop

Meer dan een eeuw lang verschaften De Cellekens onderdak aan armlastige bejaarde vrouwen. Hoewel de kamers geleidelijk voorzien

De vrouwen van De Cellekens maakten nog tot in de jaren 1920 gebruik van de fraaie waterpomp, die bij de restauratie (1994-2000) naar de buitengevel van de oostvleugel werd verplaatst.

werden van nutsvoorzieningen als water, gas en elektriciteit, veranderde er weinig aan de oorspronkelijke opzet.

Na de Tweede Wereldoorlog nam het aantal bewoonsters af. Het comfort voldeed steeds minder aan de geldende eisen. Tegelijk was het duidelijk dat de eigenaar - het toenmalige OCMW - geen belangrijke uitgaven meer wilde doen voor de kwijnende gebouwen. In 1973 verliet de laatste bewoonster, weduwe Maria Van Loo-De Voght, de instelling. Drie jaar later werd het complex verkocht aan de stad Mechelen.

Jarenlang werd gezocht naar een nieuwe bestemming. Ondertussen eiste de leegstand haar tol. De bescherming van De Cellekens als monument in 1971 kon het verval niet tegenhouden. In 1991 kwam het stadsbestuur tot de conclusie dat ze de financiële middelen voor de restauratie niet kon opbrengen en besloot het gebouw opnieuw te verkopen.

Een bekroonde restauratie

Na een openbare verkoop werd de eigendom toegewezen aan Mariette Teugels, kunstenaars-beeldhouwster, die in augustus 1992 officieel in het bezit kwam van De Cellekens.

De verkoopvoorwaarden bepaalden dat het complex in drie jaar tijd gerestaureerd moest worden, zodat ze meteen architect Walter Schaerlaken onder de arm nam om een restauratiedossier uit te werken. De goedkeuring van de plannen volgde snel en in 1994 werd de restauratie aangevat. De werken lagen echter lange tijd stil, omdat de oorspronkelijke aannemer twee jaar later failliet ging. Het duurde nog tot 2000 voordat de restauratie voltooid kon worden. Het resultaat mag er echter zijn. Het centrale 'conventhuis' werd ingericht als woning, de vleugel langs de Melaan werd omgevormd tot exporuimte en kantoor en het tegenovergelegen gedeelte kreeg een nieuwe functie als atelier. Om de stabiliteit van de

*Na het vertrek van de laatste bewoonster in 1973 stonden De Cellekens bijna 20 jaar leeg.
© agenschap Onroerend Erfgoed*

gebouwen, die zich op een vrij vochtige ondergrond bevinden, te verzekeren, werden de buitenmuren van de vleugels langs binnen versterkt met beton en onderling verbonden door stalen balken. Deze ingreep was ook nodig omdat heel wat van de scheidingsmuren tussen de oorspronkelijke kamers werden weggebroken om meer ruimte te scheppen. De lange, bakstenen muur aan de Melaan helde gevaarlijk over naar binnen en moest zelfs helemaal afgebroken en heropgebouwd worden. Ook alle daken werden vervangen. Om de zolders van de lage vleugels geschikt te maken voor tentoonstellingen en gastenkamers, werden de daknokken lichtjes verhoogd tot net onder de topstukken van de bakstenen zijtrapgevels. De sierlijke dakkapellen, die zich in een slechte staat bevonden, werden volledig gereconstrueerd naar oorspronkelijk model. Ook de ramen, de houten trappen en de plankenvloeren moesten vervangen worden. De gevels konden gelukkig wel gerestaureerd worden: de muren werden

gereinigd en behandeld en de aangetaste zandsteen werd bijgewerkt. De binnentuin werd prachtig heraangelegd naar een ontwerp van Jacques Wirtz en ingericht met beelden van de eigenares. In 2002 werden de jarenlange inspanningen terecht beloond met de Europa Nostra Award. Europa Nostra is een pan-Europese federatie van meer dan 200 niet-gouvernementele verenigingen die zich inzetten voor de bescherming van het erfgoed. Deze erfgoedprijs wordt jaarlijks toegekend aan projecten die een uitzonderlijke bijdrage leveren aan het behoud en de verbetering van het gebouwde en natuurlijke erfgoed in Europa. In 2002 werden 282 projecten uit verschillende Europese landen ingediend, waaronder 11 Belgische. Van de in totaal 35 winnaars was het project De Cellekens van Mariette Teugels de enige Belgische prijswinnaar.

Tekst: Willy Opdebeeck en Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie - Center for Artefact Research Paardenstraatje 3

Werking van de MVSA

De Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie (MVSA) is een vereniging van vrijwilligers die in het verleden kleinschalige opgravingen uitvoerde en tot op vandaag door huizenonderzoek en vondstverwerking bijdraagt tot de kennis van het verleden van de Mechelse binnenstad en haar bewoners. De laatste jaren bleven de opgravingen achterwege bij gebrek aan een archeoloog met een erkenning volgens de recente wetgeving. Daarom spitst de vereniging zich nu vooral toe op het verwerken van vondsten uit vroegere opgravingen van de stad Mechelen, van archeologische bedrijven en van de MVSA zelf. De belangrijkste voorwaarde is dat het Mechelse vondsten betreft. Onder begeleiding van ervaren vrijwilligers kan iedereen, ook zonder archeologische ervaring, maar met een flinke dosis interesse voor oude voorwerpen en geschiedenis, deelnemen aan de vondstverwerking (vooral aardewerk en glas puzzelen en verlijmen). Naast het archeologische onderzoek wil de MVSA via rondleidingen, Open Monumentendagen en Erfgoeddagen het publiek sensibiliseren om roerend en onroerend erfgoed te respecteren. Voor leden van de vereniging worden ook uitstappen en lezingen georganiseerd. De MVSA brengt de eigen publicatiereeks *Opgetekend Verleden* uit, met artikels over archeologische en geschiedkundige onderwerpen over Mechelen als rode draad.

Intussen zijn al zeven delen in deze reeks gepubliceerd. Daarin wordt ook de samenwerking met de stedelijke dienst Archeologie in de verf gezet, want een groot aantal artikels is van hun hand.

Bouwarcheologisch Centrum

De MVSA is sinds 10 jaar gevestigd in een historisch pand in het Paardenstraatje 3, als uitloper van een eerder gevoerd onderzoek. De vereniging kreeg de kans om een multidisciplinair onderzoek van heel wat woningen aan de noordzijde van het Paardenstraatje uit te voeren. Naast het gewone archeologische werk voerde ze ook een muur- en plafondarcheologisch onderzoek en achterhaalde ze de bouwgeschiedenis van de panden door archiefonderzoek. De combinatie van al deze gegevens gaf een beeld van wie op welk moment een woning heeft gebouwd en/of aangepast en hoe.

Het pand waarin de MVSA gevestigd is, werd door de eigenaar kort na 2007 grondig gerestaureerd naar ontwerp van het Mechelse Architectenbureau Karel Beeck bvba. De interieurinrichting vertrok vanuit de idee om de bezoekers mee te geven wat bouwarcheologie juist omvat. Zo werden de gestripte muren bloot gelaten, waardoor oude bouwsporen zoals dichtgemetselde raam- en deuropeningen, een traphuis, aanbouwelementen ... zichtbaar bleven. Dat kan een verbouwer helpen om oude bouwsporen in zijn eigen woning te herkennen. Bovendien

kunnen blootgelegde muursporen en oude vloeren een meerwaarde zijn in combinatie met een hedendaags interieur. De benedenverdieping van het pand wordt het 'Bouwarcheologisch Centrum' (BAC) genoemd. Eigenaars van een te renoveren, historische stadswoning kunnen er hun licht komen opsteken. Het BAC fungeert ook als ontvangstruimte voor gasten, als ruimte voor lezingen, workshops en vergaderingen en occasioneel als tentoonstellingsruimte.

Bij de in 2007 aangevraagde restauratie van het Hooghuis kon op basis van bouwsporen en archiefdocumenten onder andere de verdwenen puntgevel gereconstrueerd worden.

25 jaar MVSA

De MVSA bestaat 25 jaar in 2018 en viert dat op de Open Monumentendag met een tentoonstelling in het BAC over het Antwerpse majolica-aardewerk dat een archeologieprojectenbedrijf in 2010 aantrof in een aantal afvalkuilen op de site van het Sint-Janshof, tussen de Sint-Janstraat en de Van Hoeystraat. Antwerps majolica is een aardewerktype dat Italiaanse meesters in het begin van 16de eeuw in onze contreien introduceerden en dat nadien vooral geproduceerd werd in Antwerpen. Aanvankelijk werden voornamelijk tegeltableaus gemaakt, maar tussen circa 1530 en 1625 ook vaatwerk.

Het is het eerste aardewerk dat in de Nederlanden werd geproduceerd met wit tinglazuur. De voorwerpen (tegels, borden, schotels, kommen, papkommen en speciale voorwerpen) werden uit witte rivierklei vervaardigd en een eerste

keer gebakken. Op dit ongeglazuurde 'biscuitbaksel' werd wit tinoxideglazuur aangebracht, na het drogen gevolgd door allerlei kleuren, doorgaans metaaloxiden (kobaltblauw, mangaanpaars, antimoongeel, kopergroen en oranje tot bruin ijzeroxide). Het geheel werd dan een tweede keer gebakken tot een attractief en luxueus ogend eindproduct. Het was nochtans ersatz voor het nog luxueuzere Chinese porselein, dat maar mondjesmaat onze contreien bereikte.

Majolica wordt bij opgravingen wel vaker gevonden, maar is gewoonlijk nogal fragmentair. Het unieke aan het vondstmateriaal van het Sint-Janshof is dat er heel wat complete tot bijna-complete voorwerpen gereconstrueerd konden worden. Het merendeel zijn borden, schotels en kommen met de klassieke blauwe dambordversiering, maar er zijn ook voorwerpen bij met

Een kom met traditionele blauwe dambordversiering.

Papkom met beeltenis van Madonna en Kind, teruggevonden in het Mechelse Sint-Janshof.

Het klooster van de ongeschoeide karmelietessen in de Sint-Janstraat rond 1780 volgens Jan-Baptist De Noter (1786-1855).

florale en geometrische versieringen of met religieuze voorstellingen, zoals een complete papkom met Madonna en Kind, een bord met IHS-symboliek en een vrij compleet, uniek wijwatervaatje. Enkele zoutvaatjes, grote en kleine albarello's (apothekerspotten), tegelfragmenten en een sierpotje vervolledigen het plaatje. Het vondstmateriaal kan gekoppeld worden aan de periode dat de ongeschoeide karmelietessen het terrein bewoonden. Een vroeg 17de-eeuws Chinees porseleinen theekommetje en een rode aardwerkschotel uit Werra (Duitsland) met de tekening van een vis en met de vermelding van het jaartal '1620', situeren het materiaal in de beginperiode van het klooster. Heel wat van de voorwerpen zouden niet misstaan in een topstukencollectie. Het publiek krijgt een speciale publicatie over het tentoongestelde aardewerk te koop aangeboden onder de titel *Majolica uit de bodem van het Mechelse Sint-Janshof*.

Vondstverwerking

Op de eerste verdieping kunnen de bezoekers kennismaken met de vondstverwerking van de MVSA, die gewoonlijk op dinsdagavond plaatsvindt. Op tafels worden glas- en aardewerkfragmenten gesorteerd, gepuzzeld, verlijmd, genummerd, geïnventariseerd en eventueel getekend. Op rekken staan afgewerkte voorwerpen die gefotografeerd worden in de fotostudio in de bibliotheek. In de bibliotheek staan een duizendtal titels en tijdschriften over archeologische, geschiedkundige en aanverwante onderwerpen. Leden kunnen deze publicaties vrij raadplegen; buitenstaanders kunnen dat tegen het betalen van een waarborg. De vereniging bezit eveneens een omvangrijke, digitale beeldbank met historisch fotomateriaal van huizen in de binnenstad.

Center for Artefact Research

Op de bovenverdieping huist het Center for Artefact Research (CAR), een vzw die onafhankelijk van de MVSA onderzoek doet naar archeologische artefacten van allerlei aard: keramiek uit diverse tijdsperiodes, hout, beenderen ... Het onderzoekt de voorwerpen en levert rapporten af aan de instanties die erom vragen. Andere diensten zijn: opgravingscampagnes adviseren, uitgebreide catalogi aanleggen en vormingen geven.

Sinds vorig jaar brengt het CAR bovendien een eigen publicatierEEKS uit, CAR Publications, waarvan het eerste nummer *Echter Aardewerk* handelt over het aardewerk uit de opgraving Echt-Centrumplan (NL).

Op de Open Monumentendag 2018 stelt het CAR zijn veelomvattende werking voor aan het grote publiek. Specialisten demonstreren aan de hand van bestaande artefacten hoe een eenvoudig gebruiksvoorwerp of zelfs een stukje afval ons iets kan vertellen over het leven van onze voorouders.

Tekst: Chris Van Herck, Wim Devos en Dana Piessens

Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie (MVSA), www.mvsa.be, Center for Artefact Research (CAR), www.artefactresearch.be.

Sint-Jan-Baptist en Sint-Jan-Evangelistkerk

Sint-Janskerkhof z/n

Een groeiend inzicht in de bouwgeschiedenis

Over de ontstaansgeschiedenis van de Sint-Janskerk is weinig met zekerheid gekend. Het is een van de talrijke laatgotische gebouwen die gebaat zouden zijn bij verder onderzoek. Een grote meerwaarde voor het huidige inzicht in de bouwgeschiedenis van de kerk zijn de bouwhistorische studie van Patrick De Greef en het kleuronderzoek van PRC bvba. Om een betere kijk te krijgen op de vroege bouwevolutie van de kerk werd de steenhouwchronologie van de kalkzandsteen in kaart gebracht door Frans Doperé, volgens een zelf ontwikkelde methode. Hij dateert deze natuurstenen delen op basis van de bekappingstechniek: de kenmerken van de randslag of de profiellijst, het centrale gedeelte, de gebruikte werktuigen ... Om de vraagtekens over de geschiedenis verder te beantwoorden, voert Patrick De Greef momenteel een aanvullend archivalisch onderzoek.

ONDER TOEZICHT VAN SINT-JAN-BAPTIST, SINT-CHRISTOFFEL EN SINT-JORIS

Een kapel toegewijd aan Sint-Jan-Baptist

Het Sint-Janskerkhof lag op een duin die zich uitstreckte van de Keizerstraat tot de Wollemarkt, met een groot driehoekig plateau tussen de Befferstraat en de Sint-Janstraat. De wegen die op de droge en vruchtbare heuvelrug ontstonden, kregen namen als Biest, Varkensstraat en Veemarkt. Het lijdt dan ook weinig twijfel dat de eerste bewoners en handelaars hun dieren op deze natuurlijke hoogte lieten weiden. Wellicht bouwden zij net daarom een kapel toegewijd aan Sint-Jan-Baptist.

Een heuse kerk

Na de verbinding van de beide oevers van de Dijle in het derde kwart van de 13de eeuw vond een ingrijpende kerkelijke reorganisatie plaats. Onder de voogdij van het Sint-Romboutskapittel werden drie nieuwe parochies opgericht, waaronder de

Sint-Jansparochie. Wellicht leidde dat tot de bouw van een groter gebedshuis. De oudste kern uit het midden van de 14de eeuw bleef bewaard in het hoogkoor; twee van de oorspronkelijk zes gotische spitsboogramen zijn er nog duidelijk herkenbaar. Boven het meest westelijke deel van het hoogkoor zijn bovendien fragmenten teruggevonden van een kapconstructie in hout waarvan de veldatum gesitueerd wordt tussen 1332 en 1362. De steenbewerking beneden in het schip en op de twee onderste geledingen van de toren wijst op een uitvoering tussen 1400 en 1420. Mogelijk werd de kruisbeuk gelijktijdig of kort daarvoor gebouwd.

Vaststellingen ter plaatse suggereren dat de bouwcampagne evolueerde van oost naar west. Tussen 1430 en 1450 lijkt de westelijke travee afgewerkt te zijn en zouden de gewelven van de zijbeuken geplaatst zijn.

Aan de zuidzijde van het hoogkoor tekenen zich nog duidelijk gotische ramen af die teruggaan tot de oudste kern van de kerk. © MZ Mechelen en © V. Debonne.

Op de tegenoverliggende wand bevecht Sint-Joris een draak, als behoeder tegen het Kwaad.

De afbeelding van deze heiligen in het hoofdportaal, de toegang voor het dagelijkse gebruik, is van groot belang. Sint-Christoffel, die zelf veel reisde en mensen begeleidde bij hun overtocht over gevaarlijke rivieren, werd tijdens de middeleeuwen vereerd als beschermer van de reizigers. Van de 13de tot de 16de eeuw gold zijn aanblik bovendien als beschutting tegen de 'mala mors': de onvoorziene dood zonder toediening van de laatste sacramenten. Als voorbeeld van

Het midden-15de-eeuwse interieur bestond meer dan waarschijnlijk uit een hoofdbeuk, een dwarsbeuk, een viering en een koor. We weten echter niet hoe de overkapping eruitzag. Ofwel was er toen al een houten tongewelf met beschot, ofwel overdekte een sobere, ongeschilderde houten constructie de kerk.

Sint-Christoffel en de onvoorziene dood

Bij het betreden van het westportaal van de toenmalige Sint-Janskerk werd de blik van de gelovige meteen naar de hoogte geleid. Daar zag hij een overwelfde ingang met geprofileerde gewelfribben, versierd met rode en zwarte/grijze tinten. Twee van de spitsboogvormige dwarswanden van dit portaal vertonen nog een muurschildering van bijna zes meter hoog en vier meter breed, omrand door een geschilderde architectuurpolychromie. In de nis op de noordelijke muur prijkt een enorme Sint-Christoffel.

De blik van de gelovige werd bij het binnenkomen in de Sint-Janskerk naar boven geleid, naar een gedecoreerd gewelf en twee muurschilderingen. Sint-Christoffel, blootsvoets en met opgeschorte kledij, draagt een Jezuskind op zijn schouders over de rivier. Sint-Joris in volle ridderuitrusting doodt met een lans de draak aan de poten van zijn paard. © VIOE

de internationale stijl, een West-Europese kunstvorm uit de periode van circa 1380-1420, zijn deze muurschilderingen ook voor de kunstgeschiedenis van uitzonderlijk belang.

GEBAAIT MET MECENAAT

Rijke parochianen betalen mee voor de uitbreiding en aankleding, 1471-1483

De Sint-Jansparochie was in de 15de eeuw de thuis van verschillende leden van de hofhouding van Margareta van York (1477) en nadien van Margareta van Oostenrijk (1507). Voor de aankleding en de inrichting van het bedehuis werd dan ook gerekend op de stijgende welstand van de parochianen. Aangezien de Sint-Jansparochie voor het overige een vrij arme bevolking had, besloten enkele gefortuneerde families de werken aan de kerk mee te financieren.

De wijding van de kerk in 1483 laat vermoeden dat er in de jaren voordien ingrijpende verbouwwerken plaatsvonden; in zoverre zelfs dat de kerk

mogelijk enige tijd gesloten was. Tussen 1471 en 1483 werden de Sint-Niklaaskapel en de sacristie gebouwd in de hoek tussen het koor en de zuidelijke dwarsbeuk. Waarschijnlijk werd ook het hoogkoor toen grondig aangepast. Onderzoek ter plekke heeft aangetoond dat de oudste kern van het koor werd verhoogd en verder uitgebouwd naar het oosten. Wellicht stond er in de noordoostelijke hoek, op de plaats van de huidige Sacramentskapel, een veel kleinere annex, vergelijkbaar met de Sint-Niklaaskapel. Rond 1480 zou de toren voltooid zijn.

In de 16de eeuw moet de interieur-aankleding enorm waardevol zijn geweest. Het meubilair van toen heeft de tijd niet doorstaan, maar her en der in de kerk werden fragmenten van figuratieve afwer-

kingen teruggevonden: schilderijen in de zuidoostzijde en de zuidzijde van het hoogkoor, een omlijsting in de zuidwestzijde van de Sacramentskapel ... Van de rijke decoratie van het koor werden rechts van het huidige hoogaltaar relictten teruggevonden van hoogkwalitatief persbrokaat, dat waarschijnlijk rond 1500 werd aangebracht.

De kapel van het Heilig Sacrament, 1548

Na de verwoestende ontploffing van de Zandpoort in 1546 werd in de oksel van het noordertransept en het hoogkoor een grote kapel gebouwd voor de aanbedding van het Heilig Sacrament. Lambert De Briaerde, tussen 1532 en 1557 voorzitter van de Grote Raad van Mechelen, zou deze kapel in volle reformatie op eigen kosten hebben laten bouwen. De ruimte kreeg een houten spits tongewelf met een eiken beschoot. De invloed van de renaissance is in de kapel zichtbaar in de vorm van de vensters, die niet alleen groter zijn maar ook minder spits.

Het oorspronkelijke plafond van de Sacramentskapel was een spits houten tongewelf met eiken beschoot, dat op het zolderniveau nog afwerkingsporen vertoont.

© J. Lagaert, PRC

De verwoestende godsdienstoorlogen

In de kroniek van de Sint-Janskerk door Gaspar Joseph de Servais staat het volgende te lezen: *'Op den 9 april 1580 ..., wird smorgens omtrent vier uren de stad door toedoen van eenige verraders die binnen de zelve waeren, zoo van engelsche, scotten, waelen en nederlanders, ingenomen, zij waeren afgefallen en verloochende christenen die men noemde geusen, In de kerk van S. Jan bleef niet heel, zy roofden daer de ornamenten, kelken, ciborien, en al dat gout of zilver was. De klokken van den toren deden zy door het welfsel in de kerk vallen. Zy verdorven den orgel, de autaaeren, en de bigtstoelen en andere ciraden, het plavyzel, koper, lood, yzer uyt de kerk met een woord al dat konden vervoerd worden namen zy mede, alleenelyk latende de bloote mueren. Deze voorschreve schelmen regeerde de stad met zulken rooveryen en dieveryen tot op den 19 july 1585 zynde vyf jaeren dry maenden en elf daegen ...!*

Nadat Mechelen in 1585 weer in katholieke handen kwam, begonnen de bestuurders van de Sint-Janskerk met de restauratie en herinrichting van hun kerk. Alles wat kon worden verkocht, was uitgebroken.

De daken en het metselwerk moesten worden hersteld, er moest een nieuwe vloer gelegd worden en op de kale muren werden voorlopige altaren geschilderd. Naarmate er inkomsten waren, werden de meest noodzakelijke meubels aangekocht.

HERHAALDE AANKLEDING VOLGENS DE GANGBARE MODE

Erste helft 17de eeuw: de invloed van de Grote Raad

Zeker na de verhuizing van de Grote Raad naar de Keizerstraat in 1616 kozen steeds meer raadsheren de Sint-Jansparochie als verblijfplaats. Naarmate de sociale en financiële status van de parochianen toenam, stegen de kerkinkomsten en werden de voorlopige meubels door meer kostbare exemplaren vervangen. Het volledige kerkinterieur kreeg een vroegbarokke aankleding. In 1610 bestelden de kerkmeesters een nieuw hoofdaltaar. Pieter Paul Rubens werd gecontacteerd voor een aangepast drieliuk dat hij 'eigenhandig' zou hebben uitgevoerd. In het midden borstelde hij de 'Aanbidding van de koningen' en op de zijluiken taferelen uit het leven van de patroonheiligen. Het hoogkoor werd verrijkt met goudleder, aangebracht op een kaderstructuur.

Mogelijk dateren de resten van het vroeg-17de-eeuwse stucplafond, die werden teruggevonden op de zolder van de Sacramentskapel, uit dezelfde periode. Het houten beschot van deze ruimte werd gepleisterd en kreeg decoratief stucwerk met engelenhoofdjes, rankwerk en vegetale motieven.

In de kerk bevinden zich nog steeds enkele kunstwerken die het interieur in de 17de eeuw sierden: de triptiek van Pieter Paul Rubens (1616-1617), weliswaar geplaatst in een recenter hoofdaltaar; het epitaaf van Henri Schotti en Eleonora Vanden Cruyce (1616), een drieliuk van Ambrosius Francken II (1619) met een Mariale iconografie, een beeldje van Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel gesneden door van Antoon Faydherbe (1623), de pijlbeelden van Sint-Petrus en Sint-Paulus toegeschreven aan Jacob Voorspoel (1636) ...

Verskillende, kostbare interieurelementen duiden op de vroegbarokke aankleding van weleer. De 'Aanbidding der wijzen', het middenpaneel van de triptiek van Pieter Paul Rubens (1616-1617), is een thema dat vaak op altaarstukken voorkomt © KIK-IRPA, Brussel.

In 2013 werden er gespijkerde stukken goudleder gevonden op het orgelbuffet. Vermoedelijk gaat het om restanten van het goudleder uit het hoogkoor © J. Lagaert, PRC.

*Op de zolder van de Sacramentskapel zijn restanten gevonden van een stucplafond. Op basis van de ornamentiek (engelenhoofdjes, rankwerk en vegetale motieven) en de uitvoeringswijze kan het gesitueerd worden in de eerste helft van de 17de eeuw
© Elfi Hermans*

Tweede helft 17de eeuw: verdere aankleding door de oratoren

Rond 1611 kregen de jezuiteten van de aartshertogen het voormalige Paleis van Margareta van York in de Keizerstraat

om hun Nederlandstalig noviciaat te vestigen. In 1616 richtten ze er ook een plaatselijk college in. Om hun invloed op de studerende jeugd in te dijen, vroeg aartsbisschop Boonen in 1629 de oratoren van kardinaal de Bérulle om zich in Mechelen te vestigen. Net als de jezuiteten legde deze congregatie van seculiere priesters zich toe op het onderwijs en het apostolaat, maar stelde ze zich uitdrukkelijk onder het gezag van de plaatselijke bisschop. Aartsbisschop Boonen vertrouwde haar dan ook onmiddellijk de leiding over de Grootsschool toe, in 1640 gevolgd door het pastoraat van de rijke Sint-Jansparochie.

Dankzij de legaten van de parochianen en de financiële steun van enkele families beschikte de kerk opnieuw over heel wat fondsen. In de 17de eeuw werden die vooral aangewend om broederschappen op te richten, christelijke slaven vrij te kopen, schilderijen en beeldhouwwerk aan te schaffen, relieken te verwerven en religieus vaatwerk en liturgische gewaden te bestellen. In 1644 verdween het koordoksaal en werd een nieuw orgel besteld. De realisatie daarvan sleepte aan, zodat het pas in 1654 werd geplaatst op het westerdoksaal. Het jaar voordien had het kerkbestuur al de muren en gewelven laten kalken.

Verschillende stukken in de kerk dateren uit de tweede helft van de 17de eeuw: het koorgestoelte, de reliekkasten van het Heilige Kruis en van de Heilige Barbara, een drieluik van Lucas II Franchoys bestemd voor Sint-Antoniusaltaar en één voor de Heilige Geestkapel, de marmeren opbergkasten van Lucas Faydherbe voor de relikwie van het Heilige Kruis en van Sint-Jan-Baptist, het epitaaf voor kanunnik Rombout Huens en het hoogwaardige houtsnijwerk van Nicolaas Van der Veken.

Verschillende stukken in de kerk dateren uit de tweede helft van de 17de eeuw. Epitaaf uit 1678 van kanunnik Rombout Huens, toegeschreven aan Lucas Faydherbe © KIK-IRPA, Brussel.

De biechtstoelen in de zijbeuken dateren van rond 1710; de levensgrote beelden worden toegeschreven aan beeldhouwer Nicolaas Van der Veken. © KIK-IRPA, Brussel

1722-1793: de modernisering door de oratoren

Rond 1720 besloten de oratoren de Sint-Janskerk te moderniseren volgens de toen gangbare mode, beïnvloed door de fijnzinnige Franse cultuur. Het interieur onderging een ware metamorfose. Gedurende 75 jaar werden kosten noch moeite gespaard om de meest gerenommeerde Mechelse kunstenaars aan het werk te zetten.

In 1722 werd de campagne op gang getrokken met een laatbarok stucplafond met uitkragende kroonlijsten in het schip, de transeptarmen en het koor. Om de ribben op de kruising elegant te sluiten, bestelden de kerkmeesters bij Egidius Jozef Smeyers een groot, rond schilderij met een voorstelling van de doop van Christus door Sint-Jan-Baptist. In 1723 werd de kerk tweemaal gewit door Peeter Geeraerts. De opbouw van het pleister- en stucwerk in de Sacramentskapel is opvallend anders. Mogelijk is het iets recenter dan de stucplafonds uit 1722. Vervolgens werd het schip heringericht. Op 3 juli 1736 werd met Theodoor Verhaegen een contract afgesloten voor de levering van een nieuwe preekstoel. In 1729 en 1742 bestelden de kerkmeesters bij dezelfde beeldhouwer de kerkmeesterbanken voor de westelijke vieringpijlers.

Tot slot was het hoogaltaar aan de beurt. Aangezien de inkomsten van de kerkfabriek ontoereikend waren, werd de goed gevulde kas van het broederschap van de Allerheiligste Drievuldigheid aangesproken. Uit erkentelijkheid voor deze financiële bijdrage prijken in de top van het altaar God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Voor de uitvoering werd op 1 februari 1765 een akkoord gesloten met een Mechels schrijnwerkersatelier, waarin uitdrukkelijk bepaald werd dat

Pieter Valckx het beeldhouwwerk moest uitvoeren. Het drieluik van Rubens werd in 1768-1769 in dit nieuwe portiekaltaar geplaatst. Omdat het bovendeeel van het nieuwe hoogaltaar het centrale 15de-eeuwse venster van het hoogkoor volledig afschermdde, werd dat in 1769 dichtgemetseld. Deze ingreep verstoorde echter de oorspronkelijke belichting van de triptiek. Hoewel het nieuwe altaar al in 1769 werd gewijd, werd het pas twee jaar later afgewerkt.

Tijdens de voorbereiding van de millenniumviering van Sint-Rombout in 1775 ontbrandde een hevige concurrentiestrijd met de jezuiten. De oratoren wilden de bezoekers imponeren met hun volledig gemoderniseerde kerk. Ze stelden zich niet tevreden met het herstel van het bestaande orgel, maar spraken alle reserves aan om de volledige achterwand van het schip met houtsnijwerk te bekleden. Het indrukwekkende orgelbuffet, het tochtportaal en de belendende zitbanken vormen een totaal kunstwerk van de hand van Frans Vreys en Pieter Valckx.

Alleen de Sacramentskapel wachtte nog op vernieuwing. In 1781 vroegen de kapelmeesters aan Willem Herreyns een passend ontwerp voor een nieuw hoofdaltaar. Opnieuw mocht Frans Vreys het schrijnwerk verzorgen en Pieter Valckx het beeldhouwwerk. Er werd ook een peperdure marmeren altaartombe besteld bij Jean-Jacques Bouceau uit Rance. Pas in 1789 werd de bekroning aanbesteed; het jaar nadien werd het geheel gemarmerd en plaatselijk verguld. Twaalf jaar na de start leverde Willem Herreyns de bijpassende schilderijen.

De viering werd centraal afgewerkt met een rond schilderij van Egidius Jozef Smeyers met daarop de doop van Christus door Sint-Jan-Baptist.
© MZ Mechelen

In 1722 startte de campagne met een laatbarok stucplafond met uitkragende kroonlijst en eenvoudig lijstwerk in het schip, de transeptarmen en het koor. © E. Hermans

Het grootste deel van het houten meubilair dateert uit de 18de eeuw, zoals de kerkmeestersbanken (1729-1744), de preekstoel (1736- 1739) en het orgelbuffet (1771-1772).
© KIK-IRPA, Brussel.

Een stapsgewijze verpaupering vanaf het einde van de 18de eeuw

Nadat Frankrijk de Zuidelijke Nederlanden in 1795 geannexeerd had, volgden de uitdrijving van de oratoren, de inbeslagname van hun bezittingen en de sluiting van de Sint-Janskerk. Hoewel de Franse overheid het drieluik van Rubens als nationaal kunstbezit opeiste, gingen er nauwelijks kunstwerken verloren omdat een van de parochianen het gebouw en de hele inboedel opkocht. In de 19de eeuw verlieten de voormalige leden van de afgeschafte Grote Raad de stad, waardoor de parochie haar financiële basis verloor. Mede dankzij deze verpaupering wijzigde het kerkinterieur echter nauwelijks, zodat we vandaag over een uitzonderlijk gaaf bewaard 18de-eeuws ensemble beschikken.

Gebruik van imitatietechnieken in de 19de en 20ste eeuw

De meest opvallende ingrepen uit de daaropvolgende eeuwen, zijn het uitbreken van de oude vloeren en grafzerken en het plaatsen van een marmeren vloer in het begin van de 19de eeuw. In 1863-1865 maakte de Mechelse beeldhouwer Jozef Tuerlinckx de twaalf staties van de kruisweg. In de periode tussen 1890 en 1905 leidde architect Philippe Van Boxmeer een restauratiecampagne waarbij de zijportalen in de transeptarmen vervangen werden door ingangen in de zijbeuken. Het kerkinterieur werd bekleed met een imitatie van beige natuursteen met witte voegen. In 1905 werden de natuurstenen kolommen van het schip en de bakstenen gewelven van de zijbeuken ontleisterd.

INTERIEURRESTAURATIE VAN DE SINT-JAN-BAPTIST- EN SINT-JAN-EVANGELISTKERK

Totaalconcept van de 18de eeuw als richtlijn

In juni 2016 startte de interieurrestauratie van de Sint-Janskerk, die midden augustus 2018 werd afgerond. De restauratie was erop gericht het laat-18de-eeuwse totaalconcept van de oratoren te herwaarderen. De kerk had toen een monochroom wit uitzicht waarin de uitzonderlijke waarde van het hoogaltaar, de kerkmeesterbanken, de preekstoel en het indrukwekkende orgelbuffet maximaal tot haar recht kwam.

Redactie: Sofie Stevens, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

De Sint-Romboutskathedraal

Sint-Romboutskerkhof z/n

De Sint-Romboutskathedraal: een werk van eeuwen

Vermoedelijk volgde na de stichting van het Sint-Romboutskapittel door bisschop Notger in 992 de oprichting van een eerste kapittelkerk aan het huidige Sint-Romboutskerkhof. Waarschijnlijk door de bescheiden afmetingen van deze kerk, die in 1134 parochierechten kreeg, werd in de eerste decennia van de 13de eeuw de bouw van de huidige kathedraal aangevat.

De werken startten met het transept en de buitenmuren van de zijbeuken, wat betekent dat de omvang van de kerk al van bij de aanvang vaststond. Hoewel de kerk werd ingewijd in april 1312, was ze toen verre van voltooid. Tijdens de 13de eeuw en in het begin van de 14de eeuw werden de noordelijke kruisbeuk en het schip afgewerkt. In de loop van de 14de eeuw startte ook de bouw van het nieuwe koor, vermoedelijk naar een ontwerp van de Henegouwse architect Jan van Osy, dat in de literatuur steevast wordt omschreven als het oervoorbeeld van de 'Brabantse hooggotiek'. Met de overwelling van de middenbeuk (1437) en van het koorgewelf (1451) eindigden de werken aan de eigenlijke kerk.

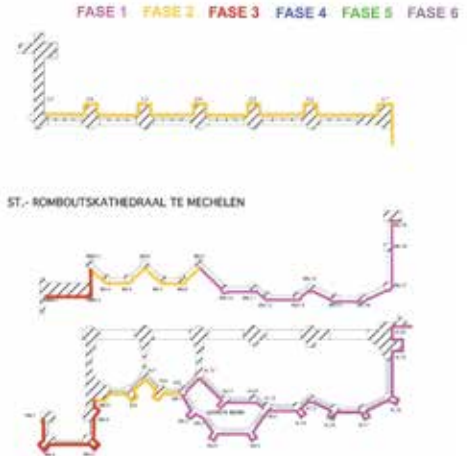
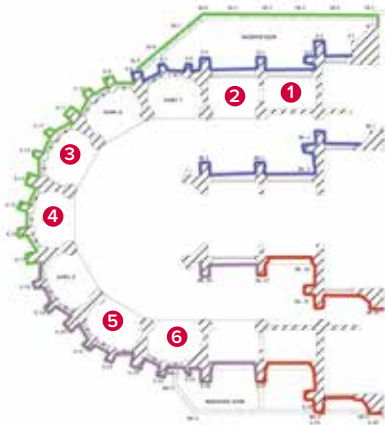
Een jaar later, in 1452, vond de eerstesteenlegging plaats van de Sint-Romboutstoren. Door financiële en religieuze problemen werden de werken rond 1520 op een hoogte van 97 meter stopgezet, hoewel de geplande hoogte 167 meter bedroeg. Dat betekende echter niet het einde van de bouwactiviteiten aan de kerk, die sinds de creatie van het aartsbisdom Mechelen in 1559 kathedrale rechten bezit. Niet alleen vonden er regelmatig restauratiewerken plaats, er werden ook nog delen bijgebouwd, zoals de grafkapel van kardinaal Mercier in 1928-1931.

De exterieurrestauratie

De huidige restauratie van de Sint-Romboutskathedraal startte al in de jaren 1960 onder het bouwheerschap van de provincie Antwerpen. Toen werden architecten Jos Roosemont en Eugeen Welch (na zijn overlijden vervangen door architect Mark Vanhecke) aangesteld om de interieurrestauratie aan te vatten. Concrete stappen bleven echter uit.

In 1985 ging wel de buitenrestauratie van start met als ontwerpers Jos Roosemont en Eugeen Welch, na diens overlijden in dit dossier vervangen door architect Luc Doms. Na de restauratie van de daken en van de hoge gevels volgden de werken elkaar niet meer zo vlot op, onder meer door de verlengde wachttijden voor de restauratiepremies. Rond 2000 kon eindelijk het laatste deel van de exterieurwerken aangevat worden: de restauratie van de lage gevels. Geert Van der Snickt uit Aalst werd in 2004 aangesteld om het herstel van de gebrandschilderde glas-in-loodramen op te volgen.

De totaliteit van de lage gevels werd om budgettaire redenen opgesplitst in zes fasen waarvan er ondertussen al vier uitgevoerd zijn. De twee lopende fasen - fase 5 en 6 - omvatten voornamelijk de restauratie van de lage gevels van de kranskapellen aan het Nieuwwerk. Tegelijk worden nu ook de gebrandschilderde glasramen uitgenomen, gereinigd en teruggeplaatst in een museale opstelling achter voorzetsbeglazing, die voordien nog niet aanwezig was. Het einde van de buitenrestauratie wordt voorzien in 2020.

De restauratie van de 'lage delen' van de gevels werd opgesplitst in zes fasen. Met de voltooiing van de twee lopende fasen 5 en 6 (groen en paars) zal de buitenrestauratie afgerond zijn. De rode cijfers verwijzen naar de kapellen, besproken in de tekst over het vooronderzoek van de afwerkklagen.

De interieurrestauratie

In 2006 werd de opdracht van Jos Rosemont en Mark Vanhecke voor de interieurrestauratie stopgezet en werd B.O.A. bvba (later omgevormd tot ÁRTER bvba) aangesteld als nieuwe ontwerper. Drie jaar later kon die een gefaseerd meerjarenplan voor de interieurrestauratie voorleggen. Dat was opgevat in de geest van dat van de Antwerpse Onze-Lieve-Vrouwekathedraal: als een ineenstrengeling van vooronderzoeken en restauratiewerken die elkaar opvolgden van schip naar hoogkoor. Datzelfde jaar overleden echter twee trekkers van het project: Linda Van Langendonck, historica bij de dienst Cultuur, en Stef Binst, ir.-architect bij de dienst Infrastructuur en Vastgoed. Hierdoor werd het project tijdelijk in de wacht gezet. Toen het eind 2010 opnieuw werd opgestart, bleek de context gewijzigd door de nieuwe meerjaren premie overeenkomst van Onroerend Erfgoed. Daardoor moest ÁRTER in 2010 een nieuw gefaseerd meerjarenplan voor de interieurrestauratie

opstellen, dat start met een allesomvattend vooronderzoek. Begin september 2017 ging dit vooronderzoek naar de afwerkklagen in de kathedraal van start.

Vooronderzoeken afwerkklagen

Het vooronderzoek naar de afwerkklagen in de kathedraal is niet zomaar een onderzoek, maar het grootste dat ooit in Vlaanderen in één fase heeft plaatsgevonden. Dit heeft als voordeel dat dezelfde onderzoekers de resultaten van de verschillende zones met elkaar kunnen vergelijken. Het vooronderzoek, in opdracht van de provincie Antwerpen, gebeurt door THV Sint-Rombout onder leiding van ÁRTER en duurt minstens tot november 2018.

THV Sint-Rombout bestaat uit Fenikx bvba, Lapis Arte bvba, Begga Vermaelen en Sarah De Smedt. Projectleider is Marjolein Deceuninck (kunsthistorica en archeoloog). Werfleiders Nancy Van Landeghem, Sarah De Smedt en Begga Vermaelen (restaurateurs muurschilderkunst) staan haar bij.

Restaurateurs Goedele Reyniers, Karen Gärtner, Elke Van Bockstal, Klara Peeters, Katrien Van Den Bosch, prof. doctor Ann Verdonck en expert Marjan Buyle versterken het team. Tomas De Nul is de algemene coördinator.

Doel van het onderzoek

Het kathedraalinterieur is het resultaat van verschillende bouwcampagnes waarvan de belangrijkste zich uitstrekken tussen 1217 en 1502. Dat betekent dat het pleisteren en schilderen van het interieur ook in verschillende fases heeft plaatsgevonden. De meest recente daarvan dateert van 1985, toen de kerk wit geschilderd werd naar aanleiding van het bezoek van paus Johannes-Paulus II. De opdracht van het onderzoeksteam bestaat erin om de pleister- en verflagen te registreren op muren, pijlers en gewelven, hun bewaringstoestand vast te stellen en testen uit te voeren in functie van een behandelingsvoorstel. Een verslag van al deze resultaten zal in een latere fase de aanzet vormen voor een interieurrestauratie. Bij die restauratie moeten keuzes worden gemaakt over wat mogelijk zichtbaar blijft, wat gerestaureerd wordt en wat eventueel overschilderd wordt.

Hoe gaat dit praktisch in zijn werk? Met een scalpel en vergrootbril wordt de verf laagje voor laagje verwijderd zodat er een kleurentrap of stratigrafische steekproef ontstaat. Zo kan het aantal lagen worden geregistreerd. Als een laag de aandacht van de onderzoekers trekt, wordt er meer verf verwijderd zodat er mogelijk een deel van een muurschildering tevoorschijn komt. Al deze resultaten worden minutieus in fiches bijgehouden en waar mogelijk aan elkaar gelinkt.

Resultaten

De resultaten die hieronder worden besproken, zijn maar enkele van de vele opmerkelijke vondsten die sinds de start van het onderzoek zijn ontdekt. De zone met de meeste schilderingen zijn aangetroffen in de zone is die van de kooromgang met de kranskapellen, maar ook elders in de kathedraal werden schilderingen ontdekt. Rond het koor loopt de kooromgang van 13 traveeën waarop zes rechthoekige en zeven polygonale kranskapellen aansluiten. Deze kapellen werden waren oorspronkelijk in gebruik genomen door gilden, broederschappen of families, die er misvieringen lieten opdragen en verantwoordelijk waren voor de inrichting en decoratie van de kapelverzorgden. Dit betekent dat elke kapel dus afzonderlijk werd gedecoreerd en dat de motieven verwijzen naar diegene de toenmalige gebruikers ervandie de kapel toen gebruikte.

Kapel van de Kramers

1 (2de kranskapel zuidzijde)

De voormalige kapel van de Kramers is nu in gebruik als sacristie en tegen de wanden zijn kamerhoge kasten bevestigd. De spannende zoektocht in deze sacristiekasten, waarbij de onderzoekers zich in kleine ruimtes wroongen, hebben verschillende schilderingen opgeleverd op de muren erachter. Zo zijn er op de zuidwand twee

Voorstelling van het molenspel in de kapel van de Kramers. © THV Sint-Rombout

roodschilderingen gevonden, die twee versies van het molenspel voorstellen. Ze zijn rechtstreeks op de natuursteen en op de uitgestreken voeg geschilderd. Het gaat om een voorstelling van de bordspelen 'three men's morris'. Dat zijn twee varianten van de drie-op-een-rij-spelen, waarvan over de hele wereld verschillende types spelborden bestaan. De afbeeldingen in de kapel bevinden zich echter op een verticaal muurvlak waardoor de spelfunctie niet meer aan de orde is. In deze context kunnen ze misschien als apotropaeïsch (d.i. onheil afwerend) symbool worden geïnterpreteerd.

Schoonjanskapel ② (3de kranskapel zuidzijde)

De schilderijen onderaan de wanden waren al deels bekend uit een vorig onderzoek in 1985 en zijn ook te zien op een aquarel uit het midden van de 19de eeuw. Verrassend was echter de vondst van wapenschilden met een helmteken, verspreid over de oostwand, voorstellingen van een ridderhelm met daarboven een mannelijk figuur in profiel en eronder een wapenschild.

Deze schilderijen zijn een duidelijke verwijzing naar de familie Schoonjans, die in deze kapel haar erediensden hield. De rode sterpunten op het gewelf waren al deels zichtbaar, maar ernaast is ook een helmteken blootgelegd waarvan de mannelijke figuur feloranje haren heeft.

Voorstelling van een wapenschild met een helmteken. © THV Sint-Rombout

Kapel van de Kruisboogilde ③ (6de kranskapel zuidzijde)

In de blindnissen van deze kapel zijn marouflages aangebracht: beschilderde doeken die op de wand zijn gekleefd. De verf- en pleisterlagen onder de doeken zijn slecht bewaard en zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Op de bundelpijlers tussen de nissen zijn verschillende fases van wijdingskruisen teruggevonden. Op de bundelpijlers tussen de kapel en de kooromgang is een mooie decoratie bewaard die rechtstreeks verwijst naar de gebruikers van de kapel: een afwisseling van kruisbogen, een bloemmotief en een wit schild met rood kruis, allemaal op een groene achtergrond.

Kapel van Zellaer

4 (centrale kranskapel)

In archiefteksten wordt over deze kapel geschreven *'dat deeze van alle kanten tot boven aen den corniche met rolle musiek geschildert is geweest'*. Tijdens het onderzoek zijn inderdaad op verschillende plaatsen muziekbanderollen teruggevonden. De witte banderollen met grijze schaduwwerking ontrollen zich over de verschillende verticale schalken van de bundelpijlers, tegen een rode achtergrond. De gregoriaanse muziek is telkens weergegeven op een notenbalk van vier rode lijnen met zwarte muziknoten. Met uitzondering van de rode beginletters, is de tekst in gotische letters onder de notenbalk in het zwart geschilderd.

Een geschilderde muziekbanderol in de kapel van Zellaer. © THV Sint-Rombout

Kapel van de Broederschap van het Heilig Sacrament

5 (5de kranskapel noordzijde)

De Broederschap van het Heilig Sacrament kon de meest vooraanstaande burgers van de stad tot zijn leden rekenen en kende een enorm succes in het begin van de 16de eeuw. Het belang van deze Broederschap blijkt duidelijk uit de teruggevonden decoratie, die rijk is uitgewerkt. In de blindnissen van deze kapel is een

Afbeelding van een man met tonsuur.

© THV Sint-Rombout

oude fase met figuratieve schilderijen aangetroffen, met name bovenaan in de rechterblindnis van de oostwand. Het onderzoek in situ wees uit dat op een rode achtergrondkleur drie in grisaille uitgewerkte figuren naast elkaar zijn geschilderd. De centrale figuur is groter dan de andere twee, maar ter hoogte van zijn gezicht bevindt zich een grote lacune. Rechts is net het gelaat van een man met tonsuur (monnikenkapsel) en aureool in driekwart aanzicht goed bewaard. Eronder is de schildering erg fragmentair. Daardoor is het niet duidelijk of het hier gaat om bustes, zoals te zien op de 19de-eeuwse aquarellen, of om volledige figuren.

Op verschillende plaatsen op de bundelpijlers zijn muziekbanderollen teruggevonden. Net als in de kapel van Zellaer zijn ze wit met een grijze schaduwwerking en geschilderd op een rode achtergrond. Op de zuidoostelijke bundelpijler tussen kapel en kooromgang komt bovenop de fase met de banderollen een voorstelling van het Lam Gods op een rode achtergrond voor. Op iconografisch vlak

is het Lam Gods te linken aan de Eucharistie en dus aan de Broederschap van het Heilig Sacrament. Deze fase moet dus dateren van voor 1580, toen de Broederschap de kapel verliet.

Boven de blindnissen van de zuidoostelijke wand hangt vandaag een schilderij op doek met een houten decoratieve omkadering. Volgens de historische bronnen bevindt zich hierachter een muurschildering van de Heilige Martinus. In situ is vastgesteld dat de schildering inderdaad nog aanwezig is (3,35 m hoog en 2,12 m breed). Op een oranje onderschildering is een lijntekening aangebracht met penseel en zwarte verf. Daarop is de uiteindelijke schildering in een olie- of temperatechniek aangebracht. In de blootgelegde zones zijn delen van het hoofd, de kraag, het aureool en de mantel van Sint-Martinus herkenbaar; net als delen van het hoofd en de benen van de bedelaar en delen van het hoofd, de hals met manen, de benen en de stijgbeugels van het paard. Boven- en onderaan is de muurschildering zwart omrand met een boord van 12 cm hoog.

Kapel van de handboogschutters

6 (4de kranskapel noordzijde)

In de kapel van de handboogschutters zijn maar liefst vijf opeenvolgende decoratieve fases teruggevonden. De eerste fase bestaat uit witte wijdingskruisen op een oranje achtergrond. De randen zijn verder decoratief uitgewerkt met puntige lobben in een grijze en zwarte lijnvoering. De volgende decoratiefase is de eerste die duidelijk naar de activiteiten van de Handbooggilde verwijst en dateert vermoedelijk van rond 1550. In de blindnissen zijn centraal groene wijdingskruisen op een rode ondergrond geschilderd met erboven en eronder wapenschilden en opgespannen handbogen met pijlen. Een bijkomend motief in deze

© THV Sint-Rombout

fase is een vuurslag - een ijzeren staafje om met behulp van een vuursteen en een droge, makkelijk brandbare stof vuur te maken - met gekruiste pijlen. De derde decoratiefase is erg fragmentair en daardoor maar gedeeltelijk te reconstrueren. Ter hoogte van het wijdingskruis uit de vorige fases vertonen zich nu twee gekruiste pijlen op een rozerode achtergrond. Onderaan in de blindnissen is een vijflobbig bloemmotief in geel en beige gelokaliseerd. In de vierde decoratiefase werd een zwarte plint geschilderd met daarboven een groene lambrisering, afgeboord door een bruine gestreepte band. Hierboven waren de nissen vermoedelijk gewit. De bundelpijlers en de lijsten rond de blindnissen zijn rood. In de groene lambrisering verschijnen afwisselend in de ene blindnis twee wapenschilden met ertussen een vuurslag met gekruiste pijlen, en in de andere blindnis een vuurslag met erboven en eronder een paarse bloem. In de vijfde fase bleef het concept van de 'lambrisering' met witgekalkte

bovenkanten behouden. De groene achtergrondkleur dient nu als basis voor een groene marmerimitatie. De geschilderde marmeraders lopen rond de vuurslagen en wapenschilden, die worden uitgespaard en geïntegreerd. Het groene veld wordt omkaderd door een gele boord met rode marmering. De bruine gestreepte band uit de vierde fase wordt bedekt door een zwarte marmerimitatie, die ook op de plint en de lijsten van de blindnissen te zien is.

Kooromgang

De gewelven in de kooromgang hebben rode sterpunten op de gewelfvlakken met daarrond zwarte hogels. Op de ribben zijn manchetten in verschillende kleuren aangebracht.

De zone van de kooromgang die aansluit bij de kapel van de Broederschap van het Heilig Sacrament is opvallend rijker uitgewerkt dan de andere gewelven. Naast de sterpunten en gekleurde manchetten is een derde, erg kleurrijke polychrome fase aanwezig.

De decoratie is zeer fragmentair, maar moet bestaan hebben uit verschillende florale

motieven en rankwerk in rood, blauw, geel, zwart en groen. In deze derde decoratiefase komt bovendien een kelkmotief voor in twee rode verflagen. Op iconografisch vlak kan dit liturgische vaatwerk rechtstreeks in verband gebracht worden met de eucharistie en met de Broederschap van het Heilig Sacrament.

Het rankwerk is grotendeels afgekap. Wel bewaard zijn figuratieve motieven, die samen in elk van de acht gewelfvlakken een cirkel vormen. Aan weerszijden van de cirkel komt een puntig bloemmotief voor met ertussen een rondere bloemknol. De rest van de omtrek van de cirkel is opgevuld met acht granaatappels uitgewerkt in de rijke techniek van wasbrokaat.

Kapel van Onze-Lieve-Vrouw (noordzijde van de hoofdingang)

Op de noord- en westwand van de kapel zijn vanonder kalkwitsellagen figuratieve muurschilderingen tevoorschijn gekomen. Eén van de schilderijen is een lijdende Christus die deel uitmaakt van een scène uit de kruisweg. De schildering wordt aan de vier zijden afgeboord door een zwarte omkadering. De Christus is met veel meesterschap geschilderd en heeft de tactiliteit van een paneelschildering.

Tekst 'De Sint-Romboutskathedraal: een werk van eeuwen': redactie Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Tekst 'De restauratie van de Sint-Romboutskathedraal': Amke Maes, ir.-architect dienst Infrastructuur en Vastgoed van de provincie Antwerpen

Tekst 'Vooronderzoeken afwerkingslagen': Marjolein Deceuninck, THV Sint-Rombout

*Figuratieve
schildering van de
lijdende Christus.
© THV Sint-Rombout*

Taste-M - Woning Zestig Gebroeders en Congregatiekapel Sint-Romboutskerkhof 2-3

Vlakbij de kathedraal, in de rechterhoek van het vroegere kerkhof, staan twee intrigerende gebouwen: een imposante woning die zeker teruggaat tot de 16de eeuw en een ranke 19de-eeuwse kapel.

Het ommuurde domein van de Sint-Romboutskathedraal met het grote en kleine kerkhof op het stadsplan in de publicatie van Joannes Blaeu uit 1649.

De Zestig Gebroeders van Sint-Rombouts

Hoewel er aan het Sint-Romboutskerkhof maar een vijftal woningen staan, is het niet evident om ze correct te identificeren in de beschikbare archieven. Een kort onderzoek laat echter toe om het huidige Sint-Romboutskerkhof 2 te duiden als het 'groot huis met tuin op het Sint-Romboutskerkhof en achterhuis in de Oude Beggaardenstraat', dat in 1601 gekocht werd door Diego Fernandes de Velasco. De nieuwe eigenaar was 'maior domo' van het verderop gelegen Spaans Gasthuis, dat de aartshertogen Albrecht en Isabella in 1591 hadden laten inrichten voor de verpleging van zieke en gewonde soldaten. Bij de koop hoorden ook drie naast elkaar gelegen huisjes in de Oude Beggaardenstraat, die achteraan aan de tuin van het grote huis grensden.

Tussen 1611 en 1614 ging het 'grote huis' over van de erfgenamen van Fernandes de Velasco naar de Zestig Gebroeders van het Sint-Romboutskapittel. Met de Zestig Gebroeders werd het geheel van ongeveer zestig religieuzen bedoeld, die samen met de kanunniken van het kapittel de geestelijkheid van Sint-Rombouts

Een kerkhof in de stad

Tot aan het einde van de 18de eeuw werden overledenen doorgaans begraven rond - en een aantal uitverkorenen in - hun parochiekerk. Wat we vandaag kennen als het Sint-Romboutskerkhof was in feite de grootste begraafplaats van de kerk. Aan de zijde van de Grote Markt bevond zich lange tijd een kleiner zuiderkerkhof. Op basis van een skelet dat werd teruggevonden tijdens de archeologische opgravingen van 2009-2011, wordt de eerste begraafing op het grote kerkhof gedateerd in de 10de eeuw of in het begin van de 11de eeuw. Toen 'keizerkoster' Jozef II met het edict van 26 juni 1784 een verbod instelde op begravingen in de binnenstad, werd het Sint-Romboutskerkhof - net als vele andere begraafplaatsen - een openbaar plein.

uitmaakten tijdens het ancien régime. Zij stonden in voor de eucharistievieringen in een van de vele kapellen, aan een van de ambachts- of gildealtaren of hadden de verantwoordelijkheid voor eeuwigdurende gebedsdiensten. Aan al deze functies waren eigen inkomsten verbonden, die onderling sterk verschilden. Ze genoten met andere woorden lang niet allemaal hetzelfde aanzien en dezelfde voorrechten. Behalve deze toelages hadden ze ook recht op een deel van de inkomsten uit de goederen en gelden die de Zestig Gebroeders beheerden, zoals het huis aan het Sint-Romboutskerkhof.

Het huis vertelt

De verkoop van het 'grote huis' in 1601 leert ons dat het alleszins eerder werd gebouwd. Zonder een diepgaand archiefonderzoek is het moeilijk om een meer precieze bouwevolutie naar voor te schuiven. Gelukkig geeft het huis zelf enkele indicaties. Twee ongelijke kelders met een tongewelf en een verspringing in de oorspronkelijke achtergevel doen vermoeden dat het hoofdvolume (deels) ontstond door de samenvoeging van twee bestaande gebouwen.

Niettemin biedt het hoofdvolume een erg homogene indruk, mee door de eikenhouten moerbalken die van voor- tot achtergevel doorlopen en door de indrukwekkende dakconstructie. De balksleutels met zaagtan- en rondstaafdecoraties, de natuurstenen consoles met peerkraalprofiel en de opbouw van de dakconstructie met hanenbalkjes die de gekoppelde sporen verbinden, wijzen in de richting van een bouwdatum die zeker teruggaat tot de eerste helft van de 16de eeuw. Het hoofdgebouw werd in een latere fase uitgebreid door tegen de achtergevel een volume met een verdieping op te trekken dat, afgaande op de hoekblokken in witte natuursteen, drie vensters breed was. De verbouwingen tijdens de 19de en de 20ste eeuw bleven beperkt, wat verder in deze tekst nog aan bod komt.

Eigen haard is goud waard

De Zestig Gebroeders hielden het huis aan het Sint-Romboutskerkhof bijna 200 jaar in bezit, tot aan hun opheffing en de inbeslagname van hun eigendommen door de Franse bezetter eind 1797. Gedurende die tijd werd de woning verhuurd. Dat gebeurde regelmatig - maar niet altijd - via een systeem van huurkoop: door een beperkt aankoopbedrag en een jaarlijks huurgeld te betalen, kon de eigenaar/huurder zijn hele leven beschikken over de woning. Overleed deze bewoner, dan kwam het huis weer in het bezit van de Zestig Gebroeders; het kon dus niet vererfd worden. Zo was het huis aan het Sint-Romboutskerkhof voor het leven verhuurd aan kanunnik en cantor Jean-François Ricquaert (1655-1729). Na zijn overlijden in 1729 nam Guillaume de Mares, rentmeester van de Zestig Gebroeders, er voor vier jaar zijn intrek. Na de verhuis van de rentmeester werd de woning in 1733 'ad vitam' verhuurd aan kanunnik Benoit De Ruddere (?-1764), die er een aankoopsom van 1000 gulden en 100 gulden jaarlijkse huur voor betaalde.

De onderhoudswerken aan het gebouw gebeurden door de Zestig Gebroeders, die in hun rekeningen regelmatig uitgaven aan bijvoorbeeld de vensters of de daken vermelden. De interieurinrichting was de verantwoordelijkheid van de bewoner. Verschillende elementen wijzen erop dat het huis tijdens de laatste decennia van de 18de eeuw werd heringericht. Het meest zichtbaar is de prachtige wenteltrap met classicistische trappalen, die op sommige plaatsen erg steil is omdat hij binnen de bestaande muren werd geplaatst. Verder wijzen onder andere een schouwmantel met schouderboogvormige stucijst en resten van een rocailleschildering op de verdieping op toenmalige inrichtingswerken.

Het Sint-Romboutskerkhof in 1790 door Jan Frans Mardulyln. De Sint-Romboutskapel links vooraan werd in 1798 afgebroken.

Een pentekening die de Mechelse kunstenaar Jan Frans Mardulyln (1751-1843) in 1790 maakte van het Sint-Romboutskerkhof, geeft ons een idee van de toenmalige buitenzijde. Aansluitend op de toen nog aanwezige kerkhofmuur bevindt zich de gevelrij, die aan de rechterzijde begrensd wordt door Sint-Romboutskerkhof 2. De meest opvallende verschillen met de huidige toestand zijn de deels zichtbare zijtrapgevel en twee getrapte dakvensters. Het kleinere, aanpalende huis met een trapgevel, deel van de woning van de plebaan van Sint-Rombouts, ruimde in 1857 plaats voor de Congregatiekapel.

Een woelige tijd

De laatste decennia van de 18de eeuw waren een woelige tijd voor de rooms-katholieke instellingen. Op 1 maart 1783 vaardigde de hervormingsgezinde Oostenrijkse 'keizerkoster' Jozef II een decreet uit waarmee alle kloosterordes die volgens hem geen maatschappelijke functie vervulden, opgeheven werden. Deze maatregel trof onder andere de ongeschoeide karmelietessen, die hun kloosters moesten verlaten. Een vijftal Mechelse zusters vond daarop onderdak in een huis aan het Sint-Romboutskerkhof. Deze passage in de geschiedenis zou

vermoedelijk onderbelicht gebleven zijn, als er in 2006 tijdens renovatiewerken aan Sint-Romboutskerkhof 2 geen verborgen 17de-eeuws portret was teruggevonden in een muur van het huis. Het schilderij toont de Spaanse karmelietes Anna van Jezus in aanbidding voor het Heilig Sacrament.

Een portret van de karmelietes Anna van Jezus werd in 2006 ontdekt in een muur van het huis aan het Sint-Romboutskerkhof.

Deze zuster was een vertrouweling van Theresia van Avila, de spraakmakende kracht achter de strenge hervormingsbeweging binnen de orde van de karmel in de 16de eeuw. Na het overlijden van Theresia was het Anna die samen met enkele medezusters naar Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden trok om er de hervormingsbeweging uit te dragen. De succesvolle 'geestelijke veroveringstocht' van deze zusters leidde er tot de stichting van talrijke kloosters van de ongeschoeide karmelietessen, onder meer in Mechelen.

Het is dan ook waarschijnlijk dat de Mechelse zusters het portret van deze spilfiguur in de thesesaanse karmel meenamen toen ze in 1783 hun klooster moesten verlaten. De onrustige tijden onder Oostenrijkse en Franse heerschappij maakten dat het schilderij verborgen werd. Na een restauratie door studenten van de opleiding Conservatie en Restauratie in Antwerpen kreeg het portret een plek in de gebouwen van het aartsbisdom Mechelen-Brussel.

Opheffing van de Zestig Gebroeders

In 1787 verplichtte de Oostenrijkse overheid heel wat kerkelijke instellingen om een overzicht te maken van hun bezittingen. De Zestig Gebroeders declareerden onder meer zes huizen, waaronder het huis met tuin aan het Sint-Romboutskerkhof. Ook het huis dat rechtstreeks aanleunde tegen de rechterzijgevel van dit pand en zijn toegang had aan de Wollemarkt - het huidige Wollemarkt 9 - hadden zij in eigendom. Kort daarop zorgde de antiklerikale politiek tijdens de Franse bezetting (1794-1815) voor veranderingen die de toenmalige samenleving op haar grondvesten deed daveren. Alle kerkelijke instellingen werden afgeschaft en hun eigendommen werden in beslag genomen. Dit lot ondergingen dus ook de Zestig Gebroeders en hun woningen aan het Sint-Romboutskerkhof en de Wollemarkt.

Beide huizen werden op 25 september 1798 openbaar verkocht aan de toen 30-jarige notaris Joannes Franciscus Colibrant. Uit de bevolkingsregisters van 1803 leren we dat de nieuwe eigenaar de woning aan het Sint-Romboutskerkhof toen betrok met zijn vrouw en haar 14-jarig nichtje. Kort daarop vonden er echter grote veranderingen plaats in hun gezinsleven.

Een notaris met een bewogen familielevens

Joannes Franciscus Colibrant was in 1789 als 23-jarige gehuwd met de toen bijna 40 jaar oude Barbara Brias. Rond 1804 moet het toen kinderloze paar afstand hebben genomen van elkaar, zonder ooit officieel te scheiden. Mevrouw Brias verhuisde en haar plaats in het huis aan het Sint-Romboutskerkhof werd ingenomen door Jeanne Verhocht, die evenmin nog bij haar man woonde. Alles doet vermoeden dat notaris Colibrant een relatie had met mevrouw Verhocht.

In zijn testament uit 1811 bepaalde de notaris dat hij na zijn dood begraven moest worden in Heffen, op dezelfde manier als de eerder dat jaar overleden Jeanne Verhocht. Al zijn bezittingen liet hij na aan haar - en vermoedelijk ook zijn - dochter Jeanette Verhocht. Omdat de notaris bij zijn overlijden in 1815 echter nog steeds getrouwd was met de toen nog in leven zijnde Barbara Brias, had die recht op de helft van zijn bezittingen. Het overlijden van mevrouw Brias een jaar nadien leidde tot een ingewikkelde erfeniskwestie, die ons echter een goed zicht geeft op de toenmalige toestand van de woning aan het Sint-Romboutskerkhof.

Eén huis worden er weer twee

Om de waarde van de nalatenschap van mevrouw Brias te bepalen, stelden twee experts in 1816 een schatting op van haar eigendommen. Daaruit blijkt dat notaris Colibrant de woning aan het Sint-Romboutskerkhof had laten samenvoegen

met het huis aan de Wollemarkt (nu Wollemarkt 9) dat hij ook uit de in beslag genomen goederen van de Zestig Gebroeders gekocht had. Vermoedelijk beperkte deze ingreep zich tot doorbrekingen in de gemeenschappelijke muren. In hun verslag vermeldden de experts immers welke (beperkte) ingrepen nodig waren om de huizen opnieuw van elkaar te scheiden en zo de waarde van de erfenis te verhogen. De experts noteerden per kamer de ligging, functie en omvang en gaven zo een beeld van de toenmalige indeling. Af en toe vermeldden ze ook een nagelvaste aankleding, zoals op het gelijkvloers waar zich onder meer een kamer met goudleerbehang en een vertrek met ingewerkte schilderijen bevonden.

Op het primitief kadastraal plan van de Mechelse binnenstad (circa 1824) werd links van de grote woning (groen) de latere bouw van de Congregatiekapel in potlood aangevuld. In geel de woning aan de Wollemarkt.

Beide woningen werden gekocht door Jacobus Brias sr., die via de erfenis van zijn zus al over de helft van de eigendom beschikte. Na zijn dood in 1820 erfden zijn kinderen de gebouwen, die toen vermoedelijk

al gescheiden waren. In 1827 kocht Jacobus Brias jr. de overige erfgenamen uit de eigendom aan het Sint-Romboutskerkhof, dat hij zelf ging bewonen.

Op het primitief kadasterplan van de Mechelse binnenstad (circa 1824) staat zijn woning aangegeven als perceel 849. Het achterliggende perceel 850 aan de Oude Beggaardenstraat was ook eigendom van de heer Brias en maakte in feite deel uit van zijn tuin.

Notaris Julien Lambrechts

In 1841 verkocht Jacobus Brias jr. zijn woning aan notaris Julien Lambrechts, een weduwnaar die het huis betrok met zijn vier kinderen en twee dienstmeiden. Toen de notaris op 2 mei 1855 overleed, lieten

zijn kinderen de hele inboedel inventariseren en openbaar verkopen. De documenten beschrijven bladzijden lang alle voorwerpen die zich in de verschillende kamers bevonden. De vermelding van meubelstukken in mahoniehout en kerselaar, gouden en zilveren voorwerpen, pendules ... passen bij de status van de overleden eigenaar.

De toenmalige verkoopannonce vult deze informatie nog verder aan met de vermelding van nagelvaste elementen als marmeren schouwen en - toen dure - behangpapieren.

Kanunnik Dhanis en priester Wynants

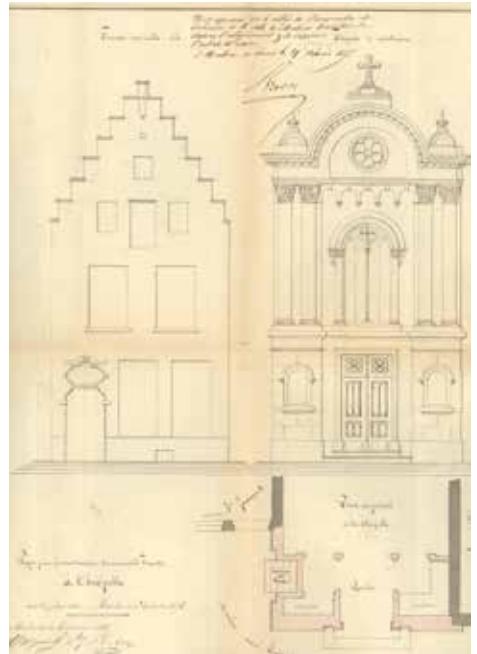
Op 6 december 1855 kocht de Mechelse kanunnik Michel H.C. Dhanis (1816-1885) de woning van de erfgenamen Lambrechts.

De aankoop werd vermoedelijk ingegeven door zijn aanstelling tot secretaris van het aartsbisdom eerder dat jaar, nadat hij eerder al benoemd was tot erekanunnik en onderpastoor van Sint-Rombouts. Hij betrok zijn nieuw woning niet alleen. Behalve een dienstmeid en een andere kanunnik treffen we er in 1856 ook priester Jean Wynants aan, verantwoordelijk voor een heel nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van het pand.

De Congregatiekapel

De Mechelse Congregatie van de Dienstvaagden van Maria, een lekenvereniging ten dienste van de verering van Maria, werd gesticht op 8 mei 1836. Door het grote succes - in 1842 werd het maximale ledenaantal van 30 bereikt - werd een tweede afdeling opgericht onder leiding van priester Jean Wynants. In 1844 werd hij bestuurder van de eengemaakte afdelingen. De Congregatie vergaderde aanvankelijk op verschillende plaatsen in de binnenstad, totdat de bestuurder in 1856-1857 een kapel voor de congregatie liet bouwen. Als locatie voorzag hij het rechterdeel van de dubbelwoning die tijdens het ancien régime eeuwenlang gediend had als woning voor de plebaan van Sint-Rombouts en op dat moment eigendom was van de kathedrale kerkfabriek. Dit huis lag niet

P.J.A. De Clerq ontwierp voor de Congregatiekapel een eclectische voorgevel waarvan heel wat details ondertussen verloren zijn gegaan.

Deze foto van op de kathedraal toont hoe de rooilijn van de Congregatiekapel naar voren springt ten opzichte van het toen nog behouden linkerdeel van de vroegere plebanenwoning.

toevallig naast de woning van kanunnik Dhanis, waar hij zelf verbleef. P.J.A. De Cocq tekende de plannen voor de eenbeukige kapel. Om een voldoende grote ruimte te verkrijgen, legde hij de rooilijn van de nieuwe constructie naar voren, gelijk met deze van kanunnik Dhanis' huis. In de linkerzijgevel van dit huis, die aan het zicht onttrokken werd, voorzag hij een rechtstreekse toegang tot de nieuwe kapel.

Er is weinig geweten over de oorspronkelijke inrichting van de kapel, omdat die werd betaald met privégiften die niet voorkomen in de rekeningen van de Congregatie. Latere aanvullingen werden wel vermeld, zoals een kruisweg (1881) en meerdere heiligenbeelden. Na het opheffen van de Congregatie rond 1949 verdween de inrichting echter beetje bij beetje, waardoor de kapel in haar huidige toestand vrijwel volledig ontdaan is van haar aankleding.

Priester Wynants als bouwheer

In 1861 vertrok kanunnik Dhanis naar Elsene, waar hij benoemd was tot pastoor van de Sint-Bonifatiuskerk. Zijn woning in Mechelen schonk hij het jaar daarop aan de kerkfabriek van Sint-Rombouts, die ze meer dan 150 jaar in bezit zou houden. De schenking bepaalde wel dat de heer Wynants een levenslang vruchtgebruik kreeg van het huis, op voorwaarde dat hij alle onkosten zou dragen. We mogen er dan ook van uitgaan dat hij betaalde voor de nu verdwenen wintertuin die rond 1877 tegen de achtergevel werd gebouwd. Als bestuurder van de congregatie was hij ook verantwoordelijk voor het aanbrengen van wat nog resteert van de kapelinrichting: de houten lambrisering uit 1872 en de wandschildering met gordijnmotieven en Maria-medailles, gedateerd in 1879.

In 1886 wijzigde de kerkfabriek het vruchtgebruik van het huis naar verhuur, met behoud van de specifieke voordelen voor de heer Wynants. Erepastoor Pierre Jacob

Peeters nam in 1890-1891 als toenmalig bestuurder van de congregatie de huur van het huis en de kapel op zich, maar dan met een gewoon huurcontract.

Afgaande op een namenlijst van de leden bestond de congregatie zeker nog tot in 1949. Al die tijd veranderde er weinig aan de woning en de kapel. Wel liet de kerkfabriek in 1941 de voorgevel van de kapel bekleden met de nog aanwezige cementbepleistering.

Hard herstel

Vanaf circa 1985 werden de woning en de kapel verhuurd aan de Archeologische vereniging Oud-Mechelen, die ze met eigen middelen renoveerde. Zo werd de houten dakconstructie van de kapel volledig vervangen en ruimde de 19de-eeuwse wintertuin tegen de achtergevel plaats voor een veranda. Na het vertrek

Vanaf 1985 huurde de Archeologische vereniging Oud-Mechelen het huis en de kapel, die er toen desolaat bijstond.

van Oud-Mechelen omstreeks 2004 nam Contour Mechelen het gelijkvloers in gebruik als kantooruimte. Deze organisatie voor bewegend beeld organiseerde projecties in de kapel, die ook werd opengesteld voor concerten van de Jazzzolder. Met de verkoop van de beide gebouwen door de kerkfabriek in 2017 vangt nu een nieuw hoofdstuk aan.

Tekst: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

De toekomst lonkt

In 2017 verkocht de kathedrale kerkfabriek het huis en de kapel aan een groep eigenaars. Zij stelden architect Ariane Van Craen van ZED architects in samenwerking met AnA-interieur aan om de gebouwen te restaureren en een nieuwe invulling te geven. Haar ontwerp vervaagt de verschillende functies, die elkaar op die manier ook versterken.

Op het gelijkvloers zal je terecht kunnen in Rotisserie thechick, die achteraan zal beschikken over een hedendaagse, transparante aanbouw ter vervanging van de veranda uit de jaren 1980. De kelder onder deze nieuwe toevoeging wordt voorzien van bergruimten, technische lokalen en sanitair, die afzonderlijk toegankelijk zijn. De kapel blijft behouden als gemeenschapsvoorziening voor (culturele) evenementen en voor happenings van de Rotisserie, waar zich de gedeelde foyer bevindt. De ruime kelders onder het huis en de kapel zullen plaats bieden aan een Wine & Tastingbar. De verdieping en zolder van het huis worden ingericht als een (vakantie)woning, die rechtstreeks bereikbaar zal zijn via een toegang links in de voorgevel. De eerste verdieping wordt ingericht met een representatieve ruimte, een ontvangstkamer, sanitair en een keuken. Op de tweede verdieping en de zolder worden de slaapvertrekken georganiseerd, met een terras boven de discreet geplaatste technieken op de kapel. Mechelen wordt dus binnen afzienbare tijd een mooie en boeiende attractiepool rijker.

Het Schepenhuis

Vleeshouwersstraat 6

HET MECHELSE SCHEPENHUIS: EEN VAN DE OUDSTE IN DE NEDERLANDEN (1288-1473)

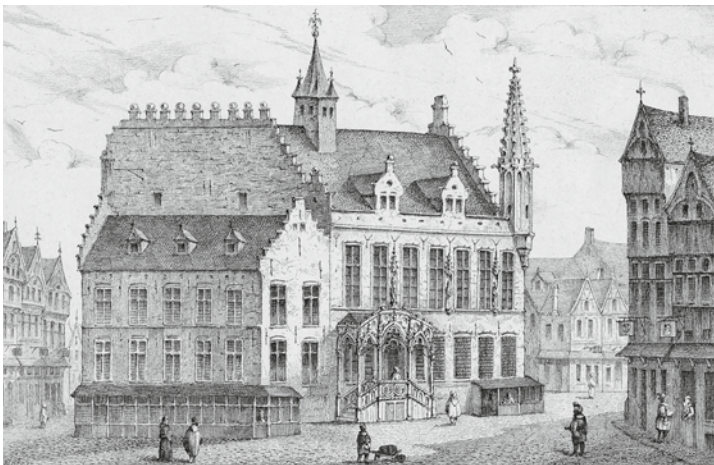
Het Oude Schepenhuis (rond 1288)

Het Mechelse Schepenhuis is een van de oudste stadhuizen in België en wellicht het oudste dat voor dat doel gebouwd werd. Het ontstaan van schepenhuisen tijdens de late middeleeuwen is verbonden met de wens van de toenmalige stedelingen om de greep van de vorst op de stad te beperken. De poorters wilden eigen afgevaardigden hebben in het stadsbestuur, wat vaak gesymboliseerd werd in een indrukwekkend (natuur)stenen gebouw. Met een schepenhuis maakte de stadsmagistraat haar aanwezigheid in de stad kenbaar, net zoals de rijke burgerij dat deed met (laken)hallen en stenen woningen, en de kerkelijke overheid met religieuze gebouwen. Het is nog niet duidelijk vanaf wanneer Mechelen over een schepenbank beschikte. Mogelijk zetelden de eerste schepenen -

zoals elders - in de open lucht, op een plein omringd met een haag. De vermelding in een Mechelse stadsrekening van 'de Haghe' als een plaats naast het nu verdwenen Vleeshuis op de IJzerenleer, doet vermoeden dat deze eerste vergaderplaats zich al in de omgeving van het huidige Schepenhuis bevond. De eerste vermelding van een schepenhuis als dusdanig dateert van 1288. De stadsrekeningen geven aan dat dit gebouw - dat we nu kennen als het Oude Schepenhuis - al in 1311-1312 verbouwd en hersteld werd.

Een Nieuw Schepenhuis naast het Oude (1374-1379)

De economische welstand van Mechelen in de 13de en 14de eeuw ging onder andere gepaard met een fikse bevolkingstoename, een van de redenen waarom ook de administratieve en rechterlijke activiteiten van

Een impressie van het middeleeuwse Schepenhuis door Jan-Baptist De Noter (1786-1855). Vooraan het Oude Schepenhuis (rond 1288), met ernaast het hogere, Nieuwe Schepenhuis (1374-1379) met de typerende hoektorentjes. Het sierlijke toegangsportaal (1475) kwam er bij de omvorming tot zetel van de Grote Raad.

de schepenbank uitbreiding namen. Mede daarom kreeg het Schepenhuis in 1374-1379 een nieuwe vleugel, die aanzienlijk groter was dan het oude gedeelte.

Unieke, vrij gedetailleerde beschrijvingen in de toenmalige stadsrekeningen documenteren dit bouwproces vanaf de funderingen tot de afwerking. De meeste werken worden vanaf 1375 toegeschreven aan Hendrik Mys uten Anker, die de leiding had over 'oppercnapen, houwers' en andere 'ghesellen'. Hij gold als een van de belangrijkste bouwmeesters en wordt algemeen gerekend tot de grondleggers van de Brabantse gotiek.

Van kunsthistorisch belang is ook de vermelding van een betaling aan meester 'Andries van Valenciinis' voor een groot beeld van Onze-Lieve-Vrouw, twee engelenfiguren en vijf andere grote beelden die een plaats kregen boven de hoofddeur, in de muren en op de hoek van het Nieuwe Schepenhuis. Deze 'Andries' kan geïdentificeerd worden als André Beauneveu, een befaamde beeldhouwer uit Valenciennes.

Herman van Blankene en Jan van Lokeren kapt en sneden in 1375-1376 de nu beroemde moerbalksleutels in de grote benedenzaal. Om de moerbalken te ondersteunen, vervaardigde de Brusselse steenhouwer Jan Keldermans, voorvader van de bekende Mechelse bouwmeesters, in 1377-1378 figuratieve consoles of witte natuursteen. Van deze consoles, die door meester Mys in 1378 'boven ende beneden op der scepenen huis' werden aangebracht, resten vandaag alleen de elf exemplaren in de benedenzaal.

De aankleding van schepenhuisen bevat vaak verwijzingen naar de rechterlijke taak van de schepenen. Het Nieuwe Schepenhuis kreeg

twee 'gerechtigheidsfaferelen'. In de grote benedenzaal werden in de consoles en de houten balksleutels afbeeldingen verwerkt die rechters en rechtzoekenden wezen op hun rechten en plichten. Op de verdieping herinnert een muurschildering van het Laatste Oordeel de toeschouwers eraan dat ieders leven beoordeeld zal worden.

De Vierschaar: 'gerechtigheid' in steen en hout (1375-1378)

In de grote benedenzaal van het Nieuwe Schepenhuis vergaderde aanvankelijk de 'Vierschaar', een lokale rechtbank. De gebeeldhouwde - oorspronkelijk beschilderde - natuurstenen consoles die het plafond ondersteunen, gelden voor onze gewesten als het oudste gerechtigheidsensemble in een schepenhuis. Ze illustreren het thema van de Negen Besten, dat rond 1312 voor het eerst opduikt en snel populair werd in de toenmalige literatuur. De Negen Besten bestaan uit driemaal drie vooraanstaande vorsten uit de heidense, de joodse en de christelijke geschiedenis.

Karel de Grote (ca. 747-814) draagt twee 'regalia' als verwijzing naar zijn keizerlijk gezag: de open kroon met opstaande kam en de scepter. Met zijn linkerhand omklemt hij een wapenschild met de afbeelding van een adelaar, het embleem dat hij invoerde als verwijzing naar het Romeinse Rijk. © Onroerend Erfgoed.

De heidense vorsten zijn Hector, Julius Caesar en Alexander de Grote. De joodse koningen zijn Jozua, David en Judas de Makkabeeër. Karel de Grote, Koning Arthur en Godfried van Bouillon vertegenwoordigen de christelijke vorsten. In het Mechelse Schepenhuis zijn de Negen Besten aangevuld met Abraham en Noah, die ook het rechtvaardige oordeel verpersoonlijken.

Ook de decoratie op de sleutels van de houten moerbalken verwijst naar de functie van de zaal. Twaalf taferelen zijn thematisch gegroepeerd in zes paren van tegenover elkaar geplaatste reliëfs. De sculpturen pleiten niet alleen voor gerechtigheid, maar wijzen ook op de burgerlijke deugden en ondeugden, op het goede en het kwade.

De taferelen tonen: Abraham offert Isaak, Christus predikt in een bootje, Daniël in de leeuwenkuil, Sint-Nicolaas houdt het badwater koel, Sint-Paul en Sint-Rombout ondergaan de marteldood, een molenaar draagt het meel van de molen, twee vechtende en twee musicerende figuren, Noah ligt dronken op de grond, Samson overmeestert een leeuw, en Aristoteles wordt bereiden door Phyllis. De laatste twee balksleutels beelden het thema van de vrouwenlisten uit. Als waarschuwing werden verhalen voorgesteld waarin beroemde mannen uit de Bijbel en de klassieke oudheid die symbool stonden voor bijzondere deugden, door hun geliefde belachelijk werden gemaakt of in het verderf werden gestort.

De wijze filosoof Aristoteles laat zich verleiden door de mooie Phyllis. Hij raakte zo verslingerd aan de vrouw dat hij zich - louter voor haar plezier - door haar liet berijden. © KIK-IRPA Brussel

ZETEL VAN HET PARLEMENT VAN MECHELEN (1473-1477) EN DE GROTE RAAD (1504-1616)

Hoogste gerechtshof voor de 'landen van herwaarts over'

In 1473 stichtte de Bourgondische hertog Karel de Stoute het Parlement van Mechelen. De Mechelse schepenen aarzelden niet om hun riante schepenhuis aan te bieden als zetel voor deze instelling en haar opvolger, de Grote Raad van Mechelen.

Het gebouw werd heringericht voor deze nieuwe taak. Vooral de bovenzaal, waar de Grote Raad vergaderde, werd aangepast en gedecoreerd. De meest ingrijpende realisaties waren het plaatsen van een nieuwe schouw

Het plafond van 1475 rust nog steeds op de toen aangebrachte consoles, hier versierd met de Bourgondische vuurslag en de initialen van Karel de Stoute en Margareta van York.
© Luc Van Hoeylandt

Plechtige openingszitting van het Parlement van Mechelen onder Karel de Stoute op 3 januari 1474 in het Schepenhuis te Mechelen, Jan Coessaet, 1587.

© Stedelijke Musea Mechelen

en een nieuw plafond, waarbij allicht de door Jan Keldermans vervaardigde kragstenen uit 1377-1378 werden uitgekregen. In 1475 maakten Peeter Waelpoyt, Jan Tieselincx en Jan de Vleeschouwer voor het plafond 16 nieuwe stenen consoles; zij kregen ook een vergoeding voor twee leeuwen voor de schouw. Dat jaar werd ook de voorgevel opgefrist, zoals blijkt uit de betaling aan 'meester Keldermans' voor het plaatsen van een nieuw portaal.

Het Laatste Oordeel in de pleidooienzaal van de Grote Raad (1525 -1526)

Het tweede gerechtigheidstafereel bevindt zich in de grote bovenzaal. De zuidmuur is gedecoreerd met een muurschildering van het Laatste Oordeel, die op 15 december 1526 werd betaald aan de Mechelse schilder Frans Sanders.

Het Laatste Oordeel met onderaan de afbeelding van een bolle spiegel.
© Luc Van Hoeylandt

In deze voorstelling troont Christus als rechter op een regenboog, terwijl Hij met zijn voeten steunt op de wereldsfeer. Hij is omringd door engelen die zijn mantel openhouden en met bazuïngeschal het oordeel aankondigen. Rechts en links van Christus' hoofd prijken het zwaard en de bloeiende lelietak, symbolen van respectievelijk de schuldigen en de onschuldigen.

Uitzonderlijk is het onderste deel van het tafereel, dat wordt gedomineerd door twee figuren. Links staat Lucifer, die toezicht houdt op de hel. Rechts overschouwt de gevleugelde aartsengel Michaël de uitverkorenen. Michaël draagt een bordje met het opschrift 'IUDICIU(M) TIME' of 'VREES HET OORDEEL'. Om deze moraliserende aansporing kracht bij te zetten dreigt de Dood, vervaarlijk zwaaiend met een lans, om uit het schilderij te stappen.

DIVERSE BESTEMMINGEN IN DE 17DE, 18DE EN 19DE EEUW

Na de verhuizing van de Grote Raad naar het vroegere Hof van Margareta van Oostenrijk in 1616, kreeg het Schepenhuis meerdere bestemmingen. De kolveniersgilde nam in 1617 haar intrek in de bovenzaal. De benedenruimten werden rond 1639 in gebruik genomen door de rederijderskamer De Peoene en in 1765 huisvestte het gebouw een schermeschool. Ondertussen vonden ook allerlei rondreizende gezelschappen, militairen en passanten er onderdak. Al deze gebruikers lieten sporen na. Zo verhoogden de schutters in 1684 de vensters van hun gildekamer omdat ze die te donker

vonden, werd de bouwvallig geachte gotische pui aan de Steenweg in 1715 afgebroken en liet De Peoene een eeuwenoude trap en schouw afbreken om het theater beter toegankelijk te maken. Bijzonder jammer was ook het verwijderen van alle beelden in de buitengevel in 1775, ook de waardevolle exemplaren van Beauneveu.

Bij het ingaan van de 19de eeuw kwam er meer stabiliteit in het gebruik. In 1811 vond de Academie voor Beeldende Kunsten onderdak in het Schepenhuis. De toestroom van leerlingen dwong de Academie echter om rond 1846 te verhuizen. Het Schepenhuis

Op de schouw onder het Laatste Oordeel wijst een decoratieve boord met onder meer kanonnen en pijlenbundels naar het gebruik van de zaal door de kolveniers. © Luc Van Hoeylandt

werd dan in 1852 ingericht als stadsmuseum en herbergde een halve eeuw lang een verzameling Mechelse oudheden en historische voorwerpen. In 1897 werd deze

collectie overgebracht naar de Halle (nu stadhuis) en werd het Schepenhuis ingericht als Stadsarchief, een functie die het tot ver in de 20ste eeuw behield.

BRAND, OORLOGSSCHADE EN RESTAURATIES IN DE 20STE EEUW

Het jaar 1914, meer impact dan zes eeuwen aanpassingen

In juli 1914, aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, brak er brand uit in het archief, waarbij vooral het Oude Schepenhuis bijna volledig door de vlammen werd verteerd. Enkele maanden later was het gebouw het slachtoffer van oorlogsgeweld.

Deze foto, wellicht genomen onmiddellijk na de feiten, toont hoe een brand in 1914 onder meer het dakgebinte en de vloerlagen van het Oude Schepenhuis in de as legde.

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 werd de IJzerenleen grotendeels tot puin herleid. Toch kwam het Schepenhuis er vrij ongeschonden uit: een bom trof het zuidwestelijke hoektorentje en sloeg een grote bres in de voorgevel, die 'voorlopig' werd gedicht met bakstenen.

Wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog (1917-1919 - 1932 - 1934-1938)

In 1916 adviseerde de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen het stadsbestuur om zo spoedig mogelijk werk te maken van een volledige restauratie van dit 'authentieke' en 'opmerkelijke' gebouw. Gedetailleerde opmetingsplannen van de toenmalige toestand laten vermoeden dat er een grondige restauratie werd voorbereid. In 1916 werd echter enkel een nooddak geplaatst en werden de hoogstnoodzakelijke herstellingen uitgevoerd.

De werken in 1917 betroffen vooral de restauratie van het interieur van het Nieuwe Schepenhuis. De integrale restauratie van het Oude Schepenhuis startte in 1932. De 'utilitaire' interieuraanpassing omvatte het aanbrengen van twee nieuwe, betonnen vloeren op de eerste verdieping en de zolder en van een volledig nieuwe dakconstructie. De aanpak van de puntgevels, de vensters en het leidendak was wel geïnspireerd op een historisch juiste vormgeving. Een grondige restauratie van het Nieuwe Schepenhuis volgde tussen 1934 en 1938, vermoedelijk naar een ontwerp uit 1926 van architect Henri Meyns. De werken omvatten een grondige aanpak van de waterlijsten en decoratieve lijsten, het plaatsen van kruismonelen en neogotisch schrijnwerk, de heropbouw

van het hoektorentje aan de IJzerenleen, het vervolledigen van de gekanteelde borstwering aan de Steenweg en de Vleeshouwersstraat en het opsplitsen van de gevel aan de Schoenmarkt in twee bakstenen trapgevels met aansluitende zadeldaken.

Een nieuwe herbestemming als museum (1993-1994 - 1998-2000)

Rond 1990 verhuisde het stadsarchief. Om het leegstaande en verwaarloosde Schepenhuis te redden werd de vzw Schepenhuis opgericht, die het gebouw in 1993 in erfpacht kreeg van het stadsbestuur. De vzw besloot het te herbestemmen als museum met authentieke Mechelse cultuurgooederen uit de 14de tot de 16de eeuw. De binnen- en buitenrestauratie en de inrichting werden van 1994 tot 2000 gefaseerd uitgevoerd met overheidssubsidies en sponsorgelden. Architect Willem Hulstaert ontwierp de consoliderende restauratie. De architecten Koen Kennes en Betty Elegeert tekenden het interieurontwerp, waarbij nieuwe elementen van glas en staal werden ingevoegd voor het museumparcours. Het museum werd ingehuldigd in 2000 en functioneerde als dusdanig tot 2011, toen de collectie werd opgenomen in de verzameling van het Hof van Busleyden.

HET HERINGERICHTE SCHEPENHUIS

Een warm en publieksvriendelijk onthaal

Tussen 2017 en 2018 werd het voormalige Schepenhuis omgevormd tot dé nieuwe plek voor het onthaal door Toerisme en UiT Mechelen, die er ook hun kantoren hebben. De toerisme- en vrijetijdsbalie ontvangt jaarlijks zo'n 78.000 bezoekers; in de jaren met een topevenement loopt dat aantal op tot 85.000.

De nieuwe locatie werd dan ook optimaal toegankelijk gemaakt voor alle mogelijke bezoekers. Dit vroeg ingrijpende werken in en rond het Schepenhuis. De vele niveaueverschillen in het interieur en de grote trappenpartijen buiten beperkten de toegankelijkheid. Binnen waren de ruimtes met elkaar verbonden via een wandelcircuit, wat het onafhankelijk gebruik van de kamers bemoeilijkte.

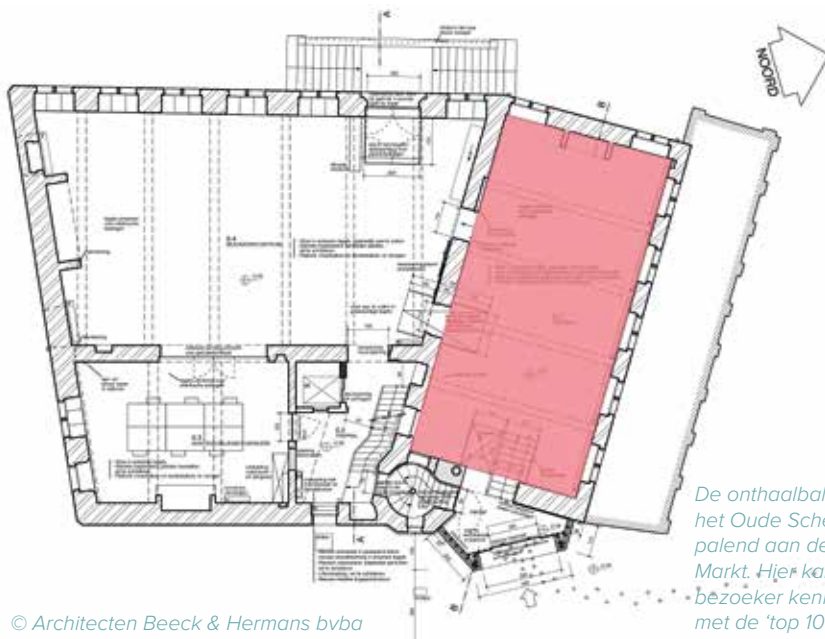
*De wenteltrappen, tussenvloerplaten en sokkels die de ruimtes met elkaar verbonden maakten de circulatie binnenin onoverzichtelijk en moeilijk.
© Architecten Beeck & Hermans*

Architecten Beeck & Hermans bvba werkten samen met een gespecialiseerde ontwerper, Bailleuil ontwerp bureau, om een nieuw concept uit te denken. Op de benedenverdieping en in de voormalige raadzaal op de eerste verdieping werd maximaal ingezet op de publieke openstelling. De andere delen van het gebouw werden kantoren. In 2016 werden het beheersplan en het verbouwings- en inrichtingsdossier goedgekeurd. De werken gingen van start op 1 juni 2017 en eindigden in september 2018.

Vanaf vandaag word je via de nieuwe ingang in de Vleeshouwersstraat naar de onthaalbalie van Toerisme en UiT geleid.

In dit nieuwe volume bevindt zich behalve een trap ook een lift om de onthaalbalie vlot te kunnen bereiken. Buiten de sluitingsuren van Toerisme en UiT, vindt de bezoeker in dit volume een digitale infokiosk die een samenvatting geeft van de bezienswaardigheden en activiteiten in de Mechelse binnenstad.

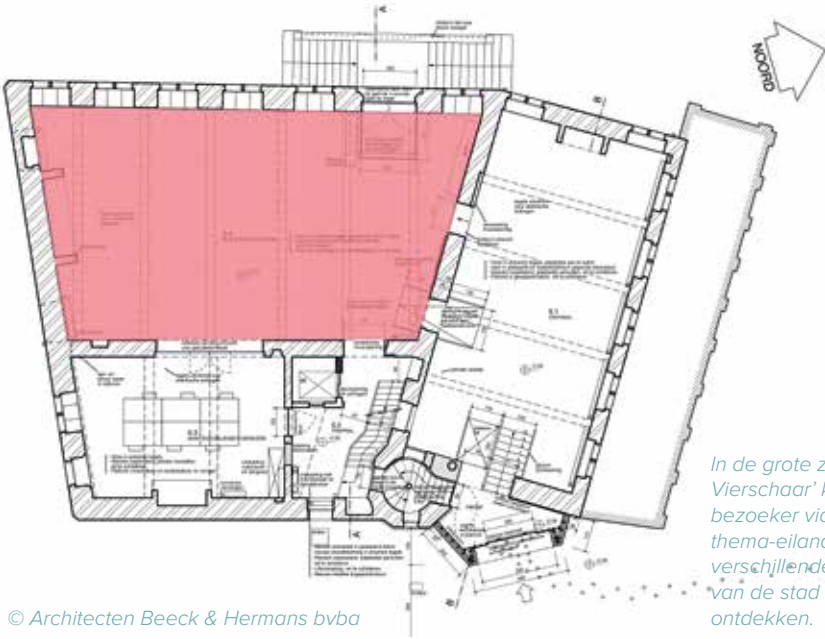
© Architecten Beeck & Hermans bvba

De onthaalbalie staat in het Oude Schepenhuis, palend aan de Grote Markt. Hier kan de bezoeker kennismaken met de 'top 10 van Mechelen' en verdere info krijgen over de stad.

© Bailleuil ontwerp bureau
Bovenaanzicht eerste schepenhuis

© Architecten Beeck & Hermans bvba

In de grote zaal 'De Vierschaar' kan de bezoeker via drie thema-eilanden de verschillende facetten van de stad verder ontdekken.

© Baillleuil ontwerp bureau
 Hoeraanzicht tweede schepenhus

Restauratie van de muurschilderingen

In 2015 maakten Linda Van Dijck en Marie-Hélène Ghisdal een conditierapport en een restauratievoorstel op voor de muurschilderingen in de grote zaal op de verdieping. Op basis hiervan stelde de stedelijke dienst Monumentenzorg een technische beschrijving op. De restauratie van het Laatste Oordeel is momenteel in uitvoering door de firma Ornament cvba.

*Redactie: Sofie Stevens, dienst
Monumentenzorg stad Mechelen*

Teksten

Architecten Beeck & Hermans
Luc Croonen
Eveline De haes
Marc Debatty
Annemie Foubert
Amke Maes
MVSA-CAR (Chris Van Herck, Wim Devos
en Dana Piessens)

Willy Opdebeek
THV Sint-Rombout
Sofie Stevens
Maarten Van den Mooter
Annelies Wouters

Dank aan

In de eerste plaats aan alle eigenaars die met zoveel enthousiasme hun eigendom openstellen
De personeelsleden van de stad Mechelen die zich inzetten voor de bewaking van de opengestelde gebouwen
Alle muzikanten van het Conservatorium die voor sfeervolle muziek zorgen in de opengestelde panden
De Ware Vrienden van het Archief
Faculteit van het Mechels Dialect
Frank Kinnaer
Gerrit Vanden Bosch
Gidsenbond Mechelen vzw
Jazz at home
Mechelen Binnenste Buiten
Mechels Harmonie Orkest
Stadsarchief Mechelen

Redactie

Eveline De haes
Marlies De Neef
Silke Hubrechtsen
Sofie Stevens
Maarten Van den Mooter

Eindredactie

Marijke Hoflack

Beeldmateriaal

Het fotomateriaal is afkomstig van het Stadsarchief Mechelen - www.regionalebeeldbank.be of van de stedelijke dienst Monumentenzorg, tenzij anders vermeld.

Vormgeving en drukwerk

Mechelse Drukkerijen n.v. - Imprimeries Malinoises s.a.
Maanstraat 8 - 2800 Mechelen
info@medru.be - www.medru.be

Cover

Hof van Cortenbach
© Artes-Woudenberg

Hof van Bifferen, Bifferstraat 22

- Agentschap Onroerend Erfgoed, *Onderzoeksproject muurschilderingen*, rapport 471 (Bifferstraat 22, Mechelen), 2005.
- Poffé, S., De Boe, K. en Hadzimehanovic, I., *Hof van Bifferen, Bifferstraat 22, Mechelen*, onuitgegeven masterproef opleiding Master in Monumenten- en Landschapszorg, Hogeschool Antwerpen, 2004-2005.

Oude Stadsfeestzaal, Frederik de Merodestraat 28

- Baeck, Mario, Mechelen, Frederik de Merodestraat 28 "Oude Stadsfeestzaal", deelrapport cementvloerbetegeling, Onze-Lieve-Vrouw-Waver, 20 januari 2010.
- Brenders, Francis, agentschap Onroerend Erfgoed, Frederik de Merodestraat 28, Mechelen, inhoudelijk dossier ontwerp van lijst, 31 januari 2002.
- Examino (VandenBorre-Lauwers bvba), Materiaaltechnisch onderzoek van het interieur van de oude stadsfeestzaal te Mechelen, oktober 2009-januari 2010.
- Van den Mooter, Maarten, Dossiers Frederik de Merodestraat 28 en Veemarkt 41, dienst Monumentenzorg stad Mechelen, 2009-2012.

Predikherenklooster, Goswin de Stassartstraat z/n

- Denys, Elsbeth, Rasson, Fabian en Jaenen, Marieke, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch onderzoek van het Predikherenklooster te Mechelen, (onuitgegeven studie), Antwerpen, 2011.
- De Peu, Piet, Het oud-dominicanenklooster te Mechelen, Gent, 1986.
- Fexer, Charlotte en Vermaelen, Begga, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch onderzoek van het predikherenklooster te Mechelen: 2e fase, (onuitgegeven studie), Borgerhout, 2012-2013.
- Stuhlmacher, Mechthild, dossier ontwerp en aanvraag voor de meerjarige subsidiëringsovereenkomst, Rotterdam, 2013.

Hof van Cortenbach, Korenmarkt 27-29

- Debatty, Marc, Beheersplan Hof van Cortenbach, dienst Monumentenzorg stad Mechelen, 2015.
- Van den Mooter, Maarten, Een bouwhistorische studie van het huis van Jan IV van Cortenbach Korenmarkt 25-27 Mechelen, (onuitgegeven eindverhandeling), Antwerpen, 2001.

Heilige Geest site - DE MAAN, Minderbroedersgang 1-3

- Architecten Beeck&Hermans bvba, Verslag restauratie Heilig Geestkapel en Heilig Geesthuis "Figurentheater De Maan", Mechelen, 2016.
- Foubert, Annemie, De Heilige Geestkapel en het Heilige Geesthuis van Sint-Rombouts te Mechelen. Een bouwhistorische studie, (onuitgegeven eindverhandeling), Opleiding Monumenten- en Landschapszorg van de Artesis Hogeschool Antwerpen, Antwerpen, 2008-2009.
- Ornament cvba, Heilige Geestkapel te Mechelen, Materiaal-technisch vooronderzoek interieur, Antwerpen, 2012.

De Cellekens, Minderbroedersgang 12

- Opdebeeck, Willy, Godshuis 'De Cellekens', Minderbroedersgang 12-14, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 2000, Mechelen, 2000.

Sint-Jan-Baptist en -Evangelistkerk, Sint-Janskerkhof z/n

- Buyle, Marjan en Bergmans, Anna, 'Internationale stijl' in Mechelen. Ontdekking, conservatie en onderzoek van de muurschilderingen van rond 1400 in de toren van de Sint-Janskerk, in: Relicta. Archeologie volume 10, Brussel, 2013.
- Debonne, Vincent, Nieuwe inzichten in de bouwgeschiedenis van de Sint-Janskerk in Mechelen in: Relicta. Archeologie volume 10, Brussel, 2013.
- De Greef, Patrick, Kerk van Sint-Jan Baptist en Evangelist, Sint-Janskerkhof in: brochure Open Monumentendag Mechelen 2009 - zorg in Mechelen, Mechelen, 2009.
- De Greef, Patrick, Kerk van Sint-Jan Baptist en Evangelist te Mechelen. Bouwstenen voor een reconstructie van het interieur (1585-2012). Beschrijvende inventaris (onuitgegeven studie), Mechelen, 2012.
- De Greef, Patrick, aanvullende gesprekken en overlegmomenten in kader van het onderzoek van de steenhouwtechnieken en aanvullend archivalisch onderzoek, 2017.
- De Greef, Patrick, Kerk van Sint-Jan Baptist en Evangelist: inventaris van cultuurobjecten (onuitgegeven studie), Mechelen, 2017.
- Dopere, Frans, Resultaten van het onderzoek van de steenhouwtechnieken in de kerk van Sint-Jan-de-Doper en Evangelist te Mechelen (onuitgegeven studie), 7 februari 2017.
- Hermans, Elfi, Beheersplan Sint-Jan-Baptist en Evangelistkerk, Sint-Janskerkhof Mechelen, Mechelen, 6 maart 2017.
- Lagaert, Joke, Tekst infopaneel Sint-Jan Baptist & Evangelistkerk, 2014 en Sint-Jan Baptist & Evangelistkerk, Vooronderzoek 2013, (niet gepubliceerde presentatie infoavond), Mechelen, 9 mei 2016.
- Nuytten, Dieter, De middeleeuwse kappen en houten tongewelven van de Sint-Janskerk in Mechelen: typologisch, bouwhistorisch en dendrochronologisch onderzoek, in: Relicta. Archeologie volume 10, Brussel, 2013.

Sint-Romboutskathedraal

- De Rynck, Patrick, De acht historische kerken van Mechelen. Een wandelgids, 2009.
- Van Langendonck, Linda, Sint-Romboutskathedraal, in : brochure Open Monumentendag 1996, Mechelen, 1996.

Taste-M (woning en kapel), Sint-Romboutskerkhof 2-3

- Vanden Bosch, Gerrit, Anna van Jezus (1545-1621). Een Spaanse karmelietes in Brussel, in: Pastoralia, 2009.

Schepenhuis, Vleeshouwersstraat 6

- Eeman, Michele, Struyf, Jan, Huygens, Frank en Van De Voorde, Anne, Steenweg 1: gerechtigheidstaferelen in het Oude Schepenhuis: de negen helden en het laatste oordeel, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 2002 - Symbolen, Mechelen, 2002.
- Meul, Veerle, Het Oud Schepenhuis (eind 13de-14de eeuw) te Mechelen: een bijdrage tot de reconstructie van de bouwhistoriek met situerende beschrijving en bouwkunsthistorische

- appreciatie, (onuitgegeven eindverhandeling), Antwerpen, 1992.
- Van Dijk, Linda, Verslag van de conservatie van 16de-eeuwse muurschilderingen in de oude raadkamer van het Mechelse schepenhuis (huidig archief, eerste verdieping): een Laatste Oordeel boven de haard door Franz Sanders (1525-1526) en een kruisiging op de tegenoverliggende wand (onuitgegeven studie), Mechelen, 1992.
 - Van Dijk, Linda en Ghisdal, Marie-Helene, Mechelen-Oud Schepenhuis: Laatste Oordeel en Calvarie, muurschilderingen in de voormalige zaal van de Grote Raad (onuitgegeven studie), Mechelen, 2015.

Deze brochure is een publicatie van de dienst
Monumentenzorg stad Mechelen.
Uit deze uitgave mag niets overgenomen worden zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming.

V.U.: Erik Laga, algemeen directeur, Grote Markt 21, 2800 Mechelen
Wettelijk depot: D/2018/0797/031